

ՄԱՍ Գ

ՊԱՏԿԵՐԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ԴԱՐԱՇՐՋԱՆԻ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆ ԵՐԿԵՐ

Սարգիս Մելքոնյան

ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ

DOI: 10.54503/978-5-8080-1550-0-211

*Պատկերների վերաբերյալ Էլվիրի (Դ դար), Հինգվեցյան
(691/2 թ.), Հերիայի (754 թ.) և Նիկիայի Բ (787 թ.)
ժողովների ժամանակ ընդունված կանոններն ու հավատո
սահմանումներ*

Ներածություն

Եկեղեցու պատմության ողջ ընթացքն անցել է դավանական և կանոնական հարցերի շուրջ անդադար բանավեճերով: Դրանք հատկապես սուր են եղել Դ–Ը դարերում, երբ Ե դարում տարբեր վարդապետական ուղղությունների բաժանված եկեղեցիները ներքին և միջեկեղեցական ժողովների, քննարկումների ու բանավեճերի ընթացքով փորձում էին սահմանել իրենց լեզվամտածողությանն ու աշխարհընկալմանն ամենից հարազատ վարդապետությունը: Այս երկար գործընթացում եկեղեցիների կողմից որդեգրված այս կամ այն վարդապետական ուղղությունը հաճախ բնորոշել է նաև տվյալ եկեղեցու հետևորդների «ազգային/քաղաքական» ինքնությունը: Ուստի շատ կարևոր է նշյալ պատմական գործընթացներն ուսումնասիրել՝ դուրս գալով զուտ ազգային մատենագրության ու տեղական պատմության շրջանակներից, քանի որ վերոնշյալի համատեքստում նույնիսկ տեղական, ազգային-եկեղեցական խնդիրները պայմանավորված են եղել համաշխարհային գործընթացներով: Նշվածի համատեքստում առանցքային նշանակություն են ունեցել քրիստոսաբանական բանավեճերը, որոնց ուղիղ շարունակությունն է Ը դարի առաջին կեսին Արևելահռոմեական կայսրության տարած-

քում ծագած պատկերների շուրջ աստվածաբանական, եկեղեցա-
քաղաքական և կանոնական վեճը: Չնայած այն հանգամանքին, որ
տվյալ խնդիրը ծագել էր կայսերական եկեղեցու ներսում, այնուա-
մենայնիվ դրա արձագանքները հասել են քրիստոնեական բոլոր
եկեղեցիներ և յուրօրինակ ձևով շարունակվում են նաև մեր օրե-
րում: Խնդիրն իր դրսևորումն է ունեցել նաև Հայոց եկեղեցում:
Սակայն, ինչպես արդեն նշեցինք, նույնիսկ տեղական, որոշ դեպքե-
րում նեղ ազգային հարցերը հնարավոր է պարզաբանել միայն հա-
մաշխարհային պատմության ու գործընթացների համատեքստում:
Ուստի, ելնելով այս տրամաբանությունից, ներկա հրապարակմամբ
նպատակ ունենք շրջանառել պատկերների շուրջ առկա կանոններն
ու հավատո սահմանումները մինչև խնդրում առանցքային նշանա-
կություն ունեցած Նիկիայի Բ ժողովը, ինչպես նաև քննական հրա-
տարակմամբ ներկայացնել Նիկիայի Բ ժողովի կանոններն ու հա-
վատո հանգանակը: Մեր կարծիքով, այսպիսի հրապարակումը թույլ
կտա ուսումնասիրողներին հասկանալ խնդիրն ավելի խորքային,
ինչպես նաև դրանց համեմատությունը խնդրի վերաբերյալ հայկա-
կան սկզբնաղբյուրների հետ ավելի հասկանալի կդարձնի պատկեր-
ների շուրջ ծագած վեճի արձագանքները Հայոց եկեղեցում ու Հայոց
եկեղեցու դիրքորոշումը նշյալ խնդրի վերաբերյալ:

Էլվիրի ժողովի Լ2 կանոնը

Առհասարակ, երբ խոսվում է պատկերների շուրջ եկեղեցու
վերաբերմունքի վերաբերյալ վարդապետական վեճի մասին, ապա
ժամանակագրորեն հիմնականում նկատի են առնվում Ը–Թ դարե-
րը, երբ արդեն կային հստակ ձևավորված պատկերամարտների և
պատկերապաշտների «կուսակցություններն» ու դրանց միջև առկա
եկեղեցա-քաղաքական և աստվածաբանական առնակատումը: Սա-
կայն պատկերների նկատմամբ պաշտոնական վերաբերմունք ար-
տահայտելու խնդիրն առաջացել էր շատ ավելի վաղ շրջանում¹, որի

¹ Պատկերի վերաբերյալ վաղ շրջանի եկեղեցու և առանձին հայրերի
վարդապետության մասին տե՛ս **Campenhansen** 1952, էջ 33–60, **Thümmel**
1992:

վառ ապացույցը Դ դարի սկզբներին տեղի ունեցած Էվլիրի տեղական ժողովի² ԼԶ կանոնն է.

XXXVI. <i>Ne picturae in ecclesia fiant.</i>	ԼԶ. <i>Եկեղեցում նկարներ չպետք է լինեն.</i>
Placuit picturas in ecclesia esse non debere, nequod colitur et adoratur in parietibus depingatur ³ .	Որոշվեց, որ գեղանկար պատկերներ եկեղեցում չպետք է լինեն, որպեսզի այն, ինչ պաշտելի և երկրպագելի է, պատերին չպատկերվի:

Չնայած այն հանգամանքին, որ այս ժողովը տեղական բնույթի էր և հետևաբար դրա որոշումներն, ըստ էության, տարածելի չեն Ընդհանրական եկեղեցու ողջ կառույցի վրա, այնուամենայնիվ հաշվի առնելով, որ դրա գումարման ժամանակ Եկեղեցին դեռ բաժանված չէր և բոլոր Աթոռները դեռ գտնվում էին հաղորդական միության մեջ, հետևաբար այս պարագայում նույնիսկ տեղական ժողովները քննելի են Ընդհանրական եկեղեցու պատմության և ամբողջության համատեքստում:

Էվլիրի ժողովը տեղի է ունեցել Հռոմեական կայսրության տարածքում գտնվող Իլլիրիերիս քաղաքում (վեստգոթ.՝ Էլիբերի, արաբ. և իսպ.՝ Էվլիրա), որը գտնվում է ժամանակակից Իսպանիայի հարավ-արևելյան հատվածում, հնարավոր է ներկայիս Գրանադա քաղաքի տեղում կամ դրանից ոչ հեռու⁴: Ժողովի ժամանակ ընդունվել են 81 կանոններ⁵, որոնք գրեթե ամբողջությամբ կարգապահա-

² Էվլիրի ժողովի մասին տե՛ս **Koch** 1916, **Reichert** 1990, **Rudolph** 2004; **Копцев** 2008, **Denzinger**, 2009:

³ Կանոնի լատիներեն բնագիրը տե՛ս **Diez/Rodriguez** 1984, էջ 253: ԼԶ կանոնի առանձին մանրամասն վերլուծությունը տե՛ս **Rudolph** 2004:

⁴ **Rudolph** 2004, p. 1.

⁵ Էվլիրի ժողովի կանոնների բնագրի գիտական հրատարակությունը տե՛ս **Diez/Rodriguez** 1984, էջ 233–268; տե՛ս նաև **Mansi**, vol. 31, սյուն 1–19; Concilium Eleberitanum. – PL, 84, սյուն 301–310: Կանոնների առանձին ուսումնասիրությունը՝ ծանոթագրություններով տե՛ս **Reichert** 1990: Ուսումնասիրողների մոտ կա կարծիք, որ այս կանոնների մի մասը ոչ թե ըն-

կան բնույթի են: Գիտության մեջ դրանցից հատկապես շատ է քննարկվել **ԼՁ** կանոնը, քանի որ պատմության մեջ այն Եկեղեցու՝ առաջին պաշտոնական դիրքորոշումն է պատկերների կամ, ինչպես հաճախ խնդրով զբաղվող գիտնականներն են նշում, արվեստի նկատմամբ վերաբերմունքի շուրջ⁶: Ուսումնասիրողների կարծիքները հատկապես տարբերվում են այս կանոնի նշանակության վերաբերյալ եզրակացություններում:

ա) Ըստ մի մասի՝ եկեղեցական իշխանությունն այսպիսի կանոն էր սահմանել՝ անհանգստանալով կամ խուսափելով այն հանգամանքից, որ պատկերները կարող են ժամանակից շուտ քրիստոնեության խորհուրդները բացահայտել նրանց, ովքեր դեռ պատրաստ չէին՝ ամբողջությամբ ներեկեղեցականացած չլինելու պատճառով⁷,

բ) մտավախություն կար, որ այդպիսի պատկերները կենթարկվեին հեթանոսական պղծության կամ կոգտագործվեին մոգության մեջ⁸,

գ) կամ որ համապատասխան գեղանկարչական ոճը, որը տարածված էր այդ ժամանակվա Իսպանիայում, հարիր չէր եկեղեցական կիրառմանը⁹,

դ) ուսումնասիրողների մի մասն էլ բացատրում է **ԼՁ** կանոնը, որպես տասնաբանեայի Երկրորդ պատվիրանի¹⁰ կատարում՝ ավելի

դունվել է հենց Էլվիրի ժողովի ժամանակ, այլ կա՛մ վերցվել է այլ ժողովներից, կա՛մ ավելացվել է ավելի ուշ՝ Արևմուտքի կանոնական ժողովածուների կազմման ժամանակ (տե՛ս **Копцев** 2008, էջ 80): Այնուամենայնիվ, ուսումնասիրողների հիմնական մասի կողմից 81 կանոններն էլ համարվում են որպես Էլվիրի ժողովի կանոններ:

⁶ **Rudolph** 2004, էջ 2: Կանոնի վերաբերյալ ուսումնասիրությունների ցանկը տե՛ս անդ, ծանոթ. 4:

⁷ Առաջին դարերի Եկեղեցում նորադարձներին, նույնիսկ արդեն մկրտված, դեռ թույլատրված չէր մասնակցել բոլոր խորհուրդներին: Նույնիսկ սահմանափակում կար քարոզի կամ ուսուցումների մասնակիցների պարագայում: Նորադարձը պետք է որոշակի «կրթական» ճանապարհ անցներ, ունենար հոգևոր համապատասխան պատրաստվածություն, որպեսզի պատրաստ լիներ Եկեղեցում կատարվող խորհուրդներին և հասկանար վարդապետական ուսուցումները:

⁸ Հմմտ. **Rudolph** 2004, **Копцев** 2008:

⁹ Տե՛ս անդ:

լայն իմաստով, այն է՝ կռապաշտությունից կամ դրա հնարավոր դրսևորումներից խուսափում¹¹,

ե) կամ որպես այն հանգամանքի արտահայտում, որ նպատակահարմար չէ հավերժն ու աննյութականը պատկերել ապականի և նյութականի միջոցով¹²:

Առաջադրված տեսակետները հերքելու կամ հիմնավորելու համար կարևոր նշանակություն ունի ժողովի թվագրման հարցը, որը նույնպես գիտության մեջ լայնորեն քննարկված է: Ուսումնասիրություններում այն տատանվում է 305/6–324 թվականների արանքում¹³: Սակայն որոշ հանգամանքներ, ինչպես օրինակ ժողովին նակցած եպիսկոպոսներից մեկի մահվան թվականը (316 թ.), ինչպես նաև մեկ այլ եպիսկոպոսի՝ Օվսիա Կորդուբացու (լատ.՝ *Osius Cordubensis*)՝ 307 թ. Կոստանդին կայսեր կողմից որպես իր խորհրդական նշանակվելն ու ֆիզիկապես այլ վայրում գտնվելը, ցույց են տալիս, որ ժողովն, այնուամենայնիվ, պետք է տեղի ունեցած լինի նախքան 307 թ.՝ հավանաբար 306 թ-ին:

Սա մի ժամանակաշրջան է, երբ նոր-նոր էին անցել Դիոկղետիանոս կայսեր 303–305 թթ-ի հալածանքները քրիստոնյաների հանդեպ, որոնք Եկեղեցու պատմության մեջ ամենադաժան հալածանքների թվին են պատկանում: Սակայն, ինչպես կարելի է եզրակացնել Էվլիրի ժողովի որոշ կանոնների բովանդակությունից¹⁴, այդ հալածանքներին նախորդած ժամանակաշրջանում, քրիստոնյաներին ոչ միայն արդեն հանդուրժում էին Իսպանիայում, այլև նրանք

¹⁰ «Մի՛ արասցես դու քեզ կուռս ըստ ամենայն նմանութեան. որ ինչ յերկինս ի վեր, եւ որ ինչ յերկիր ի խոնարհ, եւ որ ինչ ի ջուրս ի ներքոյ երկրի: Մի՛ երկիրպագանիցես նոցա, եւ մի՛ պաշտեսցես զնոսա» (Ելից Ի 4–5):

¹¹ Հմմտ. **Rudolph** 2004, **Копцев** 2008:

¹² Տե՛ս անդ:

¹³ Էվլիրի ժողովի թվականի վերաբերյալ տե՛ս **Koch** 1916, էջ 61–67; **Denzinger** 2009, էջ 76; **Reichert** 1990; **Копцев** 2018, էջ 79–80:

¹⁴ Տե՛ս ժողովի Ա, Բ, Գ, Դ, Խ, ԾԵ, ԾԶ, ԾԷ, ԾԹ և այլն կանոնները, որոնցից պարզ է դառնում, որ քրիստոնյաներն Իսպանիայում ինտեգրված են եղել հասարակական լայն շրջանակ ընդգրկող աշխատանքներում՝ հաճախ զբաղեցնելով նաև տարբեր պաշտոններ և համակեցության մեջ լինելով հեթանոսների հետ (հմմտ. **Rudolph** 2004, էջ 2):

բավականին ներգրավված էին տեղի ոչ քրիստոնեական հասարակության գրեթե բոլոր շերտերում¹⁵: Ուստի, բախվելով Դիոկղետիանոսի հալածանքների դաժանությանը, քրիստոնյաների զգալի մասնավելի է ինտեգրվում հեթանոսական բարքերին՝ որոշ դեպքերում հրաժարվելով հանրային կյանքի քրիստոնեական մասից¹⁶: Հալածանքների դադարից հետո առերեսվելով ստեղծված իրավիճակին՝ եկեղեցական վերնախավն Իսպանիայում ստիպված էր հնարավորինս արագ միջոցներ ձեռք առնել քրիստոնեական համայնքները գերակա հեթանոսական ազդեցություններից ապահովելու և, ըստ էության, նաև ուրացումների ընթացքը կասեցնելու համար: Թերևս այս հանգամանքներն էին, որ դրդեցին տեղի եպիսկոպոսներին և հոգևորականությանը այդժամանակվա համար նման աննախադեպ հնչեղության և խիստ կարգապահական բնույթի կանոններով ժողովի գումարումը¹⁷, որի տրամաբանության համատեքստում էլ սահմանվել է նաև պատկերները եկեղեցում արգելող L2 կանոնը:

Կանոնի մեկնաբանման վերոնշյալ հինգ հիմնական տեսակետներից զատ, կա ևս երկու հարցադրում, որոնք կարևոր նշանակություն ունեն դրա բովանդակությունը հասկանալու համար¹⁸:

ա) Առաջինն այն է, որ կանոնում ձևակերպված արգելքին բուն կանոնի տեքստում բավարար հիմնավորում և բացատրություն չի տրվում: Չկա նաև ուղիղ հղում աստվածաշնյան որևէ հատվածին: Սա լրացուցիչ բարդություն է առաջացնում կանոնի հնարավորինս միանշանակ մեկնաբանման համար:

բ) Մյուս հարցը կանոնի երկրորդ մասում առկա հետևյալ ձևակերպման նշանակությունն է՝ «...որպեսզի այն, ինչ պաշտելի և երկրպագելի է, պատերին չպատկերվի»: Խնդիրն այն է, որ այս հատվածը շարադրված է այնտեղ, որտեղ ավելի սպասելի էր տեսնել

¹⁵ Տե՛ս **Rudolph** 2004:

¹⁶ Տե՛ս անդ:

¹⁷ Ըստ Կոպցևի՝ Էվփրի ժողովը միտված էր մի կողմից հեթանոսական տարրեր ազդեցությունները չեզոքացնելուն, մյուս կողմից՝ նոր ձևավորվող իրականության մեջ Եկեղեցու կյանքը կանոնակարգելուն (տե՛ս **Копцев** 2008 էջ 80):

¹⁸ Տե՛ս **Rudolph** 2004, **Копцев** 2018:

կանոնում սահմանված արգելքի առավել հստակ հիմնավորումը: Հետևաբար ԼԶ կանոնի մեկնաբանման բանալին, հիմնականում, կապված է այս հատվածի բացատրությունից:

Ինչպես նշում է Կոնրադ Ռուդոլֆը, պատկերների նկատմամբ Եկեղեցու վերաբերմունքի շուրջ առաջացած խնդիրները հաճախ անհասկանալի կամ խնդրահարույց են լինում, քանի որ դրանց համար ամենահիմնաքարային աղբյուրը՝ Աստվածաշունչը, այս խնդրում, առաջին հայացքից, պարունակում է հակասություններ¹⁹: Բանն այն է, որ օրինակ չնայած նույն Երկրորդ պատվիրանի արգելքին, հենց Հին Կտակարանից հայտնի են դեպքեր, երբ հատուկ, կամ որոշակի «պաշտամունքային» նշանակության պատկերներ են արվել, ինչպես օրինակ անապատում Մովսես մարգարեի կողմից պղնձե օձի բարձրացման դեպքում²⁰: Հնարավորինս կարճ ձևակերպելով՝ սա բացատրվում է այն հանգամանքով, որ Երկրորդ պատվիրանի նախնական նշանակությունը միայն աստվածայինի պատկերման արգելքին էր վերաբերում: Նաև այն հանգամանքը, որ այս պատվիրանը տեղակայված է երկու այնպիսի պատվիրանների արանքում, որոնք վերաբերում են միայն աստվածայինին, այդպիսի մեկնաբանությունն առհասարակ խնդիր չէր հարուցում²¹: Սակայն, հետագայում Հրե-աստանն աստիճանաբար գերակա դարձող և որոշ դեպքերում պարտադրվող հելլենական մշակույթի ազդեցության վտանգից պաշտպանելու նպատակով՝ Մակաբայեցիները սկսեցին Երկրորդ պատվիրանը մեկնաբանել որպես առհասարակ պատկերների արգելք: Կոնրադ Ռուդոլֆն այսպիսի փոփոխությունն անվանում «Երկրորդ պատվիրանի պատկերամարտական ընթերցման Մակաբայեցիների մեկնաբանություն»²²:

Դատելով միջնադարում ընթացած պատկերների շուրջ աստվածաբանական վեճից՝ քրիստոնեությունը ժառանգել է վերոնշյալ երկու մոտեցումն էլ: Հարցն այն է, թե արդյո՞ք այս նույն տրամաբանությամբ պետք է նաև մեկնաբանել Էվլիրի ԼԶ կանոնը, թե՞ սա

¹⁹ Տե՛ս **Rudolph** 2004, էջ 4:

²⁰ Թիւք ԻԱ 9:

²¹ Հմմտ. **Rudolph** 2004, էջ 4:

²² **Rudolph** 2004, p. 4.

մեկ այլ մեկնաբանման կարիք ունի: Այս խնդիրը հասկանալու համար անհրաժեշտ է մասերի բաժանել կանոնը՝ առանձին դիտարկելով նույնիսկ որոշ բառեր:

Նախ կանոնի սկզբում հրապարակվում է հետևյալ որոշումը՝ «գեղանկար պատկերներ եկեղեցում չպետք է լինեն...»: Այս հատվածում ուշադրություն պետք է դարձնել այն հանգամանքին, որ չի խոսվում ամեն տեսակ պատկեր արգելելու մասին, այլ կոնկրետ՝ «գեղանկար պատկերների», մյուս կողմից շեշտվում է պատկերներն արգելելու հստակ վայրը՝ «եկեղեցին»: Եթե այստեղ «եկեղեցի» ասելով նկատի է առնված արդեն իսկ տաճարային կամ պաշտամունքային ճարտարապետություն ունեցող կառույցը, ապա սրանից կարելի է եզրակացնել, որ արգելքը չի վերաբերել առհասարակ ամեն տեղ պատկերներն արգելելուն, քանի որ այս շրջանում քրիստոնեական համայնքները լայնորեն դեռ շարունակում էին պաշտամունքային կյանքով ապրել նաև այսպես կոչված «տնային եկեղեցիներում»՝ փոքր խմբերով: Այնուամենայնիվ վերջում նշված «պատերին չպատկերելու» հանգամանքը հստակ ցույց է տալիս, որ խոսքը կառույցի մասին է²³:

Մյուս հանգամանքը, որին պետք է ուշադրություն դարձնել, պատկերները հենց *պատերն* (լատ.՝ parietibus) նկարելու արգելքն է: Հիմնվելով այս ձևակերպման վրա՝ կարելի է որոշակիորեն եզրակացնել, որ արգելքը վերաբերել է առավելաբար «մոնումենտալ գեղանկարչությանը»²⁴: Ուսումնասիրողներից ոմանք, հիմնվելով դրա վրա, եզրակացնում են, որ արգելքը վերաբերել է միայն որմնանկարչությանը²⁵, սակայն նրանց կարծիքները կիսվում են արգելքի պատճառի վերաբերյալ եզրակացություններում²⁶: Ուսումնասիրողները

²³ Կոնրադ Ռուդոլֆը կանոնի լատիներեն բնագրում կիրառված *ecclesia* եզրույթը համեմատել է Էվլիրի Ժողովի բոլոր կանոններում նույն բառի հետ և եզրակացրել է, որ այս պարագայում այն օգտագործվում է հենց շինություն իմաստով, այլ ոչ թե որպես համայնքային կառույց կամ համայնք (տե՛ս **Rudolph** 2004, էջ 4–5):

²⁴ Հմմտ. **Копцев** 2008, էջ 81:

²⁵ **Bevan** 1940, 115–116; **Успенский** 1997, էջ 18; հմմտ **Копцев** 2008, էջ 81:

²⁶ Հմմտ. **Копцев** 2008, էջ 81:

նշում են ամենատարբեր հավանական պատճառներ՝ խոնավության հետևանքով նկարների ջնջվելու վտանգից մինչև վերևում նշված հինգ կետերը:

Այնուամենայնիվ, եթե պատկերի տեսակի կամ ոճի մասին շարադրանքից կարելի է որոշակի եզրակացություն անել, ապա լռության է մատնված այն հարցը, թե ու՞մ կամ ինչի՞ պատկերը չպետք է արվի եկեղեցու պատերին: Այսինքն խնդիրը միայն աստվածայինի պատկերման ազե՞լքն է, թե՞ նաև սրբերի և առհասարակ աստվածաշնչային դրվագների: Այս խնդրում որոշակի պարզաբանում է մտցնում հաջորդիվ եկող հատվածն, ըստ որի կանոնը սահմանողները պատվիրում են՝ «որպեսզի այն, ինչ *պաշտելի* և *երկրպագելի* է, պատերին չպատկերվի»: Մենք միտումնավոր ընդգծեցինք «պաշտելի» և «երկրպագելի» բառերը, քանի որ դրանց կիրառումը այս համատեքստում անուղղակի հղում է հենց Երկրորդ պատվիրանին, որում կարդում ենք հետևյալը. «Մի՛ արասցես դու քեզ կուռս ըստ ամենայն նմանութեան... Մի՛ *երկրպագանիցես* նոցա, եւ մի՛ *պաշտեսցես* զնոսա» (Ելից Ի 4–5)²⁷: Այստեղ հետաքրքրականն այն է, որ կանոնի շարադրողները, կիրառելով այս բառերը, մասնավորապես լատիներեն *adorabis* (*երկրպագել*) եզրույթը, որն Արևմուտքում առհասարակ կիրառելի է միայն աստվածայինի հանդեպ²⁸, անուղղակիորեն ցույց են տալիս, որ արգելվող պատկերն աստվածայինն է, սակայն խուսափելու համար կռապաշտությունից: Հատկանշական է նաև այն, որ հենց «կռապաշտության» թեման է բավականին հաճախ արծարծվում ժողովի տարբեր կանոններում²⁹: Սակայն այստեղ խնդիրը ոչ թե կռապաշտությունն է ինքնին, այլ կռապաշտությունը՝ որպես ուրացման հավանական պատճառ բացառելը:

Ուստի, հաշվի առնելով ժողովի գումարման ժամանակաշրջանը՝ հավանաբար այսպիսի կանոն սահմանելու անհրաժեշտություն էր առաջացել քրիստոնեության պաշտամունքային արարողություն-

²⁷ Անշուշտ նույնն է նաև լատիներեն բնագրի պարագայում՝ *colitur* և *adoratur* բառերի կիրառման դեպքում, որոնք կիրառված են Երկրորդ պատվիրանի լատիներեն բնագրում՝ «Non adorabis ea neque coles»:

²⁸ Լատ. ուղիղ ձևը «adoratur» (տե՛ս **Konuev** 2008, էջ 82):

²⁹ Տե՛ս **Rudolph** 2004:

ները հեթանոսական որևէ ազդեցությունից զերծ պահելու համար: Հետևաբար նման բովանդակության կանոնի ընդունումն, ըստ ամենայնի, պայմանավորված չի եղել ներեկեղեցական կամ ներքրիստոնեական բանավեճերով, այլ, ըստ երևույթին, ուղղված է եղել արտաքին ազդեցություններից պաշտպանվելուն: Դ դարի առաջին քառորդին քրիստոնեությունը Հռոմեական կայսրության տարածքում արդեն թույլատրված կրոն էր, ուստի աստվածաբանական միտքը զուտ բարոյախրատական շեշտադրումներից անցում է կատարում արդեն գիտական հիմնավորված լեզվին՝ օգտագործելով նախևառաջ հելլենական փիլիսոփայության լեզուն և որոշակիորեն յուրացնելով դրա մտածողությունը: Քրիստոնեությունը դառնում է նաև ազնվական վերնախավի կրոնը: Հետևաբար, տրամաբանական է, որ ազդեցությունների վտանգ կառաջանար նաև հեթանոսական ծիսական սովորույթներից: Չնայած Էլվիրի ժողովի մի շարք կանոնների, այդ թվում նաև ԼԶ կանոնի շուրջ գիտության մեջ մինչ այժմ քննարկումները շարունակվում են, այնուամենայնիվ դրա սահմանումը պետք է պայմանավորված լիներ վերոնշյալով:

Հինգվեցյան ժողովի՝ պատկերագրությանն առնչվող կանոնները

Մինչև Ը դարի պատկերամարտների և պատկերապաշտների միջև վեճը, պատկերների նկատմամբ Եկեղեցու պաշտոնական վերաբերմունքի մեկ այլ կարևոր օրինակ են 691/92 թթ. Հինգվեցյան կոչվող Տրուլյան ժողովի ՀԳ, ՁԲ և Ճ կանոնները³⁰:

ՕԴ	ՀԳ
[51,23-52,1-2] Τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ δείξαντος ἡμῖν τὸ σωτήριον, πᾶσαν σπουδὴν ἡμᾶς τιθεῖναι χρὴ τοῦ τιμῆν τὴν ἀξίαν	Քանզի կենարար խաչը մեզ փրկություն ցույց տվեց, մենք պետք է գործադրենք մեր ողջ նախանձախնդրությունը՝ պատշաճ պա-

³⁰ Կանոնների բնագիրը տե՛ս ACO/II, 2, 4, էջ 51, 54, 59: Թարգմանությունն իրականացրել ենք հունարեն բնագրից՝ համեմատելով Փրայսի անգլերեն թարգմանության հետ (տե՛ս **Price** 2020, էջ 149–150, 156, 173):

ἀποδιδόναι τῷ δι' οὗ σεσώσμεθα τοῦ παλαιοῦ παραπτώματος. ὅθεν καὶ νῶ καὶ λόγῳ καὶ αἰσθήσει τὴν προσκύνησιν αὐτῷ ἀπονέμοντες τοὺς ἐν τῷ ἐδάφει τοῦ σταυροῦ τύπους ὑπὸ τινων κατασκευαζομένους ἐξαφανίζεσθαι παντοίως προστάσσομεν, ὥς ἂν μὴ τῇ τῶν βαδιζόντων καταπατήσει τὸ τῆς νίκης ἡμῖν τρόπαιον ἐφυβρίζοιτο. τοὺς οὖν ἀπὸ τοῦ νῦν τοῦ σταυροῦ τύπον ἐπὶ ἐδάφους κατασκευάζοντας ὀρίζομεν ἀφορίζεσθαι.	տիվ տալով նրան, ինչով մենք փրկվել ենք նախնական հանցանքից: Ուստի երկրպագելով նրան մտքով, խոսքով և հայվածքով³¹ պատվիրում ենք, որպեսզի խաչի պատկերները, որոնք ումանք պատկերել են հատակին, ամբողջությամբ ոչնչացվեն, որպեսզի մեր հաղթության նշանը չանարգվի՝ ոտնակոխ արվելով: Մենք սահմանում ենք, որ այսուհետ բոլոր նրանք, ովքեր խաչ կպատկերեն հատակին, որոշվեն [Եկեղեցուց]³²:
ΠΒ Ἐν τισι τῶν σεπτῶν εἰκόνων γραφαῖς ἀμνὸς δακτύλῳ τοῦ Προδρόμου δεικνύμενος ἐγχαράσσεται, ὃς εἰς τύπον παρελήφθη τῆς χάριτος τὸν ἀληθινὸν ἡμῖν διὰ νόμου προῦποφαίνων ἀμνόν, Χριστὸν τὸν θεὸν ἡμῶν. τοὺς οὖν	ՉԲ Պաշտելի պատկերների որոշ նկարագարողումներում պատկերվում է գառ՝ նրա վրա ուղղված Նախակարապետի ցուցամատով, որն ընդունվել է որպես շնորհի նախապատկեր՝ օրենքի միջոցով նախօրոք մեզ ցույց

³¹ Բնագրի *αἰσθήσεις* եզրույթը նշանակում է *զգայարաններով ընկալում/հայում*:

³² Բնագրի *ἀφορίζω* բայը նշանակում է *սահմանափածան անել/սահմաններով անջատել/առանձնացնել*: Այս եզրույթի լատիներեն թարգմանությունը համապատասխան բնագրերում սովորաբար լինում է *excommunication*, որը նշանակում է զրկել հաղորդությունից, այս պարագայում Եկեղեցու հետ հաղորդությունից: Գրաբար տեքստերում այս եզրույթը սովորաբար թարգմանվում է *որոշել* բառով: Մենք այստեղ հետևել ենք գրաբարյան ձևին՝ ավելացնելով *Եկեղեցի* բառը, որպեսզի միտքն ավելի պարզ լինի:

παλαιούς τύπους καὶ τὰς σκιάς ὡς τῆς ἀληθείας σύμβολά τε καὶ προχαράγματα τῇ ἐκκλησίᾳ παραδεδομένους κατασπαζόμενοι, τὴν χάριν προτιμῶμεν καὶ τὴν ἀλήθειαν, ὡς πλήρωμα νόμου ταύτην ὑποδεξάμενοι. ὡς ἂν οὖν τὸ τέλειον κὰν ταῖς χρωματουργίαις ἐν ταῖς ἀπάντων ὄψεσιν ὑπογράφεται, τὸν τοῦ αἵροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου ἁμνοῦ, Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον χαρακτηῖρα καὶ ἐν ταῖς εἰκόσιν ἀπὸ τοῦ νῦν ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ ἁμνοῦ ἀναστηλοῦσθαι ὀρίζομεν, δι’ αὐτοῦ τὸ τῆς ταπεινώσεως ὕψος τοῦ θεοῦ λόγου κατανοοῦντες καὶ πρὸς μνήμην τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας τοῦ τε πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ σωτηρίου θανάτου χειραγωγούμενοι καὶ τῆς ἐντεῦθεν γενομένης τῷ κόσμῳ ἀπολυτρώσεως.

տվող իրական Գառնին՝ Քրիստոսին՝ մեր Աստծուն³³: Չնայած մենք ընդունում ենք հին պատկերներն ու հետքերը³⁴ փոխանցված Եկեղեցուն որպես խորհրդանշաններ և ճշմարտության նախապատկերներ, [այնուամենայնիվ] նախապատվությունը տալիս ենք շնորհին և ճշմարտությանը, քանի որ մենք ստացանք դրանք որպես օրենքի կատարում: Ուստի որպեսզի նույնիսկ նկարչությանը կատարյալը հնարավոր լինի պատկերել բոլորին ի տես, մենք սահմանում ենք, որ աշխարհի մեղքն Իր վրա վերցնող Գառն՝ մեր Աստված Քրիստոս, այսուհետ նույնիսկ նկարներում հին ժամանակների գառնի փոխարեն պետք է պատկերվի մարդկային կերպարով: Այդպիսով մենք ընկալում ենք Աստված Բանի խոնարհման վսեմությունը և հիշատակում ենք Նրա մարմնավոր կյանքը, Նրա չարչարանքներն ու փրկչական մահը և դրանից բխող աշխարհի [մեղքերի] թողությունը:

³³ «Օրենքի» գառն Պատեքի գառն է (Ելից ԺԲ 1–28) և այստեղ հակադրվում է իրական Գառնին, որը վերցնում է աշխարհի մեղքը (Հովհ. Ա 29) (հմմտ. **Price** 2020, էջ 156, ծանոթ. 248):

³⁴ *Σκιά* բառը թարգմանվում է *շողք*:

Ր	Ծ
Οἱ ὀφθαλμοί σου ὀρθὰ βλέπétωσαν, καὶ πάση φυλακῇ τήρει σὴν καρδίαν, ἡ σοφία διακελεύεται· ῥαδίως γάρ τὰ ἐαυτῶν ἐπὶ τὴν ψυχὴν αἱ τοῦ σώματος αἰσθήσεις εἰσκρίνουσι. τὰς οὖν τὴν ὄρασιν καταγοητευούσας γραφάς, εἴτε ἐν πίναξιν εἴτε ἄλλως πῶς ἀνατεθειμένας, καὶ τὸν νοῦν διαφθειρούσας καὶ κινούσας πρὸς τὰ τῶν αἰσchrῶν ἡδονῶν ὑπεκκαύματα οὐδαμῶς ἀπὸ τοῦ νῦν οἰωδῆποτε τρόπῳ προστάσσομεν ἐγχαράττεσθαι. εἰ δέ τις τοῦτο πράττειν ἐπιχειρήσῃ, ἀφοριζέσθω.	«Աչք քո ուղիղ հայեցի՞ն³⁵ եւ ամենայն պահպանութեամբ պահեա զսիրտ քո³⁶»՝ հրամայում է իմաստությունը: Քանզի մարմնի զգացումները հեշտությամբ տալավորվում են հոգում: Հետևաբար մենք հրամայում ենք որպեսզի այսուհետ որևէ պարագայում նկարչական արտադրանք չարվի ոչ տախտակի վրա, ոչ էլ ցուցադրված որևէ այլ կերպ, որը կհմայի տեսողությունը և կայլասերի միտքը՝ հուզելով ամոթալի հաճույքներ առաջացնող գրգիռ: Եթե որևէ մեկն իր վրա նման գործառույթ կվերցնի, թող որոշվի [Եկեղեցուց]:

Այս ժողովը կարևորագույն նշանակություն ունի եկեղեցու պատմության մեջ, նախ որպես Կոստանդնուպոլսի Բ (553 թ.) և Գ (680/81 թթ.) ժողովների լրացում, ապա դրա ժամանակ ընդունված կանոնների աննախադեպ քանակով (102) ու կարևորությամբ³⁷:

³⁵ Առակ. Դ 25:

³⁶ Առակ. Դ 23:

³⁷ Կանոնների հունարեն բնագրի գիտական հրատարակությունը տե՛ս ACO/II, 2, 4, էջ 21-61: Ժողովը գումարվել է Կոստանդնուպոլսի կայսերական պալատի Տրուլլա կոչվող գմբեթավոր սրահում, այդ պատճառով կոչվում է Տրուլլյան ժողով: Ե և Չ համարվող «Տիեզերաժողովներում» քննարկվել են միայն դավանական բնույթի հարցեր և որպես այդպիսիք առանձին կանոններ կարելի է ասել չեն սահմանվել: Հետևաբար գումարվում է նաև այս ժողովը, որի նպատակն էր կարգապահական և ծիսական խնդիրները կարգավորող կանոնների սահմանումը, այդ պատճառով այս ժողովն ընդունված է նախանել նաև «Հինգվեցյան» (Quinisextum), որ նշանակում է

Ինչպես տեսանք՝ ՀԳ կանոնը խաչի նշանը պատվելու և այն հատակին չպատկերելու մասին է³⁸: Ճ կանոնով արգելվում էր որևէ նյութի վրա անպարկեշտ մտքեր առաջացնող պատկերազրությունը³⁹: Առանձնահատուկ կարևորություն ունի ՁԲ կանոնը, որը պատկերների նկատմամբ եկեղեցու վերաբերմունքի ուսումնասիրման համատեքստում գիտության մեջ ամենաքննարկված կանոններից մեկն է⁴⁰: Դրանով ժողովականները հորդորում են այսուհետ Քրիստոսին պատկերել մարդաբանական կերպարով և ոչ թե՝ Գառի, ինչպես ընդունված է եղել նախկինում⁴¹: Ըստ կանոնի՝ այդպիսի պատկերազրությամբ պետք է հստակ շեշտվեր Աստված-Բանի ի-

հինգերորդի և վեցերորդի լրացում (ժողովի մասին մանրամասն տե՛ս **Փափազեանց** 1848, էջ 315–316, **Dagron** 2007, էջ 59–96, **Ohme** 1990, **Ohme** 2016, էջ 317–336, նույնի վերահրատարակությունը՝ **Ohme** 2022, էջ 433–453, **Flogaus** 2009, էջ 25–64, հմմտ. **Մելքոնեան** 2024, էջ 168, ծանոթ. 601): Հինգվեցյան ժողովը կարևոր նշանակություն ունի նաև Հայոց եկեղեցու պատմության ուսումնասիրման համատեքստում, քանի որ ժողովի ԼԲ, ԼԳ, ԾԶ, ՁԱ, ԴԹ կանոններն ուղղված են հայերին (տե՛ս **Казарян** 2022, էջ 46–73; **Մելքոնեան** 2024, էջ 168–179): Հինգվեցյան կամ Տրուլյան ժողովի կանոնախումբը հաճախ հանդիպում է նաև «Չ տիեզերաժողովի կանոններ» վերնագրով, ինչպես օրինակ կանոնախմբի վրացերեն թարգմանությունը (**Хახановъ** 1903, էջ 76–159), որը սակայն տարբեր է հունարեն բնագրից թե՛ բովանդակությամբ, թե՛ կանոնների քանակով (100 կանոն): Նույն վերնագրով կա պահպանված նաև կանոնախմբի հայերեն թարգմանությունը՝ հավանաբար արված ԺԳ–ԺԴ դարերում (տե՛ս Վենետիկի Մխիթարյան Մատենադարան, թիվ 1661 ձեռ., եր. 80ա–106ա): Սակայն այս պարագայում նույնպես տարբեր են թե՛ բովանդակությունը, թե՛ կանոնների քանակը (75 կանոն): Հայերեն թարգմանության հրատարակումն ու դրանց համեմատությունը հունարեն բնագրի և վրացերեն թարգմանության հետ կարող է բազմաթիվ հարցերի պատասխաններ գտնելուն:

³⁸ Հատակին արված խաչեր հանդիպում են սկսած Դ դարից, սակայն դրանք արգելել էր դեռ Թեոդոսիոս Բ կայսրը Ե դարում: Հինգվեցյանի այս կանոնով էլ ավելի խիստ՝ կանոնական ուժով արգել է դրվում, սակայն այս արգելքը ոչ թե պայմանավորված էր պատկերամարտական միտումներով, այլ ժամանակաշրջանով պայմանավորված անհանգստությունից, որ սրբազան նշանները կաղծվեն (հմմտ. **Price** 2020, էջ 150):

³⁹ Կանոնի մեկնաբանումը տե՛ս **Ohme** 2006, էջ 63, հմմտ. **Price** 2020, էջ 173:

⁴⁰ Տե՛ս **Vogt** 1988, էջ 135–149:

⁴¹ Տե՛ս ACO/II, 2, 4, էջ 54, 2–13:

րական մարմնավոր կյանքը⁴²: Առանց խորամուխ լինելու այս երեք կանոնների առանձին կողմերի մանրամասների մեջ, որոնց վերաբերյալ կան բազմաթիվ հրապարակումներ⁴³, կանոնների բովանդակությունից կարելի է արդեն նկատել, որ ի տարբերություն Էլվիրի ժողովի, այստեղ պատկերների խնդիրն արդեն ներեկեղեցական միջավայրում քննարկվող հարց է դարձել, որի նպատակն այլևս ոչ այնքան արտաքին վտանգներից քրիստոնեական վարդապետության պաշտպանությունն է, այլ Եկեղեցու ներսում պատկերների նկատմամբ այդ ժամանակ ձևավորված որոշակի վարվելակերպի վերանայումն ու հստակ սահմանումներն են: Այնուամենայնիվ ՁԲ կանոնի բովանդակությունը ցույց է տալիս, որ արդեն իսկ տվյալ խնդրում զուտ վարվեցողության սահմանումներին զուգահեռ հասունանում են նաև աստվածաբանական հարցադրումներ, որոնք ունենին հստակ քրիստոսաբանական հիմք⁴⁴: Այս համատեքստում խնդիրն ավելի է սրվում Ը դարի առաջին կեսին, երբ Արևելահռոմեական կայսրության գահին է բարձրանում Լևոն Գ կայսրը (717–741 թթ): Նա 726 թվականին պատկերապաշտությունն արգելող մի հրամանագիր է արձակում՝ դրանում ինքն իրեն հռչակելով միևնույն ժամանակ և՛ կայսր, և՛ նվիրապետ⁴⁵:

Հերիայի 754 թ. պատկերամարտական ժողովն ու ժողովի ժամանակ ընդունված սահմանումը

Ըստ Արևելահռոմեական կայսրության ավանդված պատմագրության՝ Լևոն կայսրն իր՝ վերոնշյալ կտրուկ որոշումը կապում է 726 թվականին Փիրա կամ Սանտորինի կղզում մեծ հրաբխի ժայթքման հետ, որը կայսրը մեկնաբանում է որպես պատկերապաշտու-

⁴² Տե՛ս անդ:

⁴³ Տե՛ս **Vogt** 1988, էջ 135–149, **Успенский** 1997, էջ 91–105, **Ohme** 1988, էջ 325–345:

⁴⁴ Հինգվեցյան ժողովից հետո պատկերամարտության խնդրի վերաբերյալ տե՛ս **Ostrogorsky** 1929:

⁴⁵ Հրամանագրի տեքստը չի պահպանվել տե՛ս **Ադոնց** 2003, էջ 21:

թյան համար պատիժ⁴⁶: Սակայն այստեղ պատկերների պաշտամունքն արգելելուց պակաս կարևոր չէ այն, որ կայսրն իրեն հռչակում էր նաև նվիրապետ: Սա ուղիղ առճակատում էր եկեղեցական նվիրապետության և ողջ հոգևոր վերնախավի հետ: Կայացված որոշումից հետո Լևոն Գ-ը հրամայում է նաև հրաքիսի ժամանակ տեղի ունեցած երկրաշարժից ավերված Քրիստոսի՝ իր պալատում գտնվող բրոնզաձույլ հարթաքանդակը փոխարինել խաչի պատկերով⁴⁷: Ըստ ամենայնի տեղի ունեցած բնական աղետը նա մեկնաբանում է որպես աստվածային նշան՝ իր քաղաքական նկրտումներն իրացնելու համար, իսկ եղած բոլոր պատկերների մերժմամբ և խաչի պատկերը կենտրոնական հարթակում տեղադրելով՝ նա հավանաբար փորձում է իր նախորդների՝ հատկապես Հերակլ Ա կայսեր նմանությամբ⁴⁸, խաչի վերբարձրացմամբ վերականգնել կայսրության երբեմնի հզորությունը⁴⁹: Սակայն Լևոն կայսեր փորձը՝ դավանաբանական հարցերում միանձնյա որոշումներ կայացնել, հենց սկզբից հանդիպում է հակառակության: Երկար ժամանակ նրա հրովարտակը հրաժարվում է վավերացնել Կոստանդնուպոլսի այդ ժամանակվա պատրիարք Գերմանոս Ա-ը (715–730 թթ.)՝ պատճառաբանելով, որ առանց ժողովի նման հարցերի վերաբերյալ որոշումն անկարելի է⁵⁰: Պատրիարքը մի քանի տարի դիմադրելուց հետո 730 թվականին ստիպված է լինում լքել Կոստանդնուպոլսի աթոռը՝ այն զիջելով Անաստաս պատրիարքին (730–754 թթ.), ով ավելի դյուրությամբ է գործակցում կայսրին⁵¹:

⁴⁶ Տե՛ս **Hiereia** 754 (2002), էջ 4–5: Արդեն Ը դարի վերջերից Լևոն Գ կայսրը համարվում է որպես պատկերամարտության հիմնադիր (տե՛ս անդ, ծանոթ. 9):

⁴⁷ Այս իրադարձության պատմականության և դրա շուրջ քննարկումների մասին տե՛ս **Hiereia** 754 (2002), էջ 4–5, ծանոթ. 8:

⁴⁸ Հերակլ կայսրը 630 թվականին գերությունից ազատել էր Քրիստոսի Խաչափայտը և վերադարձրել Երուսաղեմ (տե՛ս **Մելքոնեան** 2024, էջ 98–101):

⁴⁹ Տե՛ս **Speck** 1996, (19–45) 29; հմմտ. **Hiereia** 754 (2002), էջ 5:

⁵⁰ Տե՛ս **Thümmel** 2006, էջ 456–457: Վեճերի նախնական շրջանում Գերմանոսի պատրիարքության մասին տե՛ս **Stein** 1999, էջ 11–15:

⁵¹ Տե՛ս **Rochow** 1999, էջ 22–29:

Լևոն Գ կայսեր հրամանագիրը չի ընդունվում նաև Հռոմի աթոռի կողմից: Շուտով պատկերների արգելքի որոշման դեմ իր ձայնն է քարծրացնում նաև Հովհան Դամասկացին՝ գրելով խնդրի վերաբերյալ իր երեք ճառերը⁵²:

Պատկերների շուրջ վեճի այս շրջանում, որի մասին աղբյուրները շատ տեղեկություններ չեն պահպանել, կողմերը հիմնականում գալիս են այն եզրակացության, որ ձեռագործ որևէ իր չի կարող Աստծուն մատուցվող նույն եկրպագությանն արժանանալ⁵³:

741 թվականին Լևոն Գ կայսեր մահվանից հետո նրա որդին՝ Կոստանդին Ե-ը (741–775), շարունակում է հոր որդեգրած քաղաքականությունը⁵⁴: Սակայն ի տարբերություն իր հոր՝ Կոստանդին կայսրը խնդիրը փորձում է լուծել ոչ թե առանձին հրամանագրով, այլ եկեղեցական ժողով գումարելով: Այդպիսով նա ձգտում էր վերջնականապես սահմանել և կանոնականացնել պատկերների նկատմամբ Եկեղեցու վերաբերմունքն ու դրանից բխող վարդապետությունը: Ժողովը գումարվում է 754 թվականի փետրվարի 10-ից օգոստոսի 8-ն ընկած ժամանակահատվածում Կոստանդնուպոլսի հակընդեմ մասում՝ Բոսֆորի ասիական հատվածում գտնվող Հիերիայի պալատում, և չնայած այն հանգամանքին, որ դրան չեն մասնակցում ո՛չ Արևելքի, այն է՝ Ալեքսանդրիայի, Անտիոքի և Երուսաղեմի պատրիարքները, ո՛չ էլ Հռոմի պապը, այնուամենայնիվ ժողովը հռչակվում է որպես Է «Տիեզերաժողով»⁵⁵: Ժողովին մասնակցում են 338 եպիսկոպոս, որոնցից Սիլիոնի եպիսկոպոս Կոստանդինը օգոստոսի 8-ի վերջին նիստում ընտրվում է Կոստանդնուպոլսի պատրիարք, քանի որ նախորդ պատրիարք Անաստասը ժողովի բացումից կարճ առաջ անակնկալ մահացել էր⁵⁶:

⁵² Տե՛ս **Ադոնց** 2003, էջ 21–24:

⁵³ Տե՛ս **Hiereia** 754 (2002), էջ 5:

⁵⁴ Կոստանդին Ե-ի վարած քաղաքականության մասին տե՛ս **Gero** 1977:

⁵⁵ Այս ժողովի գումարման մանրամասների, սկզբնաղբյուրների, դրա ժամանակ կայացրած որոշումների մասին հանգամանալից տե՛ս **Hiereia** 754 (2002):

⁵⁶ **Hiereia** 754 (2002), էջ 7:

Չնայած այն հանգամանքին, որ ժողովի նիստերի արձանագրությունները չեն պահպանվել, այնուամենայնիվ Նիկիայի Բ ժողովի (787 թ.) վեցերորդ նիստի արձանագրություններում⁵⁷ պահպանվել է Հիերիայի ժողովի ժամանակ ընդունված հանգանակը (horos)⁵⁸, որի ուսումնասիրությամբ հնարավոր է եզրակացություն կազմել ժողովի կողմից հռչակված վարդապետության մասին:

Հանգանակը կազմված է մի քանի թեմատիկ մասերից⁵⁹: Այն սկսվում է ժողովը գումարողի և դրա գումարման վայրի մասին կարճ տեղեկությամբ, այնուհետև համառոտ ներկայացվում է պատկերապաշտության առաջացման պատմությունը՝ անվանելով այն հերետիկոսություն, քանի որ Արարչի փոխարեն պաշտամունքի առարկա է դարձել արարածը: Մյուս «Տիեզերաժողովների» հետ ժառանգական կապը և օրինականությունը ապահովելու համար հանգանակի կենտրոնական մասում, ըստ հաջորդականության, թվարկվում են տիեզերական համարվող բոլոր ժողովներն ու դրանց պատմությունը՝ հանգամանորեն նշելով այն բոլոր հերետիկոսությունները, որոնք նգովված են եղել այդ ժողովների կողմից: Այս հատվածն ավարտվում է ընդհանրացնելով քրիստոսաբանական այն հիմնական սահմանումները, որոնք ավանդում են մինչ այդ եղած ժողովները: Սրանով նախատեսվում էր հանգանակի հաջորդ մասում փաստարկված քրիստոսաբանական հիմքով հերքել պատկերապաշտությունը: Հիմնական թեզն այն էր, որ պատկերագրության արվեստը հակասում է «Տիեզերաժողովների» սահմանումներին, քանի որ այն միաժամանակ հիշեցնում է և՛ նեստորականություն, և՛ արիոսականություն: Ըստ ժողովականների՝ որևէ նկարով անհնար է պատկերել Քրիստոսին, ով և՛ Աստված է, և՛ մարդ, հետևաբար, պատկերողը կա՛մ արարված մարմնի հետ պատկերում է

⁵⁷ Հունարեն բնագիրը տե՛ս ACO/II, 3, 3, էջ 600–793:

⁵⁸ Հանգանակի տեքստը հունարեն՝ գուգադիր գերմաներեն թարգմանությամբ տե՛ս **Hiereia** 754 (2002), էջ 30–69: Անգլերեն թարգմանությունը տե՛ս **Price** 2018, էջ 668–684: Հանգանակը Նիկիայի Բ ժողովի համատեքստում տե՛ս **Sahas** 1986:

⁵⁹ Տե՛ս **Ադոնց** 2003, 24–26, **Луховицкий** 2014, էջ 301–304: Հանգանակի վաղապետությունն ըստ մասերի տե՛ս **Hiereia** 754 (2002), էջ 9–28:

նաև աննկարագրելի Աստվածությունը, կա՛մ իրար է խառնում խառնման չենթակա միությունը⁶⁰: Իսկ եթե պատկերապաշտներն արդարանային՝ ասելով, թե պատկերվում է միայն Քրիստոսի տեսանելի և շոշափելի մասը, ապա կհանգեին նեստորականության, քանի որ Քրիստոսի ո՛չ մարմինը, և ո՛չ էլ հոգին մտահայելի չեն Աստվածայինից առանձին⁶¹: Հետևաբար, ըստ ժողովականների, Քրիստոսի միակ և ճշմարիտ պատկերը Հաղորդությունն է⁶²:

Հանգանակում խոսվում է նաև Աստվածածնի և սրբերի կերպարների մասին՝ նշելով, որ նրանք կենդանի են Աստծո առաջ, իսկ մեռած արվեստի միջոցով նրանց «վերակենդանացնելու» փորձերը նմանվում են կռապաշտության⁶³: Այնուհետև բերվում են պատկերները մերժող սուրբգրային և հայրաբանական մեջբերումներ, և որոշում է կայացվում հեռացնել բոլոր սրբապատկերները եկեղեցիներից⁶⁴: Ընդհանուր շարադրանքն ավարտվում է նգովքներով՝ այդ թվում նգովվում է նաև Գերմանոս Ա պատրիարքը, ով փաստացի Լևոն Գ կայսեր և նրա քաղաքականության աջակիցների առաջին հակառակորդն էր:

Ստորև ներկայացնում ենք ժողովի ժամանակ ընդունված սահմանման հայերեն թարգմանությունը⁶⁵:

⁶⁰ Տե՛ս անդ, էջ 38–40:

⁶¹ Տե՛ս անդ, էջ 40–42:

⁶² Տե՛ս անդ, էջ 44:

⁶³ Տե՛ս անդ, էջ 48:

⁶⁴ Տե՛ս անդ, էջ 56–58:

⁶⁵ Թարգմանությունն իրականացրել ենք հունարեն բնագրից՝ համեմատելով Ռիխարդ Փրայսի անգլերեն և Տորստեն Կռաննիխի, Քրիստոֆ Շուբերտի ու Կլաուդիա Չոդեի համատեղ արված գերմաներեն թարգմանությունների հետ (տե՛ս **Price** 2018, էջ 668–684; **Hiereia** 754 (2002), էջ 30–69): Ամեն պարբերության սկզբում [] փակագծերով նշված են հունարեն բնագրի գիտական հրատարակության էջերն ու տողերը: Տեքստի մեջ մեր կողմից արված միջամտությունները նույնպես վերցված են [] փակագծերի մեջ: Տեքստում առկա սուրբգրային և հայրաբանական ուղիղ մեջբերումները վերցրել ենք չակերտների մեջ: Սուրբգրային մեջբերումները նշել ենք ըստ 1805 թվականի Չոհրապյան հրատատարական՝ հունարենի հետ տարբերությունների դեպքում նշելով նաև դրանք: Ծանոթագրելիս հիմնվել ենք անգլերեն և գերմաներեն թարգմանությունների ծանոթագրություններ-

Հիերիայի 754 թ. ժողովի սահմանումը

«[606,16] Սուրբ, մեծ և տիեզերական յոթներորդ ժողովի սահմանումը (ծրօς):

[608, 23–25, 610, 1–2] Սուրբ, մեծ և տիեզերական ժողովը, գումարված Աստծո բարեհաճությամբ և մեր աստվածադիր ու ուղղափառ կայսրերի՝ Կոստանդինի և Լևոնի ամենաբարեպաշտ կարգադրությամբ, այս աստվածապահ և կայսերական քաղաքում, մեր սուրբ և անարատ Տիրուհու՝ Աստվածածնի ու միշտ Կույս Մարիամի վեհասքանչ եկեղեցում, որը կոչվում է Վլախերնե, որոշեց հետևյալը:

[610, 22–25] Աստվածությունը՝ բոլոր բաների պատճառն ու լրումը, Իր բարությամբ բոլոր բաները չգոյությունից գոյություն բերողը, սահմանեց, որ դրանք պետք է գտնվեն կարգավորված և ներդաշնակ շարժման մեջ, որպեսզի, մնալով շնորհի մեջ՝ պարզևված նրանց շնորհաբաշխությամբ, տոկունություն պահպանեն առանց շեղումների և զսպեն որևէ շեղում այս կամ այն ուղղությամբ իրենց ճշմարիտ դրությունից:

[612, 12–20] Սակայն երբ նա, ով [կոչվեց] Արուսյակ (Εωσφορος) իր նախկին պայծառության պատճառով և Աստծո կողքին հաստատված իր սեփական կարգն ուներ, իր ամբարտավանությունը բարձրացրեց ընդդեմ իր Արարչի, արդյունքում նա իր ըմբոստ գորքի հետ դարձավ խավար, և իր սեփական կամքով անկաժ փառավոր աստվածային առաջնորդությունից, որը ստեղծում է լույս և գերազանցում է լույսը, հայտնվեց որպես ամեն չարի պատճառ, մոզոնող և ուսուցիչ՝ և կորցրեց իր ողջ փայլը, չհանդուրժելով, որ մարդը՝ արարված Աստծո կողմից, իր փոխարեն ներմուծվեց փառքի մեջ, որը հատկացված էր իր համար, նա իր ամբողջ չարությունը պարպեց նրա վրա և խաբեությամբ զրկեց նրան Աստծո փառքից ու պայծառությունից՝ դրդելով նրան երկրպագել արարածին՝ Արարչի փոխարեն:

[614, 1–12] Այդ պատճառով Արարիչ-Աստված, չցանկանալով տեսնել՝ ինչպես է Իր ձեռքի գործը քանդվում, այն բանից հետո, երբ Ինքը

րի վրա: Թարգմանությունը խմբագրելու համար մեր խորին շնորհակալությունը փ.գ.թ. Օլգա Վարդազարյանին:

օրենքի և մարգարեների միջոցով հոգ էր տարել նրա փրկության համար, և քանի որ այն այլևս չէր կարող վերադառնալ իր նախկին վեհությանը, կամեցավ/ցանկացավ վերջին և նախասահմանված ժամանակներում երկիր ուղարկել Իր Որդուն և Բանին⁶⁶: Նա, Հոր բարեհաճությամբ⁶⁷ և հավասարազոր ու կենսաստեղծ Հոգու համագործակցությամբ բնակվեց կուսական (παρθενικη) արգանդում և ընդունեց Նրա սուրբ և անաղարտ մարմնից Իր առանձնական գոյությամբ կամ հիպոստասիսով մարմին՝ համագոյակից մեզ (έν τῇ ἰδίᾳ ὑπάρξει ἡγουν ὑπαστάσει σάρκα λαβὼν τὴν ἡμῖν ὁμοούσιον)՝ միացնելով և կերպավորելով այն բանական ու մտավոր հոգու միջնորդությամբ, Նա նրանից ծնվեց ամեն արտահայտություն և մտավոր հասկացություն գերազանցող կերպով, սեփական կամքով խաչը հանձն առնելով՝ մահ ընտրեց և երեք օրից հարություն առավ մեռյալներից, այդպիսով կատարելով Իր ամբողջ փրկչական տնօրինությունը, [616, 5–7] Նա հեռացրեց մեզ դիվական ապականիչ ուսմունքից, այսինքն կուռքերի խաբեությունից և պաշտամունքից, և պարզեց մեզ մեծարանք⁶⁸ «հոգւով եւ ճշմարտութեամբ»⁶⁹:

[616, 27–31] Եվ ապա երկինք համբարձվեց նրանով, ինչ ընդունել էր⁷⁰, և թողեց իր սուրբ աշակերտներին ու առաքյալներին որպես այս փրկչական հավատքի ուսուցիչներ: Նրանք զարդարեցին մեր եկեղեցին, ինչպես Նրա հարսնացուին՝ բարեպաշտության շողացող ու ճառագայթող ուսուցումներով և ցուցադրեցին նրան իր ամբողջական գեղեցկությամբ ու գերազանցող հրաշագեղությամբ՝ կարծես «ոսկեհուռն զարդարեալ եւ պանունեալ»⁷¹: Նրա այդ հոյակապությունն ընդունվեց [618, 1–2] մեր հոչակավոր հայրերի ու ուսու-

⁶⁶ Եբր. Ա 1–4; Ա Հովհ. Դ 9:

⁶⁷ Ղուկ. Գ 22:

⁶⁸ Հունարեն բնագրում կիրառված է «προσκύνησις» բառը, որը նշանակում է մեծարել, պատվել, հարգել, սակայն ավետարանական համապատասխան հատվածում հայերեն թարգմանված է «երկրպագություն» բառով (տե՛ս հաջորդ ծանոթագրությունը):

⁶⁹ «Հոգի է Աստուած, եւ երկրպագուացն նորա հոգւով եւ ճշմարտութեամբ պարտ է երկիր պագանել» Հովհ. Դ 24:

⁷⁰ Այսինքն՝ այն մարմնով, որ ընդունել էր Կույս Մարիամից:

⁷¹ Սաղմ. ԽԴ 14:

ցիւների, ինչպես նաև վեց սուրբ ու տիեզերական ժողովների կողմից և պահպանվեց առանց նվազեցման:

[624, 8–14] Կրկին չարության վերոհիշյալ սկզբնավորողը չկարողացավ հանդուրժել նրա բարգավաճող վիճակը և չէր երկմտում տարբեր ժամանակներում ու տարբեր եղանակներով չարագործություններ մտադրելուց, «որպեսզի խաբեությամբ իր ձեռքը վերցնի մարդկային ցեղը, և այդպես քրիստոնեության քողի տակ նա կրկին կռապաշտություն գաղտնի ներմուծեց՝ իր իմաստակություններով հավատացնելով նրանց, ովքեր նայում էին իրեն, ոչ թե հրաժարվել արարածից, այլ մեծարել և երկրպագել նրան, և համարել, որ արարվածը՝ կոչված Քրիստոսի անունով, Աստված է» :

[630, 5–12] Այդ պատճառով, ինչպես հնում մեր փրկության «գորագլուխն ու կատարիչը՝ Հիսուս»⁷², Իր իմաստնագույն աշակերտներին և առաքյալներին զգեստավորեց Ամենասուրբ Հոգու գորությամբ և նրանց ուղարկեց, որպեսզի վերացնեն ամեն նման երևույթ, նույն կերպ նաև այժմ Նա կոչեց Իր ծառաներին՝ մեր հավատացյալ, առաքելափառ կայսրերին՝ իմաստություն և արժանավորություն [հաղորդելով նրանց] նույն Հոգու գորությամբ, որպեսզի նորոգեն և ուսուցանեն մեզ, ոչնչացնեն դիվական արգելքները՝ կանգնեցված ընդդեմ Աստվածնաչողության⁷³, և մերկացնեն սատանայական նենգությունն ու խաբեությունը:

[632, 27–28] Խթանված լինելով իրենց համակած աստվածային նախանձախնդրությամբ և չցանկանալով տեսնել հավատացյալների եկեղեցին դևերի գայթակղության գոհ՝ [634, 23–29] նրանք հրավիրեցին Աստծո կողմից սիրված եպիսկոպոսների հոգևորական համագումարը, որպեսզի այն, միասին ժողով գումարելով, ուսումնասիրի [Սուրբ] Գիրքը՝ կերպարների խաբուսիկ պատկերագրության [խնդրի] վերաբերյալ, որը ստորացնում է մարդկանց միտքն Աստծուն վաշելող վերառաքվող երկրպագությունից առ արարված առարկաների երկրային և նյութական երկրպագություն, և կայացնի իր սեփական որոշումն Աստվածային ներշնչանքով գիտենալով մարգարեների մոտ

⁷² Եբր. ԺԲ 2:

⁷³ Եփես. Դ 11–12, Բ Կորնթ. Ժ 4–5:

գրվածը՝ «Ձի շրթունք քահանային⁷⁴ զգուշացին գիտութեան. եւ օրէնս խնդրեացեն ի բերանոյ նորա. զի հրեշտակ⁷⁵ Տեառն ամենակալի է»⁷⁶:

[636, 32–33] Եւ իրապէս, մեր սրբազան ժողովը՝ այժմ գումարված, որի [մասնակիցների] թիվը կազմում է 338 մարդ, հետևելով ժողովական որոշումներին, [638, 1–2] ուրախությամբ ընդունում և հռչակում է վարդապետություններն ու ավանդությունները, որոնք դրանք հաստատել են՝ սահմանելով, որ մենք պետք է դրանք անսասան պահենք: [638, 13–23] Նախևառաջ պետք է հիշատակել սուրբ և տիեզերական մեծ ժողովը՝ գումարված Նիկիայում՝ այժմ սրբերի դասին դասված մեծ կայսեր Կոստանդինի ժամանակներում, որը հոգևորականությունից կարգալույծ արեց պիղծ Արիոսին այն պատճառով, որ նա ասում էր, թե Աստծո անստեղծ Որդին՝ համագոյակից Հորը և Սուրբ Հոգուն և բոլոր իմաստներով նույն փառքն ու պատիվն ունեցողն, արարած է, և որը հռչակեց մեր փրկչական հավատքի աստվածաշունչ հանգանակը:

Եւ ապա 150 սուրբ հայրերի ժողովը, որը գումարվեց այս կայսերական քաղաքում Թեոդոսիոս մեծ կայսեր օրոք, որը դատապարտեց հոգեմարտ Մակեդոնին այն համար, որ նա հայիոյում էր ընդդէմ Ամենասուրբ և Անստեղծ Հոգու, և պղծորեն ուսուցանում էր, որ Նա համագոյակից չէ Հորն ու Որդուն: Այն (նշյալ ժողովը) ավելի պարզ և հանգամանալից դարձրեց մեր փրկչական հավատքի հանգանակը՝ հաստատելով, որ Սուրբ և Ամենագոր Հոգին ևս Աստված է:

[640, 1–9] Դրանց հետևեց 200 սուրբ հայրերի ժողովը՝ գումարված առաջին անգամ Եփեսոսում Թեոդորոս Կրտսերի ժամանակներում, որը դատապարտեց հրեամիտ և մարդապաշտ Նեստորին այն պատճառով, որ նա վարդապետում էր, թե Քրիստոս՝ Աստծո Բանը, առանձնական է կնոջից ծնված Քրիստոսից՝ առանձին անձերի բաժանելով Աստված-Բանին և մարդուն, այդպիսով ուսուցանելով ի մի Քրիստոս երկու հիպոստաս և մերժելով հիպոստասիսային միությունը, որի համաձայն Նա (Քրիստոս) ոչ թե երկրպագելի է մյուսի

⁷⁴ Հունարեն բնագրում հոգնակի է:

⁷⁵ Հունարեն գնագրում հոգնակի է:

⁷⁶ Մաղ. Բ 7:

(Քրիստոսի) հետ միասին, այլ մտածելի է որպես Մեկ Հիսուս Քրիստոս՝ միաձին Որդին, Որը երկրպագելի է Իր սեփական մարմնով մի (միասնական) երկրպագությամբ (καθ' ἣν οὐχ ὥς ἕτερος ἐτέρω συμπροσκυνεῖται, ἀλλ' εἷς νοεῖται Χριστὸς Ἰησοῦς υἱὸς μονογενής, μιᾷ προσκυνήσει τιμώμενος μετὰ τῆς ἰδίας σαρκός)

[640, 20–29] Հաջորդիվ մենք և հայտնի ժողովը Քաղկեդոնում՝ գումարված աստվածասեր կայսր Մարկիանոսի ժամանակներում՝ բանադրանքի ենթարկած Դիոսկորոսին և թշվառ Եվտիքեսին՝ ուսուցանող, որ Աստված-Բանի կատարյալ հիպոստասիսային միությունից հետո մի և նույն Քրիստոս և Տերն՝ Իր մարմնով չի գտնվում երկու բնություններում, այլ իբրև թե երկու բնությունների այնպիսի միություն է տեղի ունեցել, որ գոյացել է մի բնություն՝ խառնված և ձուլված:

Բացի այդ կա ժողով՝ գումարված Կոստանդնուպոլսում 165 սուրբ հայրերի կողմից, Հուստինիանոսի՝ Աստծո ողորմածի օրերում, որը նգովեց Որոգինեսին, ով նաև անվանվում է Ադամանտիոս (Ἀδαμάντιον), Եվագրիոսին և Դիդիմոսին՝ նրանց հեթանոսական գրություններով, Թեոդորոս Մոպսուեստացուն և Դիոդորոսին՝ Նեստորի ուսուցչին, Սևերոսին, Պետրոսին ու Չորասին՝ իրենց աստվածամերժ ուսուցումներով, [642, 1–2] նաև Իբասի երևակայական նամակը՝ ուղղված պարսիկ Մարիին՝ այդպիսով հաստատելով սուրբ և մենջորրորդ ժողովի բարեպաշտական վարդապետությունը:

[642, 21–27] Ինչպես նաև կա 170 սուրբ հայրերի ժողովը՝ գումարված աստվածապաշտ կայսր Կոստանդինի թագավորության օրոք, այս աստվածապահ քաղաքում, որը [եկեղեցուց] հեռացրեց և բանադրեց Թեոդոր Փարանցուն, Կյուրոս Ալեկսանդրացուն, Հոնորիոս Հռոմեացուն, այստեղ գահակալած⁷⁷ Սերգիոսին, Պողոսին, Պյուրոսին և Պետրոսին, նաև Մակարիոս Անտիոքացուն և նրա աշակերտ Ստեփանոսին այն պատճառով, որ նրանք ասում էին, թե մեր Աստ-

⁷⁷ Այստեղ հիշատակվող Սերգիոսը, Պողոսը, Պյուրոսն ու Պետրոսը եղել են Կոստանդնուպոլսի պատրիարքներ:

ված միեղեն Քրիստոսի երկու բնություններում մի կամք և մի ներգործություն է⁷⁸:

[644, 2–6] Այսպիսով, այս սուրբ և տիեզերական վեց ժողովները, որոնք բարեպաշտորեն և աստվածահաճությամբ սահմանեցին մեր քրիստոնյաների անադարտ հավատքի վարդապետությունը՝ ուսուցանված աստվածատուր Ավետարանով, ի մի Քրիստոս՝ մեր Տեր և Աստված, հայտարարեցին մի հիպոստասիս երկու բնությամբ, կամքերով և ներգործությամբ և ուսուցանեցին, որ և՛ հրաշագործությունները, և՛ չարչարանքները պատկանում են Մի և Նույնին:

[644, 30–34] Մենք նույնպես մեծ ջանքով և քննությամբ և Ամենասուրբ Հոգու ներշնչանքով ուսումնասիրեցինք, քննեցինք և գտանք, որ նկարիչների անօրեն արվեստը հայհոյանք է ընդդեմ մեր փրկության այդ կարևորագույն վարդապետության, այսինքն [ընդդեմ] Քրիստոսի տնօրինության (οἰκονομία) և կործանում է նույն սուրբ և տիեզերական վեց ժողովները՝ գումարված և ներշնչված Աստծով, [648, 11–12] և որ այն վերականգնում է Նեստորին, ով մեզ համար մարդացած Որդուն և Աստծո Բանին որդիների երկվության բաժանեց, [650, 4–5] ինչպես նաև [վերականգնում է] Արիոսին, Դիոսկորոսին, Եվտիքեսին ու Սևերոսին, ովքեր ուսուցանում էին մի Քրիստոսի երկու բնությունների [հրար] խառնման և ձուլման մասին:

[652, 8–14] Ուստի մենք ճիշտ համարեցինք մեր ներկա սահմանմամբ մանրամասնությամբ ներկայացնել նրանց մոլորությունը, ովքեր դրանք (պատկերները) պատրաստում և [դրանց (պատկերների)] երկրպագում են, քանզի բոլոր աստվածակիր/աստվածագլխաց (θεοφόρων) հայրերը և սուրբ ու տիեզերական ժողովները մեր անբիծ, անարատ և Աստծո կողմից ընդունելի (θεαπόδεκτον) հավատքն ու համաձայնությունն այնպես են մեզ փոխանցել, որ ոչ ոք չկարողանա բաժանման կամ ձուլման որևէ եղանակ հնարի այս՝ բանականությունից և հասկացությունից վեր, անճառելի և անհասանելի միության մեջ, որն ի հայտ եկավ որպես երկու բնության միեղեն հիպոստատով միակ անձը:

⁷⁸ Այս խնդրի վերաբերյալ մանրամասն տե՛ս **Մելքոնեան 2024**:

[654, 13–14] Այդ ի՞նչ անմիտ մտադրություն է ողորմելի նկարչի, ով հանուն ամոթալի շահույթի փորձում է անել այն, ինչն անկարելի է, այն է՝ պիղծ ձեռքերով ստեղծել այն, ինչին հավատում են սրտով և դավանում են շրթունքներով:

[656, 24-29-658, 1–2] Քանզի նա պատրաստեց մի նկար և անվանեց այն Քրիստոս, սակայն «Քրիստոս» անունը նշանակում է և՛ Աստված, և՛ մարդ: Հետևաբար այն դառնում է նաև Աստծո⁷⁹ և մարդու պատկեր: Եվ այդպիսով նա կամ իր ունայն մտածողության համաձայն պատկերել է անսահման Աստվածությանը՝ սահմանափակելով այն արարված մարմնով, կամ [իրար է] խառնել այս անխառն միությունը՝ ընկնելով ձուլման անօրենության մեջ [և] արդյունքում Աստվածությանը երկու անգամ հայհոյելով՝ սահմանափակման և ձուլման պատճառով: Նույն կեպ այդ աստվածհայհոյության մեջ է ընկնում նա, ով պաշտում է [պատկերը], և վայ նրանց երկուսին էլ հավասարապես, քանզի նրանք մոլորվել են նույն Արիոսի, Դիոսկորոսի, Եվտիքեսի և ակեֆալների⁸⁰ աղանդով:

[662, 7–11] Քրիստոսի անհասանելի և հավերժական աստվածային բնության պատկերման համար քննադատվելով ողջամիտ մարդկանց կողմից՝ նրանք, անկասկած, կղիմեն այլ անհեթեթ⁸¹ պաշտպանության, այն է՝ թե «մենք պատկերում ենք միայն մարմնի կերպը, որը մենք տեսել, շոշափել ենք և որի հետ շփվել ենք»⁸², ինչը պիղծ է և նեստորական սատանայության մտացածին հորինվածք:

[664, 4–14] Այստեղ անհրաժեշտ է նաև հետևյալը դիտարկել. եթե ըստ ուղղափառ հայրերի «միաժամանակ [և՛] մարմին, [և՛] Աստված-Բանի մարմին» (ἅμα σὰρξ ἅμα θεοῦ λόγου σὰρξ) [ձևակերպումն ընդունելի է], որը բաժանման որևէ միտք չի պարունակում, այլ որպես ամբողջական լրիվությամբ ընդունված էր աստվածային բնության կողմից և ամբողջությամբ աստվածացած էր, հետևաբար ինչպե՞ս կարող է այն (մարմինը) առանձնացվել կամ առանձին հիպոս-

⁷⁹ Կող. Ա 15:

⁸⁰ «Ակեֆալներ=անառաջնորդներ» անվամբ կոչվում էին սևերիանոսականների առանձին մի խմբի:

⁸¹ Հունարենում բառացի *կործանարար*:

⁸² Ա Հովհան. Ա 1; Դուկ. ԻԴ 39:

տասի հետ կապվել նրանց կողմից, ովքեր պղծորեն փորձում են դա
անել: Նույնը վերաբերում է նաև նրա սուրբ հոգուն: Քանզի երբ Որ-
դու աստվածությունը յուրացրեց մարմնի բնությունը Իր սեփական
հիպոստասում (προσλαβούσης γὰρ τῆς τοῦ υἱοῦ θεότης ἐν τῇ ἰδίᾳ
ὕποστάσει τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν), հոգին միջնորդում էր աստվածու-
թյան և մարմնի նյութեղենության⁸³ միջև: Եվ ինչպես «միաժամա-
նակ [և՛] մարմին, [և՛] Աստված-Բանի մարմին» [ձևակերպումն է ըն-
դունելի], նույնկերպ՝ «միաժամանակ [և՛] հոգի, [և՛] Աստված-Բանի
հոգի» (οὕτως ἅμα ψυχὴ ἅμα θεοῦ λόγου ψυχῇ) [ձևակերպումը]. Եր-
կուսը միասին, քանի որ հոգին, անկասկած, աստվածացած է նույն
կերպ, ինչպես մարմինը, և Աստվածությունն անբաժանելի է
նրանցից, նույնիսկ կամավոր չարչարանքների ժամանակ մարմնից
հոգու բաժանման պարագայում: Քանզի որտեղ Քրիստոսի հոգին է,
այնտեղ է նաև Աստվածությունը, և որտեղ Քրիստոսի մարմինն է,
այնտեղ ևս Աստվածությունն է:

[666, 7–22] Այսպիսով, եթե Աստվածությունը դրանցից (մարմնից և
հոգուց) անբաժանելի էր մնում չարչարանքների ժամանակ, ինչպե՞ս
են կարողանում այդ անմիտները իրենց ծայրահեղ տգիտությամբ
առանձնացնել մարմինը, որն Աստվածության հետ կապված և աստ-
վածացած էր, և փորձել իսկապես նկարել հասարակ մարդու պատ-
կեր: Որովհետև դրանով նրանք ընկնում են անօրենության մեկ այլ
փոսի մեջ. բաժանելով մարմինն Աստվածությունից, վերագրելով
նրան առանձնական հիպոստասիս և մարմնին տալով այլ անձնավո-
րություն, որին էլ նրանք պնդում են, թե արտապատկերում են: Այդ-
պիսով նրանք ցույց են տալիս չորրորդ դեմքի ավելացումը Երրոր-
դությանը, և առավելևս՝ նրանք պատկերում են այն, ինչ Աստծո կող-
մից ընդունվել էր, իբրև առանց Աստծո: Արդյունքում նրանք, ովքեր
մտադրվում են նկարել Քրիստոսի պատկերը, մնում են կա՛մ նկար-
ված աստվածության հետ, որն էլ ձուլված է մարմնի հետ, կա՛մ
Քրիստոսի մարմնի հետ, որը բաժանված և զրկված է Աստվածությ-
ունից, բացի այդ մարմինը ստանում է անհատականություն՝ իր հի-
պոստասիսով, ինչը նրանց դարձնում է նեստորականների նման՝

⁸³ Կարծրություն կամ թանձրություն իմաստով:

ընդդեմ Աստծո իրենց պայքարում: Նրանք, ովքեր ընկնում են այդպիսի աստվածհայեցողության և պղծության մեջ, պետք է ամաչեն, ապաշխարեն և դադարեն դա. և՛ նրանք, ովքեր անում են, և՛ նրանք, ովքեր սիրում ու երկրպագում են «Քրիստոսի պատկերին», որը նրանք կեղծորեն պատրաստում են և կեղծորեն էլ այդպես անվանում: Խուսափենք հավասարապես Նեստորի բաժանումից և Արիոսի, Դիոսկորոսի, Եվտիքեսի ու Սևերիոսի ձուլումից՝ չարիքներ, որոնք որքան էլ ծայրահեղ հակասում են իրար, սակայն հավասարապես պիղծ են:

[670, 12–29] Թող նրանք, ովքեր պատրաստում և փափագում են Քրիստոսի իրական պատկերը և երկրպագում դրան, իրենց հոգիների մաքրությամբ ուրախանան, հրճվեն ու լցվեն վստահությամբ և մատուցեն այն հոգու և մարմնի փրկության համար: Դա փոխանցվեց Իր շնորհյալներին Իր կամավոր չարչարանքների ժամանակ որպես քահանայության (ιεροτελεστής) և մեզնից մեր խմորը (φύραμα)⁸⁴ ամբողջությամբ ընդունած Աստծո ջինջ կերպարան (τύπον) և հիշատակում: Քանզի երբ Նա պատրաստվում էր Ինքն Իրեն կամովին հանձնել Իր՝ քաջագով և կենսատու մահվանը, Նա վերցրեց հացը, օրհնեց այն, գոհացավ, բեկանեց, բաժանեց ու ասաց. «Առեք կերեք՝ սա Իմ մարմինն է, որ բաշխում եմ մեղքերի թողության համար»: Նույն կերպ մատուցելով գավաթն՝ ասաց. «Սա Իմ արյունն է, սա արեք իմ հիշատակի համար»⁸⁵: Քանի որ երկնքի տակ չկար Նրա կողմից ընտրված որևէ այլ պատկեր կամ կերպարան, որը կկարողանար արտապատկերել Նրա մարմնավորումը: Այսպիսով ահա Նրա կենսատու մարմնի պատկերը, որը արժան և երկրպագելի էր դառնում: Սակայն ի՞նչ էր ցանկանում ամենագետ Աստված այդպիսով առաջ բերել: Ոչ այլ բան, քան մեզ՝ մարդկանց համար ցույց տալ և ամբողջությամբ պարզ դարձնել Իր փրկության տնօրինությամբ կատարված խորհուրդը: Քանզի այն, ինչ Նա մեզնից ընդունեց, ուղղակի մարդկային էության նյութեղենությունն է՝ ամբողջական բոլոր տեսակետներից, սակայն առանց առանձնական անհատականությո-

⁸⁴ Այսինքն մեր բաղադրյալ մասը:

⁸⁵ Մատթ. ԻԶ 26–28, Մարկ. ԺԴ 22–ից, Դուկ. ԻԲ 19–ից, Ա Կորնթ. ԺԱ 23–25:

յան/դեմքի (ἰδιοσύστατον πρόσωπον), որպեսզի Աստվածությանը մեկ այլ՝ [հավելյալ] դեմք չավելանա, նաև այդ պատճառով Նա կարգադրեց, որ որպես պատկեր մատուցվի հատուկ նյութ, այն է՝ հացի սուրճստանցը՝ չգոյացնելով մարդկային կերպար՝ այդպիսով խուսափելով կռապաշտությունից:

[672, 1–13] Այսպիսով, ինչպես Քրիստոսի մարմինն է իր բնությամբ սուրբ, քանի որ ներաստվածացած է, ակնհայտորեն այդպես է նաև նշանակվածը (θέσει)⁸⁶, այն է՝ Նրա սրբազան պատկերը, քանի որ ներաստվածացած է օրհնության շնորհով: Դա կատարեց Տեր Քրիստոս, ինչպես ասացինք. այնպես, ինչպես Նա ներաստվածացրեց մարմինը, որն Ինքը ընդունեց՝ Իր բնությունից բխող հատուկ օրհնությամբ միավորության միջոցով ներաստվածացնելով, այնպես էլ Նա սահմանեց, որ Հաղորդության հացը, որպես Իր բնական մարմնի իրական պատկեր՝ օրհնված Սուրբ Հոգու էջքով, դառնա աստվածային մարմին՝ հոգևորականի միջնորդությամբ, ով կերպարանափոխությամբ ընծաները փոխակերպում է հասարակից սրբազանի: Արդեն Աստծո մարմինը, բնությամբ հոգևորված և բանական, օծված էր Սուրբ Հոգու Աստվածությամբ: Նույն կերպ էլ Նրա մարմնի աստվածատուր պատկերը՝ աստվածային հացը՝ Նրա կողի կենարար արյան գավաթի հետ միասին, լցված էր Սուրբ Հոգով: Այդ պատճառով էլ դա ներկայացվեց որպես մեր Աստծո՝ Քրիստոսի տնօրինության մարմնավորման ճշմարիտ պատկեր, ինչպես արդեն ասվել էր՝ դա փոխանցել է մեզ բնության կյանքի ճշմարիտ Արարիչն Իր սեփական խոսքերով:

[676, 15–18], [680, 1–2] Սակայն կեղծիքով այսպես կոչված պատկերների չար անունը չի բխում Քրիստոսի, առաքյալների կամ հայրերի ավանդածից, և չկա սուրբ աղոթք դրա օրհնության համար, որպեսզի արդյունքում հնարավոր լիներ դրա փոխակերպումը հասարակից սրբազանի, այլ [այն] մնում է հասարակ և անպետք, ինչպիսին այն պատրաստ էլ էր նկարիչը:

⁸⁶ Հունարեն «θέσει» բառեզրը նշանակում է մի բան, որն այդպիսին է ինչ-որ մեկի կամեցողությամբ և ոչ թե բնականից:

[680, 22–24] Եթե այդպիսի մոլորությամբ տարվածներից ոմանք ասեն, որ չնայած Քրիստոսի՝ այսպես կոչված պատկերի մերժման վերաբերյալ մեր կողմից ասվածը մի հիպոստասիսով միավորված երկու բնությունների անբաժանելի և անխառն լինելու պատճառով ճիշտ և բարեպաշտ [կարելի էր համարել] (διὰ τὸ ἀδιαίρετον καὶ ἀσύγχυτον τῶν δύο φύσεων τῶν ἐν τῇ μιᾷ ὑποστάσει συνελθουσῶν), [682, 1–4, 17–20] սակայն, [այնուամենայնիվ] իրենք չեն ըմբռնում, թե ինչու՞ ենք մենք [այդ պարագայում] արգելում անարատ ու պատվելի՝ բառի բուն իմաստով Աստվածածնի, մարգարեների, առաքյալների և մարտիրոսների պատկերները, որոնք լոկ մարդիկ էին և մի հիպոստասիսով միավորված երկու՝ Աստվածային ու մարդկային բնություններից չէին, ինչպես մի/միեղեն Քրիստոսի (ἐνὸς Χριστοῦ) պարագայում, ապա նրանց պետք է պատասխանել, որ երբ առաջինը մերժված է, երկրորդի կարիքը բնավ այլևս չկա: [684, 13–22] Այնուհանդերձ, մենք կներկայացնենք նաև դրանց հերքման հիմքերը: Քանզի Ընդհանրական եկեղեցին մեր՝ քրիստոնյաների կողմից ընկալվում է հուդայականության և հեթանոսության միջև⁸⁷, այն չի կիսում դրանցից ոչ մեկի, ոչ էլ մյուսի հասարակ ծեսը, այլ ընթանում է բարեպաշտության և աստվածատուր խորհուրդների նոր ուղով (ἀλλὰ καινὴν εὐσεβείας καὶ μυσταγωγίας θεοπαραδότου τρίβον ὁδεύει)՝ մի կողմից մերժելով հուդայականության արյունալի զոհաբերության ու ողջակիզման [ծեսերը], մյուս կողմից խորշելով հեթանոսության կողմից, ի հավելումն զոհաբերությունների, կուռքեր պատրաստելուց և կուռքերին երկրպագելուց: Քանի որ հեթանոսությունն է այդ նողկալի արվեստի հեղինակն ու հորինողը: Չունենալով հարության հույս՝ այն հնարեց իրեն արժանի խաղալիք, որպեսզի խաբեությամբ գոյություն չունեցողին ներկայացնի որպես գոյություն ունեցող: Ուստի, եթե Նրանում (Եկեղեցում) չկա օտար որևէ բան, ապա դա էլ, որպես օտար [մի բան] և դիվահար մարդկանց հորինվածք թող հեռացվի Քրիստոսի Եկեղեցուց:

⁸⁷ Եկեղեցու այսպիսի ընկալումը հանդիպում է արդեն առաջին դարերի հայրերի մոտ (տե՛ս **Hiereia** 754 (2002), էջ 82, ծանոթ. 95):

[686, 28–32] Հետևաբար թող լռեն աստվածատուր մեր այս դատավճռի ու որոշման (θεαποδέκτου γνώμης τε καὶ ψήφου) դեմ ստող և [դրանք] անարգող բոլոր բերանները: Քանզի սրբերը, որոնք հաճելի եղան Աստծուն և Նրանից ստացան սրբության պատիվը, միշտ ապրում են Աստծո հետ⁸⁸, չնայած որ նրանք այստեղից հեռացել են: Նա, ով մտածում է հավերժացնել նրանց (սրբերին) մեռած և նողկալի արվեստով, որը երբեք կենդանի չի եղել, այլ գուր տեղը հորինվել է մեր հեթանոս հակառակորդների կողմից, երևան է գալիս որպես աստվածհայհոյող:

[690, 5–16] Ինչպե՞ս են նրանք համարձակվում հեթանոսների գռեհիկ արվեստով պատկերել ամենափառավորյալ Աստվածամորը, Ում վրա տարածվում էր Աստվածության ամբողջության շողքը⁸⁹, Ում միջոցով մեզ շողաց անմատույց լույսը, Ով երկնքից էլ բարձր է և քերովբեներից էլ սուրբ է: Կամ նրանց, որոնք պետք է թագավորեն Քրիստոսի հետ և գահակալեն Նրա հետ, դատեն աշխարհն ու Նրա համափառակիցը դառնան, որոնց, ինչպես ասում են Գրությունները, աշխարհն արժանի չէր⁹⁰, չե՞ն ամաչում արդյոք նրանք պատկերել հեթանոսների արվեստով: Հարիր չէ քրիստոնյաներին, [որ] հարության հույսն են ստացել, ընդունել դևերին երկրպագող հեթանոսների սովորությունները, և չնչոտ ու մեռած նյութով վիրավորել սրբերին, որոնք պետք է փայլեն այդպիսի հզոր ու այդ տեսակ փառքով: Քանզի մենք օտարներից չենք ընդունում մեր հավատի ապացույցները: Քանի որ երբ դևերը դիմում էին Քրիստոսին որպես Աստված, Նա հանդիմանում էր նրանց՝ մերժելով դևերի վկայությունը⁹¹:

[692, 21–29] Ի հավելումն մեր երկար կշռադատված և քննված վարդապետության մենք կրերենք հստակ վկայություններ ինչպես աստվածաշունչ Գրքերից, այնպես էլ մեր հանրաճանաչ հայրերից, որոնք համաձայն են մեզ հետ և վավերացնում են մեր այս բարեպաշտական մտադրությունը: Նրանց ճանաչողը նրանց չի հակաճառի, իսկ չճանաչողը պետք է ծանոթանա և ընդունի նրանց, քանզի նրանք

⁸⁸ Հռոմ. ԺԴ 8:

⁸⁹ Դուկ. Ա 35:

⁹⁰ Եբր. ԺԱ 38:

⁹¹ Մարկ. Ա 24; Գ 11:

Աստծուց են: Եվ հենց ըստ առաջին խոսքի՝ Աստծո կողմից ընտրված ձայնից, որն ասում է. «Հոգի է Աստուած, եւ երկրպագուացն նորա հոգւով եւ ճշմարտութեամբ պարտ է երկիր պագանել»⁹², և նորից. «զԱստուած ոչ ոք ետես երբէք»⁹³, և «Դուք ոչ զձայն նորա երբէք լուարուք. եւ ոչ գտեսիլ նորա տեսէք»⁹⁴, և [ձայնը]⁹⁵, որն օրհնված է համարում նրանց, ովքեր չտեսան Նրան, սակայն, այնուամենայնիվ հավատացին⁹⁶, [696, 16–19] իսկ Հին Կտակարանում [ձայնը] ասաց Մովսէսին և ժողովրդին. «Մի՛ արասցես դու քեզ կուռս ըստ ամենայն նմանութեան. որ ինչ յերկինս ի վեր, եւ որ ինչ յերկիր ի խոնարհ»⁹⁷: Այդ պատճառով լեռան վրա «դուք լսեցիք բաներ՝ արտաբերվող հրի միջից, և ոչ թե տեսաք որևէ նմանակ (ὁμοίωμα), այլ լսեցիք միայն ձայն»⁹⁸:

[698, 19–23] «Եւ փոխեցին զփառս անեղծին Աստուծոյ՝ ի նմանութիւն պատկերի եղծանելի մարդոյ. հնազանդեցան եւ պաշտեցին զարարածս, եւ ոչ զԱրարիչն»⁹⁹: Եվ նորից. «զի թելէտ եւ գիտէաք մարմնով գժրիստոս, այլ այդ ոչ եւս նոյնպէս գիտեմք»¹⁰⁰: «Ձի հաւատովք գնամք, եւ ոչ կարծեօք»¹⁰¹: Եվ նույն [առաքյալը] հստակ ասել է. «Հավատը լսելուց է, իսկ լսելը Աստծո խոսքով է»¹⁰²:

[706, 10–18] Նույնը սովորեցնում են նաև առաքյալների աշակերտներն ու նրանց հետնորդները՝ մեր Աստծո կողմից ներշնչված հայրերը: Եպիփան Կիպրացին՝ դրոշակակիրների¹⁰³ մեջ ամենատեսիլին, [այսպես] է ասում. «Ականջ դրեք ձեզ և պահպանեք ձեր կողմից ըն-

⁹² Հովհ. Դ 24:

⁹³ Հովհ. Ա 18:

⁹⁴ Հովհ. Ե 37:

⁹⁵ Հավելում գերմաներեն և անգլերեն թարգմանություններից:

⁹⁶ Հովհ. Ի 29:

⁹⁷ Ելից Ի 4; Երկր. Օրինաց Ե 8:

⁹⁸ Երկր. Օրինաց Դ 12; Հովհ. Ե 37:

⁹⁹ Հռոմ. Ա 23, 25:

¹⁰⁰ Բ Կորնթ. Ե 16:

¹⁰¹ Բ Կորնթ. Ե 7: Հունարեն բնագրում *կարծեօքի* փոխարեն *պատկերօք* է:

¹⁰² Հռոմ. Ժ 9, 17:

¹⁰³ «Σημειοφόρος» եզրույթը հայրաբանական գրականության կիրառվում է որպես քրիստոնեական հավատի համար մարտնչող/պայքարի դրոշակակիր (հմմտ. էջ 83, ծանոթ. 108):

դունված ավանդությունը: Մի շեղվեք ո՛չ աջ, ո՛չ ձախ» : [Ապա] նա ավելացնում է. «Իսկ հիմա մտապահեք այս, իմ սիրելի զավակներ, պատկերներ մի բերեք եկեղեցիներ կամ սրբերի դամբարաններ, այլ միշտ հիշեք Աստծուն ձեր սրտերում, նաև հասարակ տներում: Քանզի քրիստոնյային թույլատրված չէ վերամբարձվել աչքերով կամ թափառաշրջել մտքով»: Նա թողել է և այլ մտորումներ պատկերների ստեղծման դեմ, որոնք կարող են գտնվել ջանասիրաբար ուսումնասիրողների կողմից:

[712, 10–12] Գրիգոր Աստվածաբանը նույնպես խոսում է իր երկերում. «Անպարկեշտ է հավատ ունենալ գույների մեջ, այլ ոչ թե սրտում: Քանզի հավատը գույներին ջնջվում է առանց դժվարության, իսկ մտքի խորքերում ունեցած հավատն ինձ հաճելի է»¹⁰⁴:

[714, 18–25] Հովհան Ոսկեբերանն ուսուցանում է այսպես. «Մենք գրվածքների միջոցով հրճվում ենք սրբերի ներկայությամբ՝ ունենալով ոչ թե նրանց մարմինների պատկերները, այլ՝ նրանց հոգիների: Քանզի բառերը, որոնք նրանք արտաբերել են, նրանց հոգիների կերպարներն են»: «Քանի որ լավագույն կերպն իմանալ, ինչն է ճիշտ,- ասել է սուրբ Բարսեղը,- Աստվածաշունչ Գրվածքների ուսումնասիրությունն է: Քանզի դրանցում կարելի է գտնել և գործերի ժառանգությունն ու երանելի այրերի վարքերը՝ փոխանցված որպես Աստծո համաձայն ապրած կյանքերի կենդանի պատկերներ, Աստծո համաձայն գործերի օրինակողներ»¹⁰⁵:

[716, 16–18] Նաև Աթանասը՝ Ալեքսանդրիայի լուսավորիչը, ասել է. «Ինչպե՞ս չխղճալ նրանց, ովքեր երկրպագում են արարածներին: Քանզի տեսնողներն աղոթում են չտեսնողներին, իսկ լսողները՝ չլսողներին: Քանզի արարածը երբեք չի փրկվելու արարածի կողմից»¹⁰⁶:

[718, 13–15] Նույն կերպ ասել է նաև Ամփիլոքիոս Իկոնացին. «Մեր գործը չէ տախտակների վրա ներկերով պատկերել սրբերի դեմքերը,

¹⁰⁴ PG, vol. 37, 913, 39; հմմտ. **Hiereia** 754 (2002), էջ 83, ծանոթ. 112:

¹⁰⁵ Հմմտ. **Hiereia** 754 (2002), էջ 83, ծանոթ. 113:

¹⁰⁶ Հմմտ. անդ, էջ 84, ծանոթ. 114:

բանի որ նրանք չեն մեզ անհրաժեշտ, այլ առաքինությամբ նրանց կյանքին ընդօրինակելը»¹⁰⁷:

[728, 13–20] Սրա հետ համաձայնությամբ՝ նույն բանի մասին հետևյալն է ուսուցանում Թեոդոտոս Անկյուրացին՝ Կյուրեղի համախոհը. «Մեր կողմից ընդունված ավանդությունը ներկերով պատկերների վրա սրբերի արտաքին տեսքը ծեփելը չէ, այլ մեզ ուսուցանել են ազդեցություն կրել նրանց առաքինություններից՝ ինչպես, կենդանի կերպարներից, այն բանի միջոցով, ինչ հայտնված է նրանց մասին Սուրբ Գրություններում, և ներշնչվել դրանով նրանց համանման նախանձախնդրությամբ: Քանզի կարո՞ղ են արդյոք այդպիսի պատկերներ կանգնեցնողներն ասեն, թե ինչպիսի՞ օգուտ են նրանք քաղում դրանցից կամ ինչպիսի՞ հոգևոր հայեցության են նրանք հանգում՝ հիշելով նրանց: Սակայն ակնհայտ է, որ այդ պատկերացումն անմիտ է և սատանայական խորամանկության հնարանք է»:

[730, 23–30-732, 1–16] Համանման կերպով Եվսեբիոս Պամփիլացին գրում էր Կոնստանտինա կայսրուհուն¹⁰⁸, երբ վերջինս խնդրում էր նրանից ուղարկել Քրիստոսի պատկերը. «Քանզի դու նույնպես գրել ես ինչ-որ պատկերի մասին՝ վերագրվող Քրիստոսին, ցանկանալով, որ այն ուղարկենք քեզ, ի՞նչը նկատի ունես և ի՞նչ ես հասկանում, երբ ասում ես Քրիստոսի պատկեր: Արդյո՞ք ճշմարիտն ու անփոփոխը, որ կրում է Նրա բնական հատկությունները, թե՞ այն, որը Նա ընդունեց հանուն մեզ, երբ ընդունեց ծառայի կերպարանք: Սակայն ես ինքս չեմ կարծում, որ դու հարցնում ես Աստծո պատկերի մասին, քանզի դու ուսուցանվել ես Նրա կողմից, որ ոչ ոք չի ճանաչում Հորը, բացի Որդուց, և որևէ մեկը չի կարող իրապես ճանաչել Որդուն [732, 1], բացի միայն Հորից, Ով Նրան ծնեց»¹⁰⁹:....¹¹⁰)

[732. 1–16] «Սակայն դու, իհարկե, փնտրում ես ծառայի և մարմնի պատկերը, որով Նա կերպավորվեց հանուն մեզ, սակայն մենք ու-

¹⁰⁷ Անդ, ծանոթ. 115:

¹⁰⁸ Կոնստանդին Մեծի խորթ քույրը:

¹⁰⁹ Մատթ. ԺԱ 27:

¹¹⁰ Նամակն այստեղ հատվածաբար է վերարտադրված:

սուցանվել ենք, որ Նա խառնվեց Աստվածության փառքի հետ և «ընկղմեցի մահկանասցուս ի կենաց անտի»¹¹¹:....

«Ո՛վ այդ դեպքում ի վիճակի կլիներ ընդհանուր գծերով և մեռած ու անկենդան ներկերով և գծերով պատկերել Նրա պատվի և փառքի շողացող ու ցոլացող ճառագայթները, երբ նույնիսկ ներշնչյալ աշակերտները չկարողացան նայել Նրան լեռան վրա, այլ ընկան երեսի վրա՝ խոստովանելով, որ չեն կարողանում դիմանալ այդ տեսարանին: Եթե նույնիսկ Նրա մարմնավոր կերպը հասավ այդպիսի գորության, երբ կերպարանափոխվեց Իր մեջ բնակվող Աստվածության, ի՞նչ կարող ենք ասել այն դեպքում, երբ դեն նետելով մահկանասցությունը և մաքրելով ապականությունը՝ Նա փոխեց ծառայի կերպը Տեր Աստծո փառքով՝ մահվան նկատմամբ Իր հաղթանակից և երկինք համբարձվելուց հետո, և այն բանից հետո, երբ Իր տեղը գրավեց թագավորական գահին՝ Հոր աջ կողմում և այն բանից հետո, երբ հանգչեց Հոր՝ անասելի և անբացատրելի գրկում, [և] Նրան, համբարձման և վերականգման պահին ողջունում էին երկնային գորությունները բացականչելով. «Համբարձեք իշխանք զդրունս ձեր ի վեր, համբարձցին դրունք յաւիտենից եւ մտցէ Թագաւոր փառաց»¹¹²:

[744, 26–28] Մենք ի մի բերեցինք և մեր ներկա [հավատի] սահմանման/հանգանակի մեջ ամփոփեցինք Սուրբ Գրքի և Եկեղեցու հայրերի շատ վկայություններից այս քչերը, որպեսզի այն չափից դուրս երկար չլինի: Դրանք զգալիորեն ավելի շատ են, սակայն մենք մեր կամքով որոշեցինք թողնել դրանք՝ դրանց չափից դուրս շատ լինելու պատճառով: [746, 1–7] Հստակ հիմնվելով այս Աստվածաշունչ Գրքերի և երանելի հայրերի վրա, և մեր ոտքերը դնելով Աստծուն հոգով երկրպագելու վեմի վրա և լինելով համախոհ հանուն սուրբ, ամենագո և կենարար Երրորդության՝ մենք բոլորս, զգեստավորված քահանայության պատվով, միաբերան սահմանում ենք, որ որևէ պատկեր, ինչ նյութից կամ նկարագարդման վարպետի չար ար-

¹¹¹ Բ Կորնթ. Ե 4:

¹¹² Սաղմ. ԻԳ 9:

վեստով էլ պատրաստված լինի, նողկալի, մերժելի և վտարելի է քրիստոնեական եկեղեցուց:

[750, 4–9] Որևէ մեկը, ով երբևէ համարձակվել է զբաղվել այդ անարգ և պիղծ զբաղմունքով, այլևս չպետք է համարձակվի: Ով այսուհետ կհամարձակվի պատրաստել պատկեր կամ երկրպագել դրան, կամ տեղադրել այն եկեղեցում կամ մասնավոր տանը, կամ թաքցնել այն, եթե այդպիսին լինի եպիսկոպոս կամ երեց կամ սարկավագ, թող կարգալույծ լինի: Եթե այդպիսին վանական կամ աշխարհական լինի, թող բանադրվի և ենթարկվի դատի՝ կայսերական օրենքների համաձայն՝ որպես Աստվածային պատվիրանների հակառակորդ և հայրերի վարդապետության թշնամի:

[752, 27–30] Ինչպես նաև մենք սահմանում ենք, որպեսզի որևէ մեկը նրանցից, ով առաջնորդում է Աստծո որևէ եկեղեցի կամ հոգևոր որևէ հաստատություն (εὐαγοῦς οἴκου), պատկերների այս խաբկանքի նվազեցման պատրվակով չհամարձակվի ձեռք բարձրացնել Աստծուն ընծայված սուրբ սպասքերի վրա՝ դրանք փոփոխության ենթարկելու նպատակով, քանի որ դրանք պատկերավոր են (εἰκῶδες)¹¹³ [754, 12–13, 28–31–756, 1–3], ոչ խորանի ծածկոցների կամ այլ կտորեղենի (βῆλα) կամ որևէ այլ բանի վրա՝ նվիրված հոգևորական ծառայությանը, որպեսզի դրանք չդառնան կիրառության համար անպետք, և եթե որևէ մեկը, զորություն ստանալով Աստծուց, ցանկանա փոփոխել այդ անոթները կամ խորանի ծածկոցները, նա չպետք է հանդգնի անել դա առանց սրբազան ու երանելի տիեզերական պատրիարքի հավանության և մեր աստվածապաշտ ու քրիստոսասեր կայսրերի թույլտվության, որպեսզի այդ պատրվակով սատանան չնվաստացնի Աստծո եկեղեցիները: Պաշտոնյաներից կամ նրանց ենթականերից կամ աշխարհականներից որևէ մեկը չպետք է օգտագործի այդ պատրվակը, որպեսզի ձեռք դնի աստվածային եկեղեցիների վրա և գերի վերցնի դրանք, ինչպես վարվել են որոշները անցյալում՝ վարվելով անպատեհորեն:

¹¹³ Նկատի է առնված այն, որ այս սպասքերը կարող էին ունենալ զարդանախշ (հմմտ. Price, 2018, էջ 679, ծանոթ. 78, **Hiereia** 754 (2002), էջ 85, ծանոթ. 133):

[756, 14–20] Քանի որ այս ամենը ճշմարիտ է և հաստատվում է Աստծո շնորհով, մենք ճիշտ ենք համարում մեր այս համընդհանուր աստվածահանո ժողովական գրության մեջ որոշումները շարադրել գլուխների բաժանված, քանզի մենք կարծում ենք, որ խոսում ենք առաքյալների օրինակով և իրապես հավատում ենք, որ Քրիստոսի հոգին ունենք¹¹⁴: Եվ ինչպես մեր նախորդները հավատում էին նույնին և հոչակում էին այն, ինչ իրենք սահմանել էին ժողովում, նույնպես և մենք հավատում ենք նույնին և համատասխանաբար էլ հոչակում ենք: Մենք սկզբում կշարադրենք հայրերի որոշ ձևակերպումներ, որից հետո [նրանց] համաձայն և համապատասխան կսահմանենք այն, ինչ մենք ինքներս որոշեցինք:

[758, 4–28-760, 1–2] Եթե որևէ մեկը չի ընդունում առաքյալների և հայրերի ավանդածի համապատասխան, որ Հոր, Որդու և Սուրբ Հոգու մեջ մի և նույն Աստվածությունն է, բնությունն ու էությունն է, կամքն ու ներգործությունն է, գորությունն ու տերությունն է, արքայությունն ու իշխանությունն է՝ երկրպագելի երեք անձերով կամ դեմքերով (έν τρισὶν ὑποστάσεσιν, ἥτοι προσώποις), նզովյալ լինի:

Եթե որևէ մեկը չի խոստովանում, որ Մեկը (ἕνα) նույն Սուրբ Երրորդությունից՝ այն է Որդին ու Բանն Աստծո, մեր Տեր Հիսուս Քրիստոս, ժամանակներից առաջ եղել է Հորից Աստվածությամբ, և որ նույն Ինքը վերջին օրերում հանուն մեր փրկության իջավ երկնքից և մարմնավորվեց Սուրբ Հոգուց ու Միշտ Կույս Մարիամից և ծնվեց Նրանից մարդկային ամեն մտածողությունից անդին, նզովյալ լինի:

Եթե որևէ մեկը չի ընդունում, որ Էմմանուելը ճշմարիտ Աստված է, և, հետևաբար, Սուրբ Կույսը Աստվածածին է, քանզի Նա մարմնապես ծնեց մարմնավորված Աստված Բանին, նզովյալ լինի:

Եթե որևէ մեկը չի ընդունում, որ Բանը Հոր Աստծուց հիպոստասիսային միության միավորված է մարմնին և որ Քրիստոս միեղեն է Իր մարմնի հետ (ἕνα τε εἶναι Χριστὸν μετὰ τῆς ἰδίας σαρκός), այսինքն՝ Մի և Նույնը և՛ Աստված է, և՛ մարդ, նզովյալ լինի:

¹¹⁴ Բ Կորնթ. Է 40: Բնագրում՝ «πνεῦμα Χριστοῦ», որ ուղիղ թարգմանվում է «Քրիստոսի ոգին»: Սակայն մենք հետևում ենք հայ թարգմանական ավանդույթին՝ սուրբգրային համատեքստում «πνεῦμα»-ն թարգմանելով «հոգի»:

Եթե որևէ մեկը չի ընդունում, որ Տիրոջ մարմինը կենարար է և որ այն հենց Հայր Աստծուց Բանի մարմինն է, այլ [մտածում է, որ այն] պատկանում է ուրիշին՝ Նրանից տարբեր՝ միավորված Նրա հետ արժանավորությամբ, այսինքն ստանալով միայն Աստվածային բնակում, այլ ոչ թե հակառակը, որ այն կենարար է, ինչպես ասացինք, քանի որ Բանի մարմինն ամեն բանում կյանք ծնելու գործընթացն ունի, նզովյալ լինի:

Եթե որևէ մեկը մեր ճշմարիտ Աստված մի Քրիստոսում չի ընդունում երկու բնություն, երկու բնական կամքեր և երկու բնական ներգործություններ՝ [իրար] միավորված/ընդհանուր (κοινωνικῶς) ու [իրարից] անբաժան, անփոփոխ, անանջատ և անխառն՝ համաձայն սուրբ հայրերի վարդապետության, նզովյալ լինի:

Եթե որևէ մեկը չի ընդունում, որ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոս նրանով, ինչ Ինքն ընդունեց, այսինքն մարմնով՝ լցված բնական և մտավոր հոգով, գահակալում է Հայր Աստծո հետ, և որ Ինքը նորից գալու է Իր Հոր փառքով՝ դատելու ողջերին և մեռյալներին՝ ոչ այլևս [նյութեղեն] մարմնով ինչպես նաև ոչ անմարմին (οὐκ ἔτι μὲν σάρκα, οὐκ ἄσωματον δέ), այլ ավելի ներաստվածացած մարմնով (θεοειδεστέρου σώματος)՝ Նրան հայտնի հիմքերով, այնպես, որ տեսանելի լինի Իրեն խոցողների կողմից¹¹⁵, և Ինքը մնա Աստված առանց նյութեղենության¹¹⁶ (καὶ μείνη θεὸς ἔξω παχύτητος), նզովյալ լինի:

[760, 9–12] Եթե որևէ մեկը կփորձի Աստված Բանի աստվածային բնույթը ըստ մարմնավորման պատկերացնել նյութական ներկերով այլ ոչ թե պատվի Նրան ամբողջ սրտով մտքի աչքերով՝ բազմաձև ի բարձունս՝ փառքի գահին՝ Աստծո աջակողմում¹¹⁷, արևի փայլից ավելի բարձր¹¹⁸, պետք է նզովյալ լինի:

[762, 2–5] Եթե որևէ մեկը կփորձի աննկարագրելի Աստված Բանի էությունն ու հիպոստատարմարմնավորման պատճառով պատկերել մարդկային կերպարով՝ նյութական ներկերի միջոցով, և դրա փո-

¹¹⁵ Հովհ. ԺԹ 34; Հայտն. Ա 7:

¹¹⁶ Թանձրություն, կարծրություն իմաստով:

¹¹⁷ Մարկ. ԺԶ 19; Գործք Է 55:

¹¹⁸ Հայտն. ԻԱ 23:

խաբեն Նրան չի ընդունում Աստված, որը մարմնավորումից հետո
ևս ոչ պակաս աննկարագրելի է, թող նզովյալ լինի:

[764, 2–6, 25–27] Եթե որևէ մեկը կփորձի մի նկարով պատկերել
Աստված Բանի բնության՝ մարմնի հետ անբաժանելի հիպոստասի-
սային միությունը, այսինքն դրանցից [գոյացած] մեկ իրողությունն՝
առանց խառնման ու բաժանման՝ անվանելով այն Քրիստոսի կեր-
պարան (իսկ հայտնի է, որ Քրիստոս անուն է՝ մատնանշող Աստ-
ծուն և մարդուն), և դրա արդյունքում առաջ կբերի երկու բնու-
թյունների խառնման հրեշավոր տեսարանը, թող նզովյալ լինի:

Եթե որևէ մեկը առանձնացնում է Աստված Բանի հիպոստասիսի
հետ միավորված մարմինը՝ համարելով այն ուղղակի մարմին և հե-
տևաբար փորձում է այն պատկերել կերպարանքով, թող նզովյալ
լինի:

[766, 6–9, 18–20] Եթե որևէ մեկը բաժանում է մի Քրիստոսին երկու
հիպոստասիսների՝ մի կողմում դնելով Աստծո Որդուն, իսկ մյուս
կողմում՝ Կույս Մարիամի որդուն, և չի ընդունում, որ Նա մի և
նույնն է, այլ կարծում է, որ նրանց միջև առկա է միայն հարաբե-
րական միություն և այդ պատճառով պատկերում է Կույսի [որդուն]
առանձին՝ իբրև իր առանձնական հիպոստասիսն ունեցող, թող
նզովյալ լինի:

Եթե որևէ մեկը պատկերում է մարմինը՝ աստվածացած Աստվածա-
յին Բանի հետ միավորվածությամբ՝ իբրև առանձնացնելով Նրան
Նրա ընդունած և Նրան ներաստվածացրած Աստվածությունից և
այդպիսով դարձնելով նրան չաստվածացած, թող նզովյալ լինի:

[768, 4–8, 27–30] Եթե որևէ մեկը նյութական ներկերով կփորձի
պատկերել Աստված Բանին՝ գոյություն ունեցող Աստվածային կեր-
պարանքով և ընդունած ծառայի կերպար իր իսկ հիպոստասում՝
նմանվելով մեզ ամեն ինչով, բացի մեղքից, որպես թե նա լիներ հա-
սարակ մարդ, և [կփորձի] առանձնացնել Նրան անբաժան և անփո-
փոխ Աստվածությունից՝ ներմուծելով չորրորդություն սուրբ և կե-
նարար Երրորդության մեջ, թող նզովյալ լինի:

Եթե որևէ մեկը չի խոստովանում սուրբ և Միշտ Կույս Մարիամին
ըստ էության և ճշմարտապես Աստվածածին՝ գերազանցող յուրա-
քանչյուր տեսանելի և անտեսանելի արարածի, և չի հայցում / աղեր-

սում Նրա միջնորդությունը մաքուր հավատքով , քանի որ Նա ունի արտոնություն Իրենից ծնված մեր Աստծո առջև, թող նզովյալ լինի:
[770, 8–13] Եթե որևէ մեկը կփորձի նյութական ներկերով պատկերել բոլոր սրբերի դեմքերը՝ անկենդան և համր կերպարներով, որևէ օգուտ չերոդ (քանի որ դա սատանայական խաբկանքի ապարդյուն մտադրություն և մտահղացում է), և դրա փոխարեն իր մեջ չի վերարտադրի նրանց առաքինությունները որպես կենդանի պատկերներ այն բանի միջոցով, որ հայտնի է նրանց մասին Գրություններում, և այդպիսով իր մեջ չի արթնացնի նրանց հատուկ նախանձախնդրություն, ինչպես ասել են մեր ներշնչյալ հայրերը, թող նզովյալ լինի:

[772, 19–23] Եթե որևէ մեկը չի ընդունում, որ բոլոր Աստծուն գոհացնողները սկզբից մինչև մեր օրերի սրբերը՝ օրենքից առաջ, օրենքի ժամանակ և շնորհի ներքո, արժանի են Նրա առջև հոգով և մարմնով, և չի աղերսում նրանց աղոթքները, մինչդեռ նրանք, Եկեղեցու ավանդությամբ, արտոնված են աշխարհի համար միջնորդելու, թող նզովյալ լինի:

[774, 11–15, 22–26] Եթե որևէ մեկը չի ընդունում մեռյալների հարությունը, դատելն ու հատուցումը յուրաքանչյուրին Աստծո արդարացի չափանիշով՝ ըստ արժանվույն, և որ անվախճան է թե՛ /պատիժը, թե՛ Երկնային Արքայությունը, որը Աստվածային երանությունն է, քանզի Երկնային Արքայությունն ըստ աստվածային առաքյալի խոսքի ուտելիք և ըմպելիք չէ, այլ արդարություն, խաղաղություն և ուրախություն է Սուրբ Հոգով¹¹⁹, նզովյալ լինի:

Եթե որևէ մեկը չի ընդունում մեր այս սուրբ և Տիեզերական յոթներորդ ժողովը, այլ որևէ կերպ քննադատում է այն, և ամբողջական համոզումով չի ողջունում, ինչ այն սահմանեց ըստ Աստվածաշունչք Գրությունների, թող նզովյալ լինի Հոր և Որդու և Սուրբ Հոգու, ինչպես նաև Յոթը Սուրբ ու Տիեզերական ժողովների կողմից:

[776, 14–21] Այժմ, երբ մենք սահմանեցինք դա ամբողջ մանրակրկիտությամբ և ճշտությամբ, մենք վճռում ենք, որ որևէ մեկին չի թույլատրվում արտաբերել կամ շարադրել կամ կազմել մեկ այլ հավա-

¹¹⁹ Հռոմ. ԺԴ 17:

տամք, կամ մտածել կամ ուսուցանել այլ կերպ: Ինչ վերաբերում է նրանց, ովքեր կհամարձակվեն կազմել այլ հավատամք կամ հրապարակել, կամ ուսուցանել, կամ ավանդել այն նրանց, ովքեր ցանկանում են դարձի գալ դեպի ճշմարտության ճանաչումը որևէ հերետիկոսությունից կամ նորամուծությունից (այսինքն կմտցնեն հորինված բառեր, որպեսզի շրջեն այն, ինչ մենք այժմ վճռեցինք), եթե այդպիսիք եպիսկոպոսներ կամ կղերականներ են, ապա թող կարգալույծ լինեն՝ եպիսկոպոսները՝ եպիսկոպոսությունից և կղերավորները՝ հոգևորականությունից, իսկ եթե նրանք վանական կամ աշխարհական են, ապա թող նզովյալ լինեն:

[778, 2–26] Աստվածային կայսրեր Կոստանդինն ու Լևոնն ասացին. «Թող սուրբ և Տիեզերական ժողովն ասի, արդյո՞ք հենց նոր կարդացված սահմանումը հրապարակվեց բոլոր սրբազան եպիսկոպոսների համաձայնությամբ»:

Սուրբ ժողովը հռչակեց. «Մենք բոլորս այսպես ենք հավատում, մենք բոլորս հետևում ենք նույնին: Մենք բոլորս հավանություն ենք տվել, ողջունել և ստորագրել ենք այն: Մենք բոլորս ուղղափառ ենք մեր համոզումներում: Մենք բոլորս հոգևոր փառաբանությամբ երկրպագում ենք հոգևոր Աստվածությանը (πάντες νοερώς τῇ νοερᾷ θεότητι λατρεύοντες προσκυνοῦμεν): Դա առաքյալների հավատն է, դա հայրերի հավատն է, դա ուղղափառների հավատն է: Հենց այդ կերպ էին նրանք Աստծուն մատուցում փառաբանություն երկրպագությամբ: Երկա՛ր տարիներ կայսրերին: Տեր, պահպանիր խաղաղության լուսավորիչներին: Տեր, պարգևիր նրանց բարեպաշտության կյանք: Հավերժ թող լինի Լևոնի և Կոստանդինի հիշատակը: Դուք եք աշխարհի խաղաղությունը: Ձեր հավատը կպաշտպանի ձեզ: Փառաբանեք Քրիստոսին, և Նա կպահպանի ձեզ: Դուք ամրացրիք ուղղափառությունը: Տեր, պարգևիր նրանց բարեպաշտ կյանք: Թող նախանձը հեռու լինի նրանց իշխանությունից: Աստված պահպանի ձեր տիրապետությունը: Աստված խաղաղություն պարգևի ձեր կառավարմանը: Ձեր կյանքը՝ ուղղափառների կյանքն է: Երկնային Թագավոր, պահպանիր նրանց երկրի վրա: Երկնային արքա, պահպանիր երկրայիններին: Ձեր միջոցով Տիեզերական եկեղեցին խաղաղություն ձեռք բերեց: Դուք ուղղափառության լու-

սատուներ եք: Պահպանիր, Տեր, աշխարհի լուսավորիչներին: Հավերժ թող լինի Լևոնի և Կոստանդնի հիշատակը: Նոր Կոստանդնին՝ ամենաբարեպաշտ կայսրին, երկա՛ր տարիներ: Պահպանիր, Տեր, նրան, ով ունի ուղղափառ ծագում: Պարգևիր նրան, Տեր, բարեպաշտ կյանք: Հեռու պահիր նրա իշխանությունը նախանձից: Ամենաբարեպաշտ կայսրուհուն երկա՛ր տարիներ: Տերը պահպանի նրան, բարեպաշտին և ուղղափառին: Պահպանիր Ձեր իշխանությունը նախանձից: Աստված պահպանի ձեր տիրակալությունը: Աստված խաղաղություն պարգևի ձեր արքայությանը: Դուք հստակ լուսաբանեցիք/մեկնաբանեցիք Քրիստոսի տնօրինության անխառնելիությունը (τὸ ἀσύγχυτον τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκονομίας ὑμεῖς διησκηρίσατε): Դուք հաստատակամորեն հայտարարեցիք Քրիստոսի երկու բնությունների անբաժանելիության մասին: Դուք հաստատեցիք սուրբ և Տիեզերական վեց ժողովների վարդապետությունը: Դուք արմատախիլ արեցիք կռապաշտության որևէ դրսևորում: Դուք հաղթանակեցիք այդ մոլորության ուսուցիչների հանդեպ: Դուք անպատվության պանը գամեցիք նրանց, ովքեր հավատում են հակառակին»:

[782, 2–8] Դուք ոչնչացրիք չարակարծիք Գերմանոսի¹²⁰, Գեորգիոսի և Մանսուրի¹²¹ տեսակետը:

Թող նզովյալ լինի Գերմանոսը՝ երկերեսանին և փայտապաշտը:

Թող նզովյալ լինի Գեորգիոսը, ով կիսում էր նրա համոզումներն ու կեղծում հայրերի վարդապետությունը:

Թող նզովյալ լինի Մանսուրը՝ չարանունն ու սարակինոսամետը (σαρακηνόφορον)¹²²:

Թող նզովյալ լինի Մանսուրը՝ պատկերապաշտն ու կեղծիքներ գրողը:

Թող նզովյալ լինի Մանսուրը՝ Քրիստոսին հայհոյողն ու Նրա արքայության դեմ դավեր հյուսողը:

¹²⁰ Կոստանդնուպոլսի Գերմանոս Ա պատրիարքը, ում գահակալության տարիներին սկսվեց պատկերամարտական շարժումը:

¹²¹ Խոսքը Հովհան Դամասկացու մասին է (հմմտ. **Hiereia** 754 (2002), էջ 88, ծանոթ. 164):

¹²² Այսինքն՝ մահմեդականներին հարողը: Այս եզրի բացատրությունը տե՛ս **Hiereia** 754 (2002), էջ 89, ծանոթ. 166:

Թող նգովյալ լինի Մանսուրը՝ անօրենություն ուսուցանողն ու Սուրբ Գրքերի կեղծ մեկնիչը:

Երրորդությունը դատապարտել է բոլոր երեքին»:

Ժողովի անցկացման ընթացքից հետաքրքրական է նաև այն հանգամանքը, որ կայսրն ինքը չի մասնակցում դրան՝ բացառությամբ միայն վերջին նիստը: Սրանով, հավանաբար, փորձ է արվում ցույց տալ, որ կայսեր կողմից ժողովականների վրա որևէ ճնշում չկա և նա չի միջամտում եկեղեցու դավանաբանական ու վարդապետական հարցերին: Այնուամենայնիվ Հիերիայի ժողովով կայսրության տարածքում պատկերամարտությունը պաշտոնապես կանոնականացվում է, որի դեմ պայքար են սկսում հիմնականում վանականները՝ երկար տարիներ ենթարկվելով Կոստանդնուպոլսի իշխանությունների կողմից հալածանքների: Տասնամյակներ ձգվող պայքարը լրջապես խարխուլում է եկեղեցա-վարչական կառավարման համակարգը, ինչպես նաև խորացնում է Հռոմի և Արևելքի մյուս պատրիարքական աթոռների հետ Կոստանդնուպոլսի պառակտումը:

Նիկիայի 787 թ. ժողովի կանոններն ու հավատո սահմանումը

Վերոնշյալ իրադարձություններին զուգահեռ մեծ փոփոխություններ էին տեղի ունենում նաև Արևմուտքում, որտեղ ֆրանկների թագավոր Կարլոս Մեծը, նվաճելով լանգոբարդների թագավորությունը, դառնում է արևմտյան աշխարհի հզորագույն տիրակալն ու Արևելահռոմեական կայսրության անմիջական հարևանը, ով ամբողջությամբ հավատարիմ էր Հռոմի աթոռին: Այսպիսի գործակցությունը նշանակալիորեն ուժեղացնում էր Հռոմի դիրքերը Կոստանդնուպոլսի հետ հարաբերություններում, իսկ հաշվի առնելով նաև այն հանգամանքը, որ Արևելքի աթոռներն արդեն իսկ գտնվում էին արաբական գերիշխանության ներքո կամ դրա վտանգի տակ, ապա օր առաջ Կոստանդնուպոլսի համար կենսական էր ներքին խաղաղության ու եկեղեցական միության վերականգնումը: Ահա նաև այս խնդիրներով էր պայմանավորված վերոնշյալ նպատակով 787 թվականի Նիկիայի Բ ժողովի կանոնների այդքան խիստ եկեղեցա-վարչական բովանդակություն ունենալը, չնայած այն հանգամանքին, որ

ժողովն ուղղված էր պատկերամարտության վարդապետության չեզոքացմանը: Այս պարագայում պատկերամարտությունը վարդապետական կամ աստվածաբանական հասկացություն լինելուց զատ, նաև եկեղեցաքաղաքական դիրքորոշում էր դարձել, որի հռչակումով, ինչպես տեսանք, Լևոն Գ կայսրը Կոստանդնուպոլսի գահակալին հռչակում էր և՛ կայսր, և՛ նվիրապետ՝ կայսերական իշխանությանը վերագրելով բացարձակ իշխանություն:

Եկեղեցա-վարչական այսպիսի ճգնաժամով էր հավանաբար նաև պայմանավորված այն, որ Նիկիայի Բ ժողովի գումարումից առաջ Կոստանդնուպոլսի պատրիարքության գահին է բազմեցվում ոչ թե հոգևորական կամ վանական դասից որևէ մեկը, այլ կայսերական քարտուղար Տարասիոսը, ով աշխարհականների դասից էր: Նա հայտնի էր իր կրթությամբ և լավագույնս տիրապետում էր հենց վարչա-կանոնական հարցերին:

Այսպիսով ժողովը բացվում է 787 թվականի սեպտեմբերին և ավարտվում է նույն թվականի հոկտեմբերին: Այն ունեցել է 8 նիստ, սահմանել է նոր հավատո հանգանակ՝ մերժելով պատկերամարտությունը, նգովելով Հիերիայի 754 թվականի ժողովը՝ որպես կայսրության պաշտոնական դավանանք հռչակելով պատկերապաշտությունը, ինչպես նաև ընդունել է 22 կանոններ, որոնց բնագիրը՝ հայերեն միջնադարյան թարգմանությամբ կներկայացնենք հաջորդիվ¹²³:

Նիկիայի Բ ժողովի կանոնները

Այսպիսով, ստորև ներկայացնում ենք Նիկիայի Բ ժողովի (787 թ.) կանոնների հայերեն թարգմանությունը՝ հունարեն բնագրի հետ զուգադիր: Հունարեն տարբերակի համար հիմք ենք վերցրել Էրիխ Լամբերցի 2016 թվականի հրատարակությունը¹²⁴, իսկ հայերենի համար Վենետիկի Սբ. Ղազար կղզու Մխիթարյան վանքում պահ-

¹²³ Այս բնագիրն առաջին անգամ հրատարակել ենք Արևելյան աղբյուրագիտության Ե համարում, որտեղ կային մի քանի վրիպակներ (տե՛ս **Մեղքոնյան** 2024b, էջ 274–303):

¹²⁴ Տե՛ս ACO/II, 3, 3, էջ 898, 1–924, 13:

վող թիվ 1661 ձեռագիրը¹²⁵, որը բյուզանդական կանոնագրքի հայերեն թարգմանությունն է՝ արված հավանաբար ԺԳ–ԺԴ դդ-ում¹²⁶:

Որոշ ուղղագրական և տեխնիկական նշումներ

() – հունարենի պարագայում բնագրի համապատասխան էջերի և հայերենի պարագայում ձեռագրի թերթերի համապատասխան երեսի նշում,

[] – մեր միջամտությունները. փակագրերի բացում, բացակայող տառերի ավելացում,

«» – ձեռագրում առկա սուրբգրային և հայրաբանական ուղիղ մեջբերումներն առել ենք չակերտների մեջ՝ տողատակում նշելով Աստվածաշնչի համապատասխան հատվածը կամ աղբյուրը,

յ – ա և ո ձայնավորներից հետո հաճախ բացակայում է յ բաղաձայնը, որն ավելացրել ենք՝ գրելով շեղագիր,

Ե և Է տառերի գրչության ձևը ձեռագրում գրեթե չի տարբերվում, ուստի առաջնորդվել ենք դասական հայերենի ուղղագրության կանոններով,

ռ – ձեռագրում հանդիպող ռ նշանը բացել ենք որպես «ամենայն», իսկ յռ և զռ հապավումները համապատասխանաբար «յամենայն» և «զամենայն»¹²⁷:

Կանոնների վերնագրերը գրել ենք շեղագիր ընդհանուր տեքստից առանձնացնելու համար: Ընթացիկ նշգրտումների և ծանոթագրությունների համար օգտվել ենք Նիկիայի Բ Ժողովի գործողու-

¹²⁵ *Մատենան է Կանոնագիրք հայ հոռոմոց եւ Պատմութիւն Ժողովոց*, Վենետիկի Մխիթարյան Մատենադարան, թիվ 1661 ձեռ., եր. 106ա–116ա: Ձեռագրի տրամադրման համար մեր խորին շնորհակալությունը Վենետիկի Մխիթարյան ձեռագրատան վարիչ՝ Հայր Վահան վարդապետ Օհանյանին:

¹²⁶ Ձեռագրի և դրա բովանդակության մասին մանրամասն տե՛ս **ՃԷՄՃԷՄ-ԵԱՆ** 1996, էջ 346–354, **ԱԿԻՆԵԱՆ** 1951, էջ 256–259, **Բոզոյան** 2006, էջ 104–105, **Բոզոյան** 2016, էջ 11–23:

¹²⁷ Ձեռագրում հանդիպող տարբեր նշանների և փակագրերի ընթերցման համար առաջնորդվել ենք հետևյալ հրատարակությամբ՝ **Petermann** 1841, էջ 4–5:

թյունների արձանագրությունների՝ Ռիչարդ Փրայսի անգլերեն թարգմանությունից¹²⁸:

	Κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ ἐκ- φωνηθέντες παρὰ τῆς ἐν Νι- καίᾳ συνόδου τὸ δεύτερον ¹²⁹	Կանոնք սրբոց հարցն, որոց ի Նիկիա երկրորդ ժողովոյն: Ի թուականութեան]ս :ցմդգ: ի Կարեպաշտ թագաւորութեան Կոստանդիանոսի և մաւր նորա Հելինա: Տիեզերական ժողով սուրբ ի Եւթներորդ (106ա)//
1.	Α΄ <i>Ὅτι δεῖ τοὺς θεῖους κανόνας κατὰ πάντα φυλάττεσθαι</i> Τοῖς τὴν ἱερατικὴν λαχοῦσιν ἀξίαν μαρτύριά τε καὶ κατορ- θώματα αἱ τῶν κανονικῶν διατάξεων εἰσιν ὑποτυπώσεις· ὧς δεχόμενοι ἀσμένως μετὰ	Ա <i>Ձի պարտ է զԱստուածային կա- նոնս յամենայնի պահել:</i> Որոց զքահանայական արժա- նս վիճակեալք իցեն վկայութե- լւնք և ուղղագնացութիւնք. կանոնական կարգադրութե- անցն] իցեն պատճառք. զորս

¹²⁸ Տե՛ս **Price** 2018: Ժողովի կանոնների անգլերեն թարգմանությունը նույն տեղում, էջ 607–624:

¹²⁹ Ինչպես տեսնում ենք հունարեն և հայերեն տարբերակներում կանոնախմբի վերնագիրը տարբեր է, սակայն հունարեն այլ տարբերակներում պահպանվել է նաև հետևյալ ձևը, որը համապատասխանում է հայերեն թարգմանության առաջին մասին. «Κανόνες τῶν ἐν Νικαίᾳ πατέρων συνελθόντων τὸ δεύτερον ἐν ἔτει ,ςσρς´ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως ἰνδικτιῶνος ια´ εὐσεβῶς βασιλευόντων Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης τῆς αὐτοῦ μητρός» (կանոնախմբի վերնագրի տարբերակների մասին տե՛ս **Pitra** 1878, էջ 103, ծանոթագրություն, **Бенешевич** 1906, էջ 205, ծանոթագրություն 1; ACO/II, 3, 3, էջ 898, ծանոթագրություն D): Այսպիսի խնդիր առկա է ոչ միայն կանոնախմբի վերնագրի պարագայում, այլ նաև առանձին կանոնների գլխագրերում: Առհասարակ, ինչպես նշում է կանոնների գիտական հրատարակիչ Էրիկ Լամբերցը, Նիկիայի Բ ժողովի կանոնների վերնագրերն ավելացվել են 787 թվականից հետո՝ հավանաբար Թ դարի սկզբներին, և դրանք ոչ միշտ են համապատասխանում կանոնների բովանդակությանը, ինչպես օրինակ Բ, ԺԲ և ԻԲ կանոնների պարագայում (տե՛ս ACO/II, 3, 3, էջ XVI, ծանոթ. 52, հմմտ. **Price** 2018, էջ 609):

τοῦ θεοφάντορος Δαβὶδ ἄδο- μεν πρὸς τὸν δεσπότην Θεόν λέγοντες· Ἐν τῇ ὁδῷ τῶν μαρ- τυρίων σου ἐτέρφθην ὥς ἐπὶ παντὶ πλούτῳ καὶ· Ἐνετείλω δικαιοσύνην τὰ μαρτύριά σου εἰς τὸν αἰῶνα· συνέτισόν με καὶ ζήσον με. Καί εἰ εἰς τὸν αἰῶνα ἡ προφητικὴ φωνὴ ἐν- τέλλεται ἡμῖν φυλάττειν τὰ μαρτύρια τοῦ Θεοῦ καὶ ζῆν ἐν αὐτοῖς, δῆλον ὅτι ἀκράδαντα καὶ ἀσάλευτα διαμένοντα, ὅτι καὶ ὁ θεόπτης Μωϋσῆς οὕτω φησὶν· Ἐν αὐτοῖς οὐκ ἔστι προσθεῖναι καὶ ἀπ’ αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἀφαιρεῖν· Καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος ἐν αὐτοῖς ἐγκαν- χώμενος βοᾷ· Εἰς ᾧ ἐπιθυμοῦ- σιν ἄγγελοι παρακύψαι, καὶ. εἰ ἄγγελος εὐαγγελίζεται ὑμῖν παρ’ ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. Τούτων οὕτως ὄντων καὶ δια- μαρτυρουμένων ἡμῖν ἀγαλ- λιώμενοι ἐπ’ αὐτοῖς, ὥς εἴ τις εὖροι σκύλα πολλά, ἀσπασίως	ընդունեալ յաւԺարութեամբ հանդերձ աստուածայայտ մարգարէին Դաւթի. երգեմբ առ Տէրն Աստուած ասելով. «Ի ճանապարհս պատվիրանաց քոց զուարճացա որպէս յամե- նայն մեծութիւն»¹³⁰ և «պատ- վիրեցեր զարդարութիւն զվկա- յութիւնս քո յաւիտե[ա]ն իմաս- տուն արա և կեցոյ զիս»¹³¹. և յաւիտեան մարգարէական ձայնն պատվիրէ մեզ պահեալ զվկայութիւնս Ա[ստուծոյ] և կեալ ի նոսա. յայտ է թէ ան- խախտելի և անշարժելի մնաս- ցէն. վասնզի և աստուածա- տեսն Մովսէս այսպէս ասաց. «Թէ ի նոսա ոչ է յաւելով. և ի նոցանէ ոչ է թողով» և Աստու- ածայինն առաքեալ ի նոսա պարծելով գոչէ. «Թէ յորս կա- րաւտին հրեշտակք հայել»¹³². և «Թէ հրեշտակաւ ետ Աւետա- րանէ ձեզ քան զոր ընկալայք. նզովեալ եղիցի»¹³³: Այսպիսեացս արդեալք այս- պէս գորովք. և վկայելով մեզ ցնծացուիք ի նոսա «որպէս որ գտանէ որ աւարս բազումս»¹³⁴.
--	--

¹³⁰ Սաղմոսաց 118:14:

¹³¹ Սաղմոսաց 118:138,144

¹³² Ա Պետ. Ա 12:

¹³³ Գաղ. Ա 9:

¹³⁴ Սաղմ. ՃԺԸ 62:

τοὺς θείους κανόνας ἐνστερνίζομεθα καὶ ὁλόκληρον τὴν αὐτῶν διαταγὴν καὶ ἀσάλευτον κρατύνομεν τῶν ἐκτεθέντων ὑπὸ τῶν ἁγίων καὶ σαλπίγγων τοῦ πνεύματος πανευφήμων Ἀποστόλων τῶν τε ἔξ ἁγίων οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τῶν τοπικῶς συναθροισθεισῶν ἐπὶ ἐκδόσει τοιούτων διαταγμάτων καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν· Ἐξ ἐνὸς γὰρ ἅπαντες καὶ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἀνασθεντες ὥρισαν τὰ συμφέροντα. Καὶ οὓς μὲν τῷ ἀναθέματι παρέμπουσιν καὶ ἡμεῖς ἀναθεματίζομεν· οὓς δὲ τῇ καθαιρέσει καὶ ἡμεῖς καθαιροῦμεν· οὓς δὲ τῷ (898) ἀφορισμῷ καὶ ἡμεῖς ἀφορίζομεν· οὓς δὲ ἐπιτιμῶ παραδιδόασιν, καὶ ἡμεῖς ὡσαύτως ὑποβάλλομεν. Ἀφιλάργυρος γὰρ ὁ τρόπος, ἀρκούμενοι τοῖς παροῦσιν· ὁ βεβηκὼς εἰς τρίτον οὐρανὸν καὶ ἀκούσας ἄρρητα ῥήματα, Παῦλος ὁ	և յաւԺարուրեամբ զԱստուածային կանոնս յոգիս ընգացուք. և ամենակատար զկտակս զայս և շարժելի կալեալ. զեղեալսն ի փողոյց հոգոյն. զամենագով առաքելոցն. և զորս ի սրբոց տիեզերական ժողովոցն. և զորոց ի տեղիս իրեանց ժողովելոցն յաւանդութիւն (106բ)// այսպիսի կտակարանացս. և սրբոց հարցն մերոց¹³⁵. քանզի ի միոյ ամենեքեան. և ի նոյն հոգ[ւ]ոյ յուսաւորեալք. սահմանեցին զաւտակարս: Եւ արդ զորս ընդ նզովս արկին. և մեք նզովեմք զնոսա. և զորս ընդ որոշմամբ. և մեք որոշեմք. և զորս պատժոց ետուն. և մեք զնոսայ ի նոյնն արկանեմք. «վասնզի անարժաթասերէ բարք. բաւական եղեալք որոց մերձիցեն»¹³⁶. որ ել յերրորդ երկինն և յուսա բանս անճառս¹³⁷. Պնդոս աստուածային առաքեալ. մեծաձայնաբար գոչէ:
---	--

¹³⁵ Սա վերաբերում է կանոնների այնպիսի ժողովածուներին, ինչպիսին է «ԺԴ տիտղոսների կանոնագիրքը» կազմված մոտ. 580 թ. (տե՛ս **Ohme** 2012, էջ 25–26; **Wagschal** 2015, էջ 55–56), որի մեջ ներառվել են հայրախոսական հատվածներ, ինչպես նաև ժողովների որոշումներ: Ամբողջական ցանկը տե՛ս Հինգվեցյան ժողովի Բ կանոնում (**Ohme** 2006, էջ 32–34) հմմտ. **Price** 2018, էջ 610, ծանոթ. 17:

¹³⁶ Եբր. ԺԳ 5:

¹³⁷ Բ Կորնթ. ԺԲ 2–4:

	θεῖος Ἀπόστολος διαρρήδην βοᾷ.	
2.	Β΄ Ὅτι δεῖ τὸν χειροτονούμενον ἐπίσκοπον ἀσφαλῶς συντάσσεσθαι τοὺς κανόνας φυλάττειν· εἰ δὲ μή γε, μὴ χειροτονεῖσθαι¹³⁸ Ἐπειδήπερ ψάλλοντες συντασσόμεθα τῷ Θεῷ· Ἐν τοῖς δικαιώμασί σου μελετήσω, οὐκ ἐπιλήσομαι τῶν λόγων σου, πάντας μὲν Χριστιανούς τοῦτο φυλάττειν σωτήριον, κατ’ ἐξαίρετον δὲ τοὺς τὴν ἱερατικὴν ἀμπεχομένους ἀξιῖαν. ἔνθεν ὀρίζομεν, πάντα τὸν προάγεσθαι μέλλοντα εἰς τὸν τῆς ἐπισκοπῆς βαθμόν πάντως τὸ ψαλτήριον γινώσκειν, ἵνα ὥς ἐκ τούτου καὶ πάντα τὸν κατ’ αὐτὸν κλῆρον οὕτω νοθετῇ μυεῖσθαι, ἀνακρίνεσθαι δὲ ἀσφαλῶς ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου, εἰ προθύμως ἔχει	Բ.¹³⁹ Չի պարտ է գայնմ որ հանդերձեալ է ձեռնադրել եպիսկոպոս. անսխալաբար խոստովանել զկանոնս պահել, սպա թէ ոչ. մի ձեռնադրեացի. Քանզի սաղմոսել ուխտեցաք Ա[ստուծոյ] «յիբաւունս քո խոկացայց և ոչ մոռացայց զքանս քո»¹⁴⁰. Ամենայն քրիստոնէից զայս պահեալ փրկութիւն իցէ. ևս առաւել իսկ. որոց զքահանայական զգեցելէն զարժանս: Ուստի հրամա[յ]ենք զամենեսեան որք հանդերձել են յառաջ ածիլ յեպիսկոպոսութիւն աշտիճանս. ամենևինք զսաղմոսարանն զիտել, որպէսզի յայնմանէ և զամենայն վիճակն իւր այնպէս խրատեցէ ուսանել. եւ քննել ըստուգապէս. ի մետրապալիտէն, երբ յաւժարութիւն ունի ընթեռնուլ մեկնելա-

¹³⁸ Ըստ Փրայսի, այս վերնագիրը չի կարող բնագիր լինել, քանի որ չի համապատասխանում կանոնի բովանդակությանը (Price 2018, էջ 611, ծանոթ. 21): Խնդիրն այն է, որ ի տարբերություն վերնագրի, բուն կանոնը հորդորում է լավագույնս տիրապետել Սաղմոսարանին, սուրբգրային տեքստերի մեկնություններին ու կանոնական սահմանումներին՝ դրանց հիման վրա ուսուցանելու համար:

¹³⁹ Հայերեն ձեռագրի աջ լուսանցքում, սույն կանոնի սկզբնամասին գուգահեռ նույն գրչի ձեռքով արված է հետևյալ մակագրությունը. «լաւ լսէ և զգուշ կաց ի ձեռնադրու[թ]ի[ւնէ]»:

¹⁴⁰ Սաղմ. ՃԺԸ 16:

	ἀναγινώσκειν ἐρευνητικῶς καὶ οὐ παροδευτικῶς τοὺς τε ἱεροὺς κανόνας, τὸ ἅγιον Εὐ-αγγέλιον τήν τε τοῦ θείου Ἀποστόλου βίβλον καὶ πᾶσαν τὴν θεϊαν Γραφήν, καὶ κατὰ τὰ θεῖα ἐντάλματα ἀναστρέ-φεσθαι καὶ διδάσκειν τὸν κατ’ αὐτὸν λαόν. „Οὐσία γὰρ τῆς καθ’ ἡμᾶς ἱεραρχίας ἐστὶ τὰ θεοπαράδοτα λόγια “- εἴτουν ἢ τῶν θείων Γραφῶν ἀληθινὴ ἐπιστήμη-, καθὼς ὁ μέγας ἀπεφήνατο Διονύσιος. Εἰ δὲ ἀμφισβητοίη καὶ μὴ ἀσμενίζοι οὕτω ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν, μὴ χειροτονεῖσθω. Ἐφη γὰρ προφητικῶς ὁ Θεός· Σὺ ἐπί-γνωσιν ἀπόσω, κἀγὼ ἀπόσο-μαί σε τοῦ μὴ ἱερατεύειν μοι.	պէս և ոչ զանցառնելով. զսուրբ Կանոնս, զսուրբ Աւետարանն, զգիրք աստուածային առաքելոյն. և զամենայն աստուածային գիրս. և ըստ աստուածային պատվիրանացն վարել. և ուս(107ա)//ուցանել զժողովորդն իւր. վասն զի ստացուած քահանայապետութեան, որ ըստ մեզ աստուածատուր քանքն իցէն. այսինքն է աստուածային գրոց ճշմարիտ արուեստն. որպէս մեծն յայտնեաց Դիոնէսիոս, իսկ եթէ յերկուսացի վիճելով. և ոչ յաւժարեացի. այնպէս առնել. մի ձեռնադրեացի, քանզի ասաց մարգարէաբար Աստուած. «Եթէ դու զգիտութիւն մերժեցես. և ես մերժեցից զքեզ ոչ քահանայազործել ինձ»¹⁴¹:
3.	Γ’ <i>Ὅτι οὐ δεῖ ἄρχοντας ψηφίζεσθαι ἐπίσκοπον</i> Πᾶσαν ψῆφον γινομένην παρὰ ἀρχόντων, ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου ἢ διακόνου ἄκυρον μένειν κατὰ τὸν κανόνα τὸν λέγοντα· „Εἴ τις ἐπίσκοπος κοσμικοῖς ἄρχουσι χρησάμενος δι’ αὐτῶν ἐγκρατὴς	Գ <i>Չի ոչ է պարտ իշխանաց հաշուել եպիսկոպոս կամ քահանա կամ սարկաւազ</i> Ամենայն հաշիւ եղել յիշխանաց եպիսկոպոս կամ քահանա, կամ սարկաւազ. անհաստատ մնացէ ըստ կանոնին որ ասէ. «Եթէ որ եպիսկոպոս. աշխարհական իշխանս ըստանա. և նորովք զեկեղեցի կալցէ.

¹⁴¹ Ովսէ Դ 6:

	ἐκκλησίας γένηται, καθαιρεί- θω καὶ ἀφοριζέσθω καὶ οἱ κοι- νωνοῦντες αὐτῷ πάντες.“ Δεῖ γὰρ τὸν μέλλοντα προβιάζε- σθαι εἰς ἐπισκοπὴν ὑπὸ ἐπισκό- πων ψηφίζεσθαι, καθὼς παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ ὥρισται ἐν τῷ κανόνι τῷ λέγοντι· „Ἐπίσκοπον προ- σέκει μάλιστα μὲν ὑπὸ (900) πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ κα- θίστασθαι· εἰ δὲ δυσχερὲς εἴη τὸ τοιοῦτον ἢ διὰ κατεπείγου- σαν ἀνάγκην ἢ διὰ μῆκος ὁδοῦ, ἐξάπαντος τρεῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναγομένους, συμψή- φων γινομένων καὶ τῶν ἀπόν- των καὶ συντιθεμένων διὰ γραμμάτων, τότε τὴν χειροτο- νίαν ποιεῖσθαι, τὸ δὲ κῦρος τῶν γινομένων, δίδοσθαι καθ’ ἐκάστην ἐπαρχίαν τῷ μητρο- πολίτῃ.“	լուծցի և որոշեսցի. և հաղոր- դակիցք նորայ ամենիքեան»¹⁴²: Վասնզի պարտէ, որ հանդերձ- եալ է. եպիսկոպոս լինել. յե- պիսկոպոսաց հաշ/իլ, որպէս և հրամայեցաւ կանոնն ի սրբոց հարցն, որոց ի Նիկիա. որ ասէ. «Թէ պարտ է զեպիսկոպոսն մանաւանդ յամենայն եպիսկո- պոսաց իշխանութեանն կա- ցուցանել: Ապա թէ դժվարին ի- ցէ այնպիսին. կամ վասն պա- տահելոյ հարկին. կամ վասն յերկարութեան ճանապարհին. ամենևին երիս եպիսկոպոսս ի միասին ժողովել և հաշվել. հանդերձ հաշվուայ այլոցն ա- մենեցուն ի ձեռն[ա]դրոց. և յայնժ(107բ)//ամ ձեռնադրու- թիւն լիցի. իսկ ձեռնագիր հաս- տատութեան ամենեցունցն. տայցի մետրապաւլտին»¹⁴³:
4.	Δ’ <i>Περὶ τοῦ ἀπέχεσθαι τοὺς ἐπισ- κόπους πάσης δοσοληψίας</i> Ὁ κῆρυξ τῆς ἀληθείας Παῦ-	Դ.¹⁴⁴ <i>Յաղագս եթէ պարտէ ի բաց կալ եպիսկոպոսաց յամենայն կաշա- ռառութեանց.</i> Քարոզն ճշմարտութեան Պաւ-

¹⁴² Առաքելական կանոն. Լ:

¹⁴³ Տե՛ս Նիկիայի Ա ժողովի Դ կանոնը:

¹⁴⁴ Հայերեն ձեռագրի աջ լուսանցքում, սույն կանոնի սկզբնամասին գու-
գահեռ նույն գրչի ձեռքով արված է հետևյալ մակագրությունը. «վասն եպիս-
կոպոսաց. տես ինչ հրամայէ»:

	ἢ σεπτὸν ναὸν κλείων μὴ γίνεσθαι ἐν αὐτῷ τὰς τοῦ Θεοῦ λειτουργίας, εἰς ἀναίσθητα τὴν ἑαυτοῦ μανίαν ἐπιπέμπων, ἀναίσθητος ὄντως ἐστί καὶ τῇ ταυτοπαθείᾳ ὑποκείμεται, καὶ ἐπιστρέψει ὁ πόνος αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ὡς παραβάτης ἐντολῆς Θεοῦ καὶ τῶν Ἀποστολικῶν διατάξεων. Παραγγέλλει γὰρ καὶ Πέτρος ἡ κορυφαία τῶν Ἀποστόλων ἀκρότης· Ποιμαίνετε τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τοῦ Θεοῦ, μὴ ἀναγκαστῶς, ἀλλ’ ἐκουσίως, κατὰ Θεόν, μὴ αἰσχροκερδῶς, ἀλλὰ προθύμως, μηδ’ ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου· καὶ φανερωθέντος τοῦ Ἀρχιποίμενος κομιεῖσθε τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον.(902)	վասն այլ առանձին իւրում ախտին, գտանիցի խափանել ի պատարագէ. և որոշել զոր յիւրում վիճակելոցն կամ գտանար Աստուծոյ փակել, զի մի լիցի ի նմայ պաշտաւնս Աստուծոյ և յանշրգայութիւն զիրու մոլեգնութիւնն արձակ (108ա)/ելով. անշրգայիցէ ստուգապէս և ինքն. և յիւրում ախտին եղիցի անգել. «և դարձցի ցաւք նորա ի գլուխ իւր»¹⁴⁹, որպէս յանցող պատշիրանացն Աստուծոյ և առաքելական աւանդութեանցն, վասն զի պատվիրէ և Պետրոս ախոյեանն առաքելոցն. «Եթէ հովուէք զոր ի ձեզ գիււտն Աստուծոյ. այց առնելովն՝ մի հարկաբար, այլ կամաւորապէս ըստ Աստուծոյ, մի զազրաշահութեամբ, մի որպէս տիրեալք վիճակին, այլ աւրինակք եղեալք հաւտին. և յայտնեալ հովուապետին. ընգալջիք զանթառամ պսակն փառաց»¹⁵⁰:
5.	Ε΄ <i>Ὅτι οἱ ὄνειδίζοντες τοὺς κληρικοὺς διὰ τὸ τετάχθαι ἐν ἐκκ-</i>	Ե.¹⁵¹ <i>Չի որք անգոսնեն զկէրիկոսս զի կարգեալք են յեկեղեցին ա-</i>

¹⁴⁹ Սաղմ. Է 17:

¹⁵⁰ Ա Պետր. Ե 2–4:

¹⁵¹ Հայերեն ձեռագրի ձախ լուսանցքում սույն կանոնի սկզբնամասին գուգահեռ, նույն գրչի ձեռքով արված է հետևյալ մակագրությունը. «եպիսկոպոս կարդա և լօ իմացիր զպատիժ քո»:

λησία χωρὶς δοσίων ἐπιτιμῶ ὕποκεινται Ἀμαρτία πρὸς θάνατόν ἐστιν, ὅταν τινὲς ἀμαρτάνοντες ἀδι- όρθωτοι μένωσι. Τὸ δὲ τούτου χεῖρον, ἐὰν καὶ τραχηλιῶντες κατεξανίστανται τῆς εὐσεβεί- ας καὶ τῆς ἀληθείας, καὶ προ- τιμώμενοι τὸν μαμωνᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπακοῆς καὶ τῶν κανονικῶν αὐτοῦ διατάξεων μὴ ἀνεχόμενοι. Ἐν τούτοις οὐκ ἔστι Κύριος ὁ Θεός, εἰ μὴ πω ταπεινωθέντες τοῦ ιδίου σφάλματος ἀνανήψωσι· χρή γὰρ μᾶλλον αὐτοὺς προσέρ- χεσθαι τῷ Θεῷ καὶ μετὰ συν- τετριμμένης καρδίας τὴν ἄφε- σιν τούτου τοῦ ἀμαρτήματος καὶ τὴν συγχώρησιν αἰτεῖσθαι, οὐχὶ ἐναβρύνεσθαι τῇ ἀθέσμῳ δόσει. Ἐγγὺς γὰρ Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τῇ καρδίᾳ. Τοὺς οὖν ἐγκαυχωμένους διὰ δόσεως χρυσίου τετάχθαι ἐν ἐκκλησίᾳ καὶ ταύτῃ τῇ πο- νηρᾷ συνηθείᾳ ἐπελπίζοντας τῇ ἀλλοτριούσῃ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκ πάσης ἱερωσύνης καὶ ἐκ τούτου ἀναιδεῖ προσώπῳ καὶ ἀπερικαλύπτῳ στόματι ὀνειδιστικοῖς λόγοις τοὺς δι’	νωὺνց կաշառողն ընդ պատժովք յիցին «Մերք որչափ մահու իցէն»¹⁵², այնէ. յորժամ մեղանչել ոմանք անուղեղք մնասցէն. այլև վատթար քան զայս իցէ, եթէ հպարտացեալք հակառակ յա- րիցէն ընդդէմ բարեպաշտու- թեանն և ճշմարտութեանն. և նախապառն/եսցեն զմամո- նայն քան զաստուածային յո- ղութիւնն. կանոնական աւան- դութեանց նորա ոչ անսայցեն: Յայնսովկ ոչ գոյ Տ[է]ր Ա[ս- տուա]ծ, եթէ որ երբ եք խո- նարեալք. և ի սխալանացն իրեանց դարձցին. պարտ է նոցա մանաւանդ մատչել առ Աստուած. և հանդերձ բեկեալ սրտիւ զթողութիւն այնմիկ մե- ղացն և զքաւութիւն հայցել. և ոչ հպել յանպատշաճ տուրս, քանզի «մերձէ Տէր այնոցիկ ո- րոց բեկեալ են սրտիւ»¹⁵³: Եւ արդ զ(108բ)//որս պարծեսցին ի ձեռն տալոս ոսկ[ւ]ոյ կարգել յեկեղեց[ւ]ոջ, և յայս չար սովո- րութիւնս յուսացե[ա]լ իցէն, որ աւտար աւտարացուցանէ յԱս- տուծոյ և յամենայն քահանա- յութենէ. և յայնմանէ անա- մալթ երեսաւք և անդուռն բե-
---	---

¹⁵² Ա Յովհ. Ե 16:

¹⁵³ Սաղմ. ԼԳ 19:

ἀρετὴν βίου ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκλεγέντας καὶ καταταγέντας ἐκτὸς δόσεως χρυσίου ἀτιμάζοντας, πρῶτα μὲν τοῦτο ποιοῦντας τὸν ἕσχατον βαθμὸν λαμβάνειν τοῦ οἰκείου τάγματος. Εἰ δὲ ἐπιμένειεν, δι’ ἐπιτιμίου διορθούσθωσαν. Εἰ δέ τις ἐπὶ χειροτονία φανείη ποτὲ τοῦτο πεποιηκώς, γινέσθω κατὰ τὸν ἀποστολικὸν κανόνα τὸν λέγοντα· „Εἴ τις ἐπίσκοπος διὰ χρημάτων τῆς ἀξίας ταύτης ἐγκρατὴς γένηται ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος καθαιρείσθω καὶ αὐτός καὶ ὁ χειροτονήσας καὶ ἐκκοπτέσθω παντάπασι καὶ τῆς κοινωνίας, ὡς Σίμων ὁ μάγος ὑπ’ ἐμοῦ Πέτρου.“ Ὡσαύτως καὶ κατὰ τὸν δεύτερον κανόνα τῶν ἐν Κалχιδόνι ὁσίων Πατέρων ἡμῶν τὸν λέγοντα· Εἴ τις ἐπίσκοπος ἐπὶ χρήμασι χειροτονίαν ποιήσῃτο καὶ εἰς πρᾶσιν καταγάγοι τὴν ἄπρατον χάριν καὶ χειροτονήσῃ ἐπὶ χρήμασιν ἐπίσκοπον ἢ χωρεπίσκοπον ἢ πρεσβύτερους ἢ διακόνους ἢ τινα τῶν ἐν τῷ κλήρῳ καταριθμουμένων ἢ προβάλοιτο	րանովք անարգութեան բանիք, գորս ի ձեռն առաքինի վարուց ի Հոգ[ւ]նյն Սրբոյ ընդդէպք իցէն և կարգեալք. ի ձեռն կաշառանաց ոսկ[ւ]նյ անգոսնեցեն, որք զայսոսիկ արասցէն, նախ պարտ է նոցա զվե[ր]ջին աշտինանն ունել զիրում կարգին, և թէ մնացէ ի նոյն, ի ձեռն պատժոց ուղղեցի: Իսկ եթէ ի ձեռնադրութիւն գտանի որ զայս առնել, եղիցի ըստ առաքելական կանոնին՝ այսինքն է ԻԹ, որ ասէ. «որ որ եպիսկոպոս ի ձեռն ընչից իրաց, արժանիս այսմիկ տիրեցէ. կամ քահանա, կամ սարկաւազ լուծցի ինքն և որ ձեռնադրեացն զնա, և անգցին ամենևին ի հաղորդութենէ: Իբրև զՍիմոն կախարհն յինէն ի Պետրոսէ». սայպէս և ըստ երկրորդ կանոնին, որ ի Քաղկեդոն սրբոց հարցն, որ ասէ. «եթէ որ եպիսկոպոս, ի ձեռն ընչից ձեռնադրութիւն արասցէ. և ի վաճառ ածցէ զանվաճառելի շնորհն, և ձեռնադրեցէ կաշառանալք, եպիսկոպոս կամ զաւառի եպիսկոպոս¹⁵⁴, կամ քահանա, կամ սարկաւազ, կամ զայլ որ ի կլերիկո-
---	--

¹⁵⁴ Իսոպր քորեպիսկոպոսի (χωρεπίσκοπος) մասին է:

	ἐπὶ χρήμασιν οἰκονόμον ἢ ἔκδικον ἢ παραμονάριον ἢ ὅλως τινὰ τοῦ κανόνος δι' αἰσχροκέρδειαν οἰκείαν, ὁ τοῦτο ἐπιχειρήσας ἐλεγχθεὶς κινδυνεύτω εἰς τὸν ἴδιον βαθμόν, καὶ ὁ χειροτονούμενος μηδὲν ἐκ [904] τῆς κατ' ἐμπορίαν ὠφελείσθω χειροτονίας, ἢ προβολῆς, ἀλλ' ἔστω ἀλλότριος τῆς ἀξίας ἢ τοῦ φροντίσματος οὔπερ ἐπὶ χρήμασιν ἔτυχεν. Εἰ δέ τις καὶ μεσιτεύων φανείη τοῖς οὕτως αἰσχροῖς καὶ ἀθεμίτοις λήμμασι, καὶ οὗτος, εἰ μὲν κληρικὸς εἴη, ἐκ τοῦ οἰκείου ἐκπιπτέτω βαθμοῦ, εἰ δὲ λαϊκός ἢ μοναχός, ἀφοριζέσθω.“	սաց, կամ թէ դիցէ կաշառանաւք. իկոնոնոն. կամ եղիկոս. կամ եկեղեցապահ. կամ զայլ (109ա)// որ, որ ի կանոնի իցեն, վասն իւրում զագրաշահութանն, որ յանդիմանեացի զայսոսիկ ձեռնարկել վտանգեացի յիւրմէ աշտիճանէն .n., որ ձեռնադրեալն իցէ ի նմանէ. ոչինչ աւգտեացի ի վաճառական ձեռնադրութենէն կամ ի յառաջարկելոյն, այլ իցէ աւտար յարժանութենէն, կամ ի հոգացողութենէն, յորո ի ձեռն ընչից էիաս: Եւ թէ որ միջնորդեալ գտանիցի այնպիսի զագրելի և անպատշաճ գործոյն, և նա եթէ կլերիկոս իցէ, անգգի յիւրում աշտիճանէն, և թէ աշխարհական կամ միակե[ա]ց՝ որոշեացի»¹⁵⁵:
6.	Σ’ <i>Περὶ τοῦ γίωεσθαι τοπικὴν σύνοδον κατὰ χρόνον</i> Ἐπειδὴ περ κανὼν ἐστὶν ὁ λέγων· Δὺς τοῦ ἔτους καθ’ ἐκάστην ἐπαρχίαν χρὴ γίνεσθαι διὰ συναθροίσεως ἐπισκόπων τὰς	Զ.¹⁵⁶ <i>Վասն լինելոյ տեղացի սիւնհոդոսն յամենայն տարեջ:</i> Վասն զի կանոն իցէ, որ ասէ, թէ «երրորդ անգամ¹⁵⁷ ի տար[ւ]ոյն, ըստ ամենայն իշխանութեանն, լիցի ժողով եպիս-

¹⁵⁵ Քաղկեդոնի 451 թ. ժողովի Բ կանոն: Կանոնների բնագրում «որոշեացի» բառի փոխարեն՝ «նգովեացի» է (հմմտ. **Price** 2018, էջ 614, ծանոթ. 42):

¹⁵⁶ Հայերեն ձեռագրի ձախ լուսանցքում՝ սույն կանոնի սկզբնամասին գուգահեռ, նույն գրչի ձեռքով արված է հետևյալ մակագրությունը. «պարտէ եպիսկոպոսի, որ ամէն տարի քննէ զհաւստ իւր»:

¹⁵⁷ Հունարենում երկու անգամ է:

κανονικὰς ζητήσεις, διὰ οὖν τὴν συντριβὴν καὶ τὸ ἐνδεῶς ἔχειν πρὸς ὁδοιπορίαν τοὺς συναθροιζομένους, ὥρισαν οἱ τῆς ἔκτης συνόδου ὅσοι Πατέρες ἐξ ἅπαντος τρόπου καὶ προφάσεως ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ γίνεσθαι καὶ τὰ ἐσφαλμένα διορθοῦσθαι. Τοῦτον οὖν τὸν κανόνα καὶ ἡμεῖς ἀνανεοῦμεν· καὶ εἴ τις εὕρεθῇ ἄρχων τοῦτο κωλύων, ἀφοριζέσθω. Εἰ δέ τις ἐκ τῶν μητροπολιτῶν ἀμελήσῃ τοῦτο γίνεσθαι ἐκτὸς ἀνάγκης καὶ βίας καὶ τινος εὐλόγου προφάσεως, τοῖς κανονικοῖς ἐπιτιμίοις ὑποκείσθω· Τῆς δὲ συνόδου γενομένης περὶ κανονικῶν καὶ εὐαγγελικῶν πραγμάτων δεῖ τοῖς συναθροισθεῖσιν ἐπισκόποις ἐν μελέτῃ καὶ φροντίδι γίνεσθαι τοῦ φυλάττεσθαι τὰς θείας καὶ ζωοποιοῦς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ. Ἐν γὰρ τῷ φυλάσσεσθαι αὐτὰς ἀνταπόδοσις πολλή, ὅτι καὶ λύχνος ἐντολή, νόμος δέ φῶς, καὶ ὁδὸς ζωῆς	կոպտաց և կանոնական խնդիրս և քննութիւնս»¹⁵⁸: Այլ արդ վասն աշխատանաց և վասն հեռաւորութեան ճանապարհին ժողովելոց եպիսկոպոսացն, հրամայեցին վեցերորդ ժողովոյն սուրբ հարքն՝ առանց ամենայն պատճառանաց, մի անգամ ի տար[ւ]ոջն լինել, և զսխալանս ուղղել¹⁵⁹: Չայս իսկ կանոնս և մեր վերջստին նորոգեմք: Եւ որ որ իշխան գտանիցի զայս արգելեալ, որոշեացի, իսկ եթէ որ ի մետրապալիտիցն անփոյթ արասցէ զայս առնել, առանց հարկի և բռնութեան, և այլ ինչ իրաւացի պատճառանաց, ընդ կանոնական պատժոցն եղիցի: (109բ)// Եւ ժողովն, որ լինիցի վասն կանոնական և աւետարանական իրացն, պարտէ ժողովել եպիսկոպոսացն զհոգս և զքննութիւն առնել, առ ի պահել զԱստուածային կանոնս. և զկենդանարար պատվիրանս Աստուծոյ՝ «քանզի ի պահել զնոսա, հաստուցումն քաղում,
--	---

¹⁵⁸ Տեղական ժողովներին՝ տարին երկու անգամ գումարվելու մասին սահմանում են Նիկեայի Ա ժողովի Ե, Անտիոքի (մոտ. 330 թ.) ժողովի Ի, Առաքելական ԼԷ և Քաղկեդոնի (451 թ.) ժողովի ԺԹ կանոնները (հմմտ. Price (2018), էջ 614, ծանոթ. 43):

¹⁵⁹ Խոսքը Հինգվեցյան ժողովի Ը կանոնի մասին է: Նիկեայի սահմանման իրագործումն անհնար էր համարվում «բարբարոսների ասպատակությունների» պատճառով (հմմտ. Price 2018, էջ 615, ծանոթ. 44):

	ἔλεγχος καὶ παιδεία, καὶ ἡ ἐν- τολὴ Κυρίου τηλαυγῆς φωτί- ζουσα ὀφθαλμούς. Μὴ ἔχειν δὲ ἄδειαν τὸν μητροπολίτην ἐξ ὧν ἐπιφέρεται ὁ ἐπίσκοπος μετ' αὐτοῦ ἢ κτῆνος ἢ ἕτερον εἶδος ἀπαιτεῖν. Εἰ δὲ τοῦτο ἐλεγχθῇ, ἀποτίσει τετραπλά- σιον. (906)	զի ճրագէն պատվիրանք, և աւ- րէնքն յոյս, և ճանապարհ կե- նաց, յանդիմանութիւն և խր- ատ, և պատվիրանք Տեառն յոյսէն լուսաւորելով զաշս»¹⁶⁰: Որ ունի իշխանութիւն մետ- րաւպալիտ, յորոց բերցէ ե- պիսկոպոսն ընդ նմա, կամ ա- նասուն կամ այլ ինչ տեսակ խնդրել ի նմանէ, և թէ գտցի առնել զայս, հատուցէ չորեք- կին:
7.	Ζ' Ὅτι τοὺς ἐγκαινισθέντας ναοὺς ἐκτὸς καταθεσίων ἁγίων λει- ψάνων δέον ἀναπληρωθῆναι Ἐφῇ Παῦλος ὁ θεῖος Ἀπό- στολος· Τινῶν αἱ ἁμαρτίαι πρό- δηλοί εἰσι, τισὶ δὲ καὶ ἐπακο- λουθοῦσιν. Ἀμαρτιῶν οὖν προκαταλαμβανόυσων καὶ ἕτεραι ἁμαρτίαι παρέπονται ταύταις. Τῇ οὖν ἀσεβεῖ αἰρέ- σει τῶν χριστιανοκατηγόρων καὶ ἄλλα ἀσεβήματα συνηκο- λούθησαν. Ὡσπερ γὰρ τὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων ὄψιν ἀφείλαντο ἐκ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἕτερά τινα ἔθη παραλελοί- πασιν, ἃ χρὴ ἀνανεωθῆναι καὶ κατὰ τὴν ἑγγραφον καὶ ἄγρα- φον θεσμοθεσίαν οὕτως κρα-	Է Ձի գնորոգեալ տաճարս առանց հրույթեան նշխարաց սրբոց: Պարտէ վերըստին նորոգեալ Ասաց Պաւղոս աստուածային առաքեալն. «Եթէ ոմանց մեղք նախայայտք իցէն յառաջ գնալ ի դատաստան, և ոմանց զհետ գնացէն»¹⁶¹: Արդ մեղացն նախ ժամանելովն, և այլ մեղք զհետ զայցէն նոցա, զի չարա- պաշտ հերձուածոց քրիստոնէ- ից չարախաւսացն, և այլ ամ- բարըշտութիւնք հետնեցան, վասն զի մինչ զպաշտելի պատ- կերացն զդէմսն պակասեցու- ցին յեկեղեց[ւ]ոյն, և այլ ինչ սովորութիւն պակասեցան, զո- րս պարտ է վերըստին նորոգե- ալ, և ըստ անգծագրութեան և

¹⁶⁰ Սաղմ. ԺԸ 12բ, Առակ. Չ 23, Սաղմ. ԺԸ 9բ:

¹⁶¹ Ա Տիմ. Ե 24:

	τεῖν. Ὅσοι οὖν σεπτοὶ ναοὶ καθιερώθησαν ἐκτὸς ἁγίων λειψάνων μαρτύρων, ὀρίζομεν ἐν αὐτοῖς κατάθεσιν γενέσθαι λειψάνων μετὰ καὶ τῆς συνήθους εὐχῆς. καὶ εἰ ἀπὸ τοῦ παρόντος τις εὐρεθῇ ἐπισκοπος χωρὶς λειψάνων καθιερωῶν ναόν, καθαιρείσθω ὡς παραβεβηκὼς τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις.	անաւրինադրութեան, այնպէս ունեալ, որք առանց նշխարաց սրբոցն նորոգեցան (110ա)// սուրբ տաճարք. հրամայեմք ի նոսա դրութիւն լինել նշանաց սրբոց վկայիցն, իսկ եթէ որ¹⁶² յայսմ հետէ ւարինեսցէ տաճար առանց նշխարաց սրբոց վկայիցն, լուծցի որպէս յանցող եկեղեցական ւաւանդութեանցն:
8.	Η΄ <i>Ὅτι τοὺς Ἑβραίους οὐ χρὴ δέχεσθαι, εἰ μὴ πῶ ἐξ εἰλικρινοῦς καρδίας ἐπιστρέψωσιν</i> Ἐπειδὴ πλανώμενοί οἱ ἐκ τῆς τῶν Ἑβραίων θρησκείας μυκτηρίζειν ἔδοξαν Χριστὸν τὸν Θεὸν, προσποιούμενοι χριστιανίζειν, αὐτὸν δὲ ἄρνούμενοι, κρύβδην καὶ λαθραίως σαββατίζοντες καὶ ἕτερα Ἰουδαϊκὰ ποιοῦντες, ὀρίζομεν τούτους μήτε εἰς κοινωνίαν μήτε εἰς εὐχήν μήτε εἰς ἐκκλησίαν δέχεσθαι - ἀλλὰ φανερώς ἔστωσάω κατὰ τὴν ἑαυτῶν θρησκείαν Ἑβραῖοι - μήτε τοὺς παῖδας αὐτῶν βαπτίζειν μήτε δοῦλον ὠνήσασθαι ἢ κτᾶσθαι. Εἰ δὲ ἐξ εἰλικρινοῦς καρδίας καὶ πίστεως	Ը <i>Չի հրեայսն ոչ է պարտ ընդունել, եթէ ոչ ի բողոք արտէ դարձցին</i> Քանզի մոլորեալք, որք ի հրէից ազգէն, այսպանել կամեցան զՔրիստոս Աստուած կեղծաւորեալք իբրև թէ քրիստոնայք իցէն, և զնա ուրացեալք գաղտաբար, շաբաթանալով և այլ ինչ հրեականս առնելովք, հրամայեմք զայնոսիկ ոչ ի հաղորդութիւն ընդունել, և յեկեղեցի, այլ յայտնի լինեալ ըստ իւրեանց ազգին հրեայս, և ոչ զմանգունս նոցա մկրտել, և ոչ ծառայս զնել կամ ստանալ: Իսկ թէ ի ճշմարիտ արտէ և ի հաւատոյ դարձցին ոմանք ի նոցանէ, և խոստովանեսցի յամենայն արտէ հրապարակելով զսովո-

¹⁶² Հունարեն բնագրում՝ «Եպիսկոպոս»:

	ἐπιστρέψοι τις αὐτῶν καὶ ὁμολογήσοι ἐξ ὅλης καρδίας, θριαμβεύων τὰ κατ' αὐτοὺς ἔθη καὶ πράγματα πρὸς τὸ καὶ ἄλλους ἐλεγχθῆναι καὶ διορθώσασθαι, τοῦτον προσδέχεσθαι καὶ βαπτίζειν καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ καὶ ἀσφαλίζεσθαι αὐτοὺς ἀποστῆναι τῶν Ἑβραϊκῶν ἐπιτηδευμάτων· εἰ δὲ μὴ οὕτως ἔχοιεν, μηδαμῶς αὐτοὺς προσδέχεσθαι. (908)	րութիւնն իւրեանց և զհօրն, որպէս թէ և զայլս յանդիմանեալ և դարձուցանեալ, զայնոսիկ ընդունել և մկրտեալ պարս իցէ, և զմանգունս նոցա, և զգուշացուցանել զնոսայ ի բաց կալ ի հրէական խորհրդոցն, ապա թէ ոչ այսպէս ունիցին, ոչ ամենևին ընդուն[եացին]:
9.	Θ´ <i>Περὶ τοῦ μὴ κρύπτειν τινὰ τῆς χριστιανοκατηγορικῆς αἵρέσεως βίβλον</i> Πάντα τὰ μεираκιώδη ἀθύρματα καὶ μανιώδη βακχεύματα, τὰ ψευδοσυγγράμματα τὰ κατὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων γινόμενα, δέον δοθῆναι ἐν τῷ ἐπισκόπῳ Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα ἀποτεθῶσι μετὰ τῶν λοιπῶν αἵρετικῶν βιβλίων. Εἰ δέ τις εὐρεθείη ταῦτα κρύπτων, εἰ μὲν ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος εἴη, καθαιρεῖσθω, εἰ δὲ μοναχός ἢ λαϊκός, ἀναθεματιζέσθω.	Թ <i>Վասն երթէ ոչ է պարսոս ումէր թաքուցանել ի չարախաւսից քրիստոնէից հերձուածողաց գրոցն</i> Չամենայն տղայական խաղալի, և զմոլեգնական (110թ)// բարբաջմունս, և զսուտ գիրսն. ընդդէմ սեփական պատկերացն եղեալ, պարտէ տալ յեպիսկոպոսարան Կոստանդինուպալսոյ, որպէսզի դիցին ընդ այլ հերձուածողաց գրոցն: Իսկ եթէ գտանիցի որ թաքուցել զնոսա, եթէ եպիսկոպոս իցէ կամ քահանա կամ սարկաւազ, լուծցի, և թէ աշխարհական կամ միակեաց որոշեացի:
10.	Ι´ <i>Ὅτι οὐ δεῖ κληρικὸν ἀπολιπεῖν τὴν ἑαυτοῦ παροικίαν καὶ ἐν ἑτέρῳ ἀφικέσθαι χωρὶς εἰδήσεως τοῦ ἐπισκόπου</i>	Ժ <i>Չի ոչ է պարսոս կրեղիկոսի թողուլ զհօր քնակույթիւն և յայրում զնալ, առանց գիտութեան իւրոյ եպիսկոպոսի</i>

Ἐπειδὴ τινες τῶν κληρικῶν παραλογιζόμενοι τὴν κανονικὴν διάταξιν ἀπολιπόντες τὴν ἑαυτῶν παροικίαν εἰς ἑτέρας παροικίας ἐκτρέχουσι, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ ἐν ταύτῃ τῇ θεοφυλάκτῳ καὶ βασιλίδι πόλει, καὶ εἰς ἄρχοντας προσεδρεύουσιν ἐν τοῖς αὐτῶν εὐκτηρίοις τὰς λειτουργίας ποιοῦντες, τούτους οὖν χωρὶς τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου καὶ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως, οὐκ ἔξεστι δεχθῆναι ἐν οἰωδήποτε οἴκῳ ἢ ἐκκλησίᾳ· εἰ δέ τις τοῦτο ποιήσῃ ἐπιμένων, καθαιρείσθω. Ὅσοι δὲ μετ’ εἰδήσεως τῶν προλεχθέντων ἱερέων τοῦτο ποιοῦσιν, οὐκ ἔξεστιν αὐτοῖς κοσμικὰς καὶ βιωτικὰς φροντίδας ἀναλαμβάνεσθαι, ὥς κεκωλῦσθαι τοῦτο ποιεῖν παρὰ τῶν θείων κανόνων. Εἰ δέ τις φωραθείῃ τῶν λεγομένων μειζοτέρων τὴν φροντίδα ἐπέχων, ἢ παυσάσθω ἢ καθαιρείσθω. Μᾶλλον μὲν οὖν ἦτω πρὸς διδασκαλίαν τῶν τε παίδων καὶ τῶν οἰκετῶν, ἐπαναγινώσκων αὐτοῖς τὰς θείας Γραφάς· εἰς τοῦτο γὰρ καὶ τὴν ἱερωσύνην ἐκλήρωσατο.(910)	Քանզի ոմանք ի կլերիկոսաց, արհամարհեալք զկանոնական կտակսն, թողեալ զիւ[ր]եանց բնակութիւնս յայլում բնակութիւն ընթանան, և մանաւանդ առաւել յայսմ և թագուհիս քաղաքաց, և առ իշխանսն դարանեացին, յեկեղեցիս նոցա զպաշտաւնս առնելովք. զայնսիկ արդաւք առանց իւրեանց եպիսկոպոսին, և Կոստանդինուպալսոյ, ոչ է պարտ ընդունել ուրէք ի տուն կամ յեկեղեցի, իսկ զայս արասցէ, թէ մնա ի նոյնն, լուծցէ, իսկ որ գիտութեամբ իւրեանց եպիսկոպոսին զայս արասցէն, ոչ է արժան նոցա աշխարհականն և կենցաղական հոգս առնուլ, որպէսզի և արգելաւ զայս առնել առ յաստուածային գրոցն և ի կանոնացն¹⁶³: Եւ թէ որ յանդգնեցի ի մեծամեծացն զհոգս ունել, կամ դադարեցի, և կամ լուծցի, մանաւանդ եթէ առ վարդապետութիւն մանգանց և (111ա)// ծառայից, ընթեռնուլ զքահանայութիւնն վիճակեցաւ:
--	--

¹⁶³ Առաքելական Չ և ՉԱ կանոններն արգելում էին հոգևորականներին աշխարհիկ գործերով զբաղվել (հմմտ. **Price** 2018, էջ 617, ծանոթ. 54):

11.	IA’ Ὅτι δεῖ οἰκονόμους εἶναι ἐν τοῖς ἐπισκοπείοις καὶ τοῖς μοναστηρίοις Ὑπόχρεοι ὄντες πάντας τοὺς θεῖους κανόνας φυλάττειν καὶ τὸν λέγοντα, οἰκονόμους εἶναι ἐν ἐκάστη ἐκκλησίᾳ παντὶ τρόπῳ ἀπαράτρωτον διατηρεῖν ὀφείλομεν. Καὶ εἰ μὲν ἕκαστος μητροπολίτης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ καθιστᾷ οἰκονόμον, καλῶς ἂν ἔχοι· εἰ δὲ μή γε, ἐξ αὐθεντίας ἰδίας τῷ Κωνσταντινουπόλεως ἐπισκόπῳ ἄδειά ἐστι προχειρίζεσθαι οἰκονόμον ἐν τῇ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ, ὡσαύτως καὶ τοῖς μητροπολίταις, εἰ οἱ ὑπ’ αὐτοὺς ἐπίσκοποι οὐ προαιροῦνται οἰκονόμους ἐγκαταστήσαι ἐν ταῖς ἐαυτῶν ἐκκλησίαις· τὸ αὐτὸ δε φυλάττεσθαι καὶ ἐπὶ τῶν μοναστηρίων.	ԺԱ Չի պարտ [է] էկոնոմն լինել յեպիսկոպոսարանս և ի վանս Պարտական գորով եմք զամենայն աստուածային կանոնս պահել և զայն որ ասէ [է]կոնոմս լինել յիւրաքանչիւր եկեղեցիս, ամենայն դիմաւք անդրդուելի և հաստատ պահեալ պարտիմք: Եւ թէ իւրաքանչիւր մետրապալիտ յեկեղեցի իւրում կացուցանէ իկոնոմն, բարիորք է, ապա թէ ոչ, յիշխանութենէ Կոստանդինուպալսոյ եպիսկոպոսին պարտ է ձեռնարկել, իկոնոմոն յեկեղեցի նորա, սայ պէս և միտրապալիտք, եթէ եպիսկոպոսք իւրեանց, ոչ յաւժարին իկոնոմս կացուցանել յիւրեանց եկեղեցիսն: Նոյնպէս պահեացի այս և ի վանորայս:
12.	IB’ Ὅτι οὐ δεῖ ἐκποιεῖσθαι ἐπίσκοπον ἢ ἡγούμενον ἐκ τῶν προαστείων τῆς ἐκκλησίας Εἴ τις ἐπίσκοπος εὗρεθῇ ἢ ἡγούμενος ἐκ τῶν αὐτουργίων τοῦ ἐπισκοπείου ἢ τοῦ μονασ-	ԺԲ Չի ոչ է պարտ եպիսկոպոսի կամ վանից առաջնորդի. յագարակաց եկեղեց[ւ]ոյն արտաքոյ¹⁶⁴ վանառել Եպիսկոպոս կամ առաջնորդ վանից, եթէ գտանիցի յագարակաց եպիսկոպոսարանին,

¹⁶⁴ Հստ Փրայսի, «արտաքոյ» նշանակում է Կոստանդնուպոլսից դուրս (տե՛ս Price 2018, էջ 618, ծանոթ. 58):

τηρίου ἐκποιούμενος εἰς ἀρ- χοντικὴν χεῖρα ἢ καὶ ἑτέρω προσώπῳ ἐκδιδούς, ἄκυρον εἶναι τὴν ἔκδοσιν, κατὰ τὸν κανόνα τῶν ἀγίων Ἀποστό- λων τὸν λέγοντα· Πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ὁ ἐπίσκοπος ἐχέτω τὴν φροντί- δα καὶ διοικεῖτω αὐτὰ ὡς Θε- οῦ ἐφορῶντος, μὴ ἐξεῖναι δὲ αὐτῷ σφετερίζεσθαι τι ἐξ αὐ- τῶν ἢ συγγενέσιν ἰδίῳις τὰ τοῦ Θεοῦ χαρίζεσθαι· εἰ δὲ πένητες εἶεν, ἐπιχορηγεῖτω ὡς πένησιν, ἀλλὰ μὴ προφάσει τούτων τὰ τῆς ἐκκλησίας ἀπ- εμπολείτω. Εἰ δὲ προφασί- ζοιντο ζημίαν ἐμποιεῖν καὶ μηδὲν πρὸς ὄνησιν τυγχάνειν τὸν ἀγρόν, μηδ' οὕτως τοῖς κατὰ τόπον ἄρχουσιν ἐκδιδό- ναι τὸν τόπον, ἀλλὰ κληρικοῖς ἢ γεωργοῖς. Εἰ δὲ πανουργία πονηρὰ χρήσονται καὶ ἐκ τοῦ γεωργοῦ ἢ τοῦ κληρικοῦ ὠνή- σῃται ἄρχων τὸν ἀγρόν, καὶ οὕτως ἄκυρον εἶναι τὴν πρᾶ- σιν καὶ ἀποκαθίστασθαι ἐν τῷ ἐπισκοπεῖῳ ἢ ἐν τῷ μοναστη- ρίῳ· καὶ ἐπίσκοπος ἢ ἡγού- μενος τοῦτο ποιῶν ἐκδιωχθή- τω, ὁ μὲν ἐπίσκοπος τοῦ ἐπισ-	λυαὺν ἢ վանիցն, վանառել յիշ- խանական ձեռն, կամ այլ ու- մէք արտաքին տուել, անհաս- տատ իցէ վանառելն, ըստ կա- նոնի սրբոց առաքելոցն, որ ա- սէ, թէ «ամենայն եկ[եղ]եցա- կան իրացն, եպիսկոպոսն կալ- ցէ զհոգս, և ուղղեացէ զնոսա, որպէս Աստուծոյ տեսանելով, այլ ոչ ունիցի իշխանութիւն ի նոցանէ առանձնացուցանել ինչ, և կամ ազգայ (111բ)/կցաց իւրոց զԱստուծոյոյսն շնորհե- ալ: Իսկ թէ տնանգք իցէն, տա- ցէ որպէս տնանգաց, այլ մի պատճառանաւք նոցա զեկեղե- ց[ւ]ոյն ծախեացէ»¹⁶⁵: Այլ թէ պատճառէ, թէ տուգանս առնել և ոչ վանառել իցէ ազարակն, սակայն և ոչ այնպէս տեղացի իշխանացն տացէ զտեղին, այլ կլերիկոսաց, կամ մշակաց: Իսկ եթէ չար խորամանգու- թիւնս տացել, և ի կլերիկոսէն, կամ ի մշակէն. գնեացէ իշխան զազարակն, այնպէս անհաս- տատ իցէ վանառն և դարձցի յեպիսկոպոսարանն, կամ ի վանսն, և եպիսկոպոսն կամ ա- ռաջնորդն, որ զայն գործեաց, հալածեացի. եպիսկոպոսն յե- պիսկոպոսարանէն, և առաջ-
--	---

¹⁶⁵ Առաքելական ԼԸ կանոն:

	κοπείου, ὁ δὲ ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου, ὥς διασκορπίζων κακῶς ἃ οὐ συνήγαγεν. (912)	նորդն ի վանիցն, որպէս թէ ցրվեալք չարաբար զոր ոչ ժողովեցին:
13.	Π´ <i>Ὅτι μεγάλης κατακρίσεως ἄξι-οί εἰσιν οἱ τὰ μοναστήρια κοινοῦντες</i> Ἐπειδὴ διὰ τὴν γενομένην κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν συμφορὰν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καθηρπάγησάν τινες εὐαγεῖς οἴκοι ὑπὸ τινων ἀνδρῶν, ἐπισκοπεῖα τε καὶ μοναστήρια, καὶ ἐγένοντο κοινὰ καταγώγια, εἰ μὲν οἱ διακρατοῦντες ταῦτα προαιροῦνται ἀποδιδόναι, ἵνα κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἀποκατασταθῶσιν, εἶ καὶ καλῶς ἔχει· εἰ δὲ μὴ γε, εἰ μὲν τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ εἰσι, τούτους καθαιρεῖσθαι προστάσσομεν, εἰ δὲ μοναχοί ἢ λαϊκοί, ἀφορίζεσθαι, ὥς ὄντας κατακρίτους ἀπὸ τοῦ Πατρός, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ τετάχθωσαν ὅπου ὁ σκόληξ οὐ τελευτᾷ καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται, ὅτι τῇ τοῦ Κυρίου φωνῇ ἐναντιοῦνται, τῇ λεγούσῃ· Μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρός μου οἶκον ἐμ-	ԺԳ <i>Ձի մեծ դատապարտութեան արժանի իցէն, որք զվանս հասարակաց բնակութիւն առնիցեն</i> Քանզի վասն եղելոյ ըստ մեղաց մերոց փորձութեանն յեկեղեցիս յափրշտակեցան սուրբ տունք յարանց ոմանց, եպիսկոպոսարանք և վանորայք, և եղէն հասարակաց բնակութիւն: Եւ արդ որ որ ունիցի զնոսա, յաւժարացին տալ, որպէսզի ըստ առաջնոյն կարգեցին, բարիորդ ունիցին, ապա թէ ոչ, եթէ ի կարգ քահանայական իցեն, լուծանել զնոսա հրամայեմք, և թէ միակեացք կամ աշխ[արհ]ական որոշեցին, որպէս ստոյգ դատապարտեալս, ի Հորէ և յՈրդ[ւ]ոյ. և ի Հոգ[ւ]ոյն Սրբոյ, և կարգեցին «անդ (112ա)// որդն ոչ վախճանի. և հուրն ոչ շիջանի»¹⁶⁶, վասն զի Տեառն ձայնին հակառակ կացին, որ ասէր, թէ «մի առնէք զտուն հաւր իմայ տուն վաճառոյ»¹⁶⁷:

¹⁶⁶ Մարկ. Թ 47:

¹⁶⁷ Յովհ. Բ 16:

	πορίου.	
14.	ΙΔ΄ Ὅτι οὐ χρὴ ἐκτὸς χειροθεσίας ἀναγινώσκειν ἐν τῇ συνάξει ἐπ’ ἄμβωνος Ὅτι τάξις ἐμπολιτεύεται ἐν ἱερωσύνῃ πᾶσιν ἀρίδην ἐστιν, καὶ ἀκριβείᾳ διατηρεῖν τὰς τῆς ἱερωσύνης ἐγχειρήσεις Θεῷ εὐάρεστον. καὶ ἐπειδὴ ὁρῶμεν ἐκτὸς χειροθεσίας νηπιόθεν τὴν κουρὰν τοῦ κλήρου λαβόντας τινάς, μήπω δὲ παρ’ ἐπισκόπου χειροθεσίαν λαβόντας, καὶ ἀναγινώσκοντας ἐν τῇ συντάξει ἐπ’ ἄμβωνος, ἀκανονίστως τοῦτο ποιοῦντας, ἐπιτρέπομεν ἀπὸ τοῦ παρόντος τοῦτο μὴ γίνεσθαι τὸ αὐτὸ δὲ φυλάττεσθαι καὶ ἐπὶ μοναχῶν. Ἀναγνώστου δὲ χειροθεσίαν ἄδειά ἐστιν ἐν ἰδίῳ μοναστηρίῳ καὶ μόνον ἐκάστῳ ἡγουμένῳ ποιεῖν, εἰ αὐτῷ τῷ ἡγουμένῳ ἐπετέθη χειροθεσία παρ’ ἐπισκόπου πρὸς προεδρίαν ἡγουμένου, δηλονότι ὄντος αὐτοῦ πρεσβυτέρου. Ὡσαύτως καὶ κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος τοὺς χωρεπισ-	ԺԴ Չի ոչ է պարտ առանց ձեռնադրութեան ընթերնուլ ի ժողովն ի վերա[j] ամբոնին¹⁶⁸. Վասն զի կարգ քաղաքավարեցի ամենայն քահանայութեան, յայտ իսկ է, և զգուշութեամբ պահպանել զքահանայութեան ձեռնարկութիւնս. Աստուծոյ հաճելի է և վասն զի տեսանիմք առանց ձեռնադրութեան ի մանգութենէ զհարթումն կլերիկոսութեան առել ոմանց, և ընթերնուն ի ժողովս ի վերայ ամբոնին, առանց կանոնաց զայս առնելով, հրամայեմք այսուհետև ոչ այսպիսի լինել: Սպալէս և պահեցի այս և ի միակեցաց, իսկ ընթերցողի ձեռնադրութիւն, իշխանութիւն ունիցի իւրում վանուցն միայն առնել, իւարաքանչիւր վանից առաջնորդ, եթէ իցէ քահանա կրաւնաւոր, և ձեռնադրել իցէ յեպիսկոպոսէն առաջնորդ վանիցն, նոյնպէս և ըստ առաջին սովորութեանն զաւանաց եպիսկոպոսք, հրամանաւ եպիսկոպոսին պարտին առնել

¹⁶⁸ Ըստ Փրայսի ենթադրության, այս կանոնը սահմանվել է՝ ելնելով հոգևորականության ընտրությունը ժառանգականությամբ պայմանավորելու հայկական սովորությանը հակադրվելուց, ինչպես հաղորդվում էր դեռս Հինգվեցյան ժողովի ԼԳ կանոնում (Price 2018, էջ 619, ծանոթ. 66):

	κόπους κατ' ἐπιτροπὴν τοῦ ἐπισκόπου δεῖ προχειρίζεσθαι ἀναγνώστας. (914)	ձեռնադրուիլին ընթերցողաց:
15.	ΙΕ´ Ὅτι οὐ δεῖ κληρικὸν ἐν δυσὶν ἐκκλησίας κατατάσσεσθαι Κληρικὸς ἀπὸ τοῦ παρόντος μὴ καταταττέσθω ἐν δυσὶν ἐκκλησίαις· ἐμπορίας γὰρ καὶ αἰσχροκερδείας ἴδιον τούτο καὶ ἀλλότριον ἐκκλησιαστικῆς συνηθείας. Ἐκούσαμεν γὰρ ἐξ αὐτῆς τῆς Κυριακῆς φωνῆς ὅτι Οὐ δύναται τις δυσὶ κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ τοῦ ἐνὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. Ἐκαστος οὖν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἐν τούτῳ ὀφείλει μένειν καὶ προσεδρεύειν ἐν μιᾷ ἐκκλησίᾳ. Τὰ γὰρ δι' αἰσχροκέρδειαν γινόμενα ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἀλλότρια τοῦ Θεοῦ καθεστήκασι. Πρὸς δὲ τὴν τοῦ βίου τοῦτου χρεῖαν ἐπιτηδεύματά εἰσι διάφορα. Ἐξ αὐτῶν, εἴ τις βούλοιτο, τὰ χρεῖώδη τοῦ σώματος ποριζέσθω· ἔφη γὰρ ὁ	ԺԵ Չի ոչ է պարտ կղերիկուի յերկու եկեղեցիս կարգիլ Կղերիկոս յայսմեանէ մի կարգեցի յերկու եկեղեցիս, քանզի վաճառականութեան և զաւրաշահութեան առանձնութիւն է այս, և աստար յեկեղեցական սովորութենէ, վասն զի լուար ի տէրունական ձայնէն, եթէ «ոչ կարէ որ երկուց տէրանց ծառայել»¹⁶⁹: «Արդ իւրաքանչիւր որ, յոր կոչեցաւն», ը[ս]տ առաքելական ձայնին, «ի նոյն պարտ է մնալ»¹⁷⁰, և հաստատել ի մի եկեղեցի, քանզի որք վասն զաւրաշահութեան լիցին յեկեղեցական իրս, աստար եղեն յԱստուծոյ, իսկ առ կենցաղոյս այսմիկ պէտս, պէսպէս արվեստք իցեն, յայնցանէ, եթէ կամեցի որ զպէտս մարմնոյն արասցէ, քանզի ասէ առաքե[լա]լ. «զպէտս իմ և զորոց ընդ իմ, սպասաւորեցին ձեռքս այս»¹⁷¹: Եւ այսոսիկ իմն, յաստուածապահ քաղաքիս յայսմիկ, իսկ յարտաքո զաւառս

¹⁶⁹ Մատթ. 24: Հռոմաբն բնագրում ամբողջական հատվածն է հղված:

¹⁷⁰ Ա Կորնթ. Է 20:

¹⁷¹ Գործք. Ի 34:

	Ἀπόστολος, Ταῖς χρεΐαις μου καὶ τοῖς οὗσι μετ' ἐμοῦ ὑπῆρέτησαν αἱ χεῖρες αὐται. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν ταύτῃ τῇ θεοφυλάκτῳ πόλει· ἐν δὲ τοῖς ἔξω χωρίοις διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀνθρώπων παραχωρεῖσθω.	վասն պակասութեան մարդկան թոյլ տացցի:
16.	ΙΣ΄ <i>Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικὸν ἄνδρα ἱματίοις πολυτελέσιν ἀμφιένυσθαι</i> Πᾶσα βλακεία καὶ κόσμησις σωματικὴ ἀλλότριαί ἐστὶ τῆς ἱερατικῆς τάξεως. Τοὺς οὖν ἑαυτοὺς κοσμοῦντας ἐπισκόπους ἢ κληρικούς δι' ἐσθήτων λαμπρῶν καὶ περιφανῶν, τούτους διορθοῦσθαι χρή· εἰ δὲ ἐπιμένοιεν, ἐπιτιμίῳ παραδίδοςθαι· ὡσαύτως καὶ τοὺς τὰ μύρα χριομένους. Ἐπειδὴ ρίζα πικρίας ἄνω φύουσα μίasma γέγονεν ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἡ τῶν χριστιανοκατηγόρων αἵρεσις καὶ οἱ ταύτην δεξάμενοι οὐ μόνον τὰς εἰκονικὰς ἀναζωγραφήσεις ἐβδελύξαντο, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν εὐλάβειαν ἀπώσαντο, τοὺς σεμνῶς καὶ εὐσεβῶς βιοῦντας προσοχθίζοντες· καὶ πεπληρωται ἐπ' αὐτοῖς τὸ γεγραμ-	ԺԶ <i>Չի ոչ է պարտ քահանայ[յ]ական արանց. բազմա[յ]ծախս հանդերձս զգեճուլ</i> Ամենայն պճնողութիւն և զարդ մարմնականք աստար իցեն ի քահանայական կարգէ: Եւ արդ զորս զարդարեցեն զինքեանս եպիսկոպոսք և կլերիկոսք ի ձեռն ըսգեստից պայծառ և երևելի, այնպիսեացն ուղղաւորել պարտիցէ, իսկ երէ մնացեն ի նոյն պատժոց մատնեցին, սայպէս և որք զընդունիս անձանիցին, վասն զի «արմատ դառնութեան ի վեր բուսեալ պղծութիւն»¹⁷², եղև կարողիկէ եկեղեց[ւ]ոյ, քրիստոնէից չարախաւսից հերձուածն, եւ որք զնոսա ընդ (113ա)//ունեցան, ոչ միայն զպատկերական կերպարանայգիրս զարշեցին, այլև զամենայն երկեղաժողութիւն ի բաց մերժեցին, զորս պարկեշտու-

¹⁷² Երբ. ԺԲ 15:

	μένον· Βδέλυγμα ἁμαρτωλῶ θεοσέβεια· εἰ εὐρεθῶσι τοίνυν ἐγγέλωντες τοῖς τὴν εὐτελεῖ καὶ σεμνὴν ἀμφίεσιν περικειμένοις, δι' ἐπιτιμίου διορθούσθωσαν. Ἐκ γὰρ τῶν ἄνωθεν χρόνων πᾶς ἱερατικὸς ἀνὴρ μετὰ μετρίας καὶ σεμνῆς ἀμφιάσεως ἐπολιτεύετο - πᾶν γὰρ ὁ μὴ διὰ χρείαν, ἀλλὰ διὰ καλλωπισμὸν παραλαμβάνεται περπερείας ἔχει κατηγορίαν, ὡς ὁ μέγας ἔφη Βασίλειος -, ἀλλ' (916) οὐδέ ἐκ σηρικῶν ὑφασμάτων πεποικιλμένην ἐσθῆτα ἐνδέδυτό τις, οὐδὲ προσετίθεσαν ἑτερόχροα ἐπιβλήματα ἐν τοῖς ἄκροις τῶν ἱματίων. Ἦκουσαν γὰρ ἐκ τῆς θεοφθόγγου γλώττης, ὅτι οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες ἐν τοῖς οἴκοις τῶν βασιλέων εἰσίν.	թեամբ և բարեպաշտութեամբ վարին, ձանձրացուցանելովք, և կատարեցաւ ի վերա նոցա գրելն, եթէ «նշաւակ ամբարիշտ մեղաւորաց. Աստուած-պաշտութիւնն»¹⁷³: Եթէ գտանիցի արդևք ծաղր առնել գորս գծով և պարկեշտ պարեգաւտս վեր արկեալ իցէն, ի ձեռն պատժոց ուղղեցին, քանզի առ ի վերուստ ժամանակացն, ամենայն քահանայական այր, հանդերձ չափաւոր և պարկեշտ զգեստից քաղաքավարէր, վասն զի ամենայն ինչ, որ ոչ վասն պիտոյից, այլ վասն գեղազարդելոյ առցի, «զպնդողութեան ունի զչարախաւսութիւն», որպէս մեծն ասէ Վասիլիոս¹⁷⁴: Այլև ոչ յարիշմելէն հանգնելոցն պանդունել հանդերձ ըսգնուին, և ոչ այլ ինչ յաւելադրեցին գոյնս արկանել ի ծայրս պատմունանացն¹⁷⁵, վասն զի լուան յԱստուածախաւս լեզուէն, եթէ «որք զփափուկս զգեցեալեն ի տունս թագաւորացն իցէն»:
17.	IZ' <i>Ὅτι μὴ ἔχων τις τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν μὴ ἐπιχειροίη κτίζειν</i>	ԺԷ <i>Չի որ ոչ ունի զծախս, մի ձեռնարկիցէ շինել եկեղեցի կամ</i>

¹⁷³ Ժող. Ա 25.

¹⁷⁴ Մատթ. ԻԳ 5:

¹⁷⁵ Մատթ. ԺԱ 8:

<i>εὐκτήριον οἶκον</i> Ὅτι τινὲς τῶν μοναχῶν καταλιπόντες τὰ ἑαυτῶν μοναστήρια, ἐφιέμενοι ἄρχειν καὶ τὸ ὑπακούειν ἀπαινόμενοι, ἐγχειροῦσι κτίζειν εὐκτηρίους οἴκους τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν μὴ ἔχοντες. Εἴ τις οὖν τοῦτο ἐπιχειρήσῃ ποιεῖν, κωλύεσθω ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸν τόπον ἐπισκόπου· εἰ δὲ τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν ἔχῃ, τὰ βεβουλευμένα αὐτῷ εἰς πέρας ἀγέσθωσαν. Τὸ αὐτὸ δὲ φυλαττέσθαι καὶ ἐπὶ λαϊκῶν καὶ κληρικῶν.	<i>վանք</i> Չի ոմանք ի միակեցաց, թողեալ զվանս իւրեանց, ցանգացեալ իշխանութեան, և զստորիւն ի բաց մերժեալք, ձեռնարկեցեն շինել աղաւթից տունս, ոչ ունելով զծախսն: Արդ որ զայսպիսիս ձեռնարկէն (113բ)// առնել, արգելցին յեպիսկոպոսէ տեղոյն, իսկ եթէ զծախս ունիցին, զխորհելն ի կատարումն ածցէն, սպալէս պահեցցի այս ի կլերիկոսաց, և յաշխարհականաց:
18. <i>III</i> Ὅτι οὐ δεῖ γυναῖκας ἐνδιαιτᾶσθαι ἐν ἐπισκοπεῖοις ἢ ἐν ἀνδρείοις μοναστηρίοις Ἀπρόσκοποι γίνεσθε καὶ τοῖς ἔξωθεν, φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος· Τὸ δὲ γυναῖκας ἐνδιαιτᾶσθαι ἐν ἐπισκοπεῖοις ἢ καὶ μοναστηρίοις, παντὸς προσκόμματος αἴτιον. Εἴ τις οὖν δούλην ἢ ἐλευθέραν ἐν ἐπισκοπεῖῳ κτώμενος φωραθείη ἢ ἐν μοναστηρίῳ πρὸς ἐγχείρησιν διακονίας τινός, ἐπιτιμᾶσ-	<i>ԺԸ</i> Չի ոչ է պարտ կնոջ կենցաղել յեպիսկոպոսարանին կամ յարանց վանս¹⁷⁶ «Անգայթազդ լինել և որոց արտաքինքն իցէն», ասէ աստուածայինն առաք[ել]ալ¹⁷⁷, իսկ կանանց կենցաղելն յեպիսկոպոսարանին կամ յարանց վանս ամենայն գայթակղութեան պատճառ իցէ, և արդ եթէ որ աղախին կամ ազատ յեպիսկոպոսարանին ստացցի, կամ յարանց վանս յաղագս սպասաւո-

¹⁷⁶ Դեռևս Նիկիայի Ա Տեգերաժողովի Գ կանոնով արգելվում էր հոգևորականներին սալթել կանանց հետ՝ բացառությամբ մտերիմ ազգականների: Այս կանոնը վերահաստատվել է նաև Հինգվեցյան ժողովի Ե կանոնով (հմմտ. Price 2018, էջ 621, ծանոթ. 80):

¹⁷⁷ Ա Կորնթ. Ժ 32, Կողոս. Դ 5:

	θω, ἐπιμένων δέ καθαιρείσθω. Εἰ δὲ καὶ τύχοι ἐν προαστείοις γυναῖκας εἶναι καὶ θελήσοι ἐπίσκοπος ἢ ἡγούμενος πορεῖαν ἐν τοῖς ἐκεῖσε ποιήσασθαι, παρόντος ἐπισκόπου ἢ ἡγουμένου μηδόλως ἐγχείρησιν διακονίας ποιεῖσθαι κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν γυναικί, ἀλλ' ἰδιαζέτω ἐν ἐτέρῳ τόπῳ, ἕως ἂν τὴν ἀπαναχώρησιν ποιήσεται ὁ ἐπίσκοπος <ἢ ὁ ἡγούμενος>, διὰ τὸ ἀνεπίληπτον. [918]	րուրեան իմիք, պատժեցի, և թէ մնասցէ ի նոյնն. լուծցի: Այլ թէ և հանդիպեցի յագարակս վանիցն, կնոջ բնակել, և կամեցի եպիսկոպոսն, կամ առաջնորդն ճանապարհ առնել ընդ այն, որչափ ժամանակ անդ լիցի եպիսկոպոսն կամ առաջնորդն, մի ամենն իմ ձեռնարկիցէ սպասաւորութեան յայնմ ժամանակի կնոջն, այլ առանձնացի այլ տեղ[ւ]ոջ մինչև զգնալն արասցէ, եպիսկոպոսն կամ առաջնորդն:
19.	ΙΘ΄ <i>Περὶ τοῦ ἐκτὸς δοσίων τὰς καταταγὰς τῶν ἱερατικῶν μοναχῶν τε καὶ μοναστριῶν γίνεσθαι</i> Τοσοῦτον κατενεμήθη τῆς φιλαργυρίας τὸ μῦσος εἰς τοὺς ἡγήτορας τῶν ἐκκλησιῶν, ὥστε καὶ τινες τῶν λεγομένων εὐλαβῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν ἐπιλαθομένους τὰς ἐντολάς τοῦ Κυρίου ἐξαπατηθῆναι καὶ διὰ χρυσίου τὰς εἰσδοχὰς τῶν προσερχομένων τῷ ἱερατικῷ τάγματι καὶ τῷ μονήρει βίῳ ποιεῖσθαι. Καὶ γίνεται „ὧν ἡ ἀρχὴ ἀδόκιμος καὶ τὸ πᾶν ἀπόβλητον“, ὥς φησιν ὁ μέγας Βασίλειος· Οὐδὲ γὰρ Θεῷ διὰ μαμωνᾶ δουλεύειν	ԺԹ <i>Ծաղագս թէ առանց տարոյ կարգաւորութիւն քահանայից և միակեցաց և միայնուհեաց լինիցին</i> Այնչափ արածեցաւ արծաթաբուրութեան ախտն յառաջնորդս եկեղեցեացն, որպէսզի և ոմանք յերկեղած արանց և ի կանա[ն]ց մոռացեալք զպատիրանս (114ա)// Տեսոն պատրեցան և ի ձեռն ոսկ[ւ]ոյ զընդունելութիւնս որոց կացեն ի քահանայական կարգին, և ի կրաւնաւորական կենցաղս առնիցեն. եւ լինիցի որոց սկիզբն անփորձ և ամենայն անընդունելի, որպէս ասէ մեծն Վասիլիոս. «քանզի և ոչ Աստուծոյ ի ձեռն մամոնային ծառայել

	ἔξεστιν. Εἴ τις οὖν εὐρεθείη τοῦτο ποιῶν, εἰ μὲν ἐπίσκοπος ἢ ἡγούμενος ἢ τις τοῦ ἱερατικοῦ ἢ παυσάσθω ἢ καθαιρεῖσθω κατὰ τὸν δεύτερον κανόνα τῆς ἐν Καλχηδόνι ἀγίας συνόδου, εἰ δὲ ἡγουμένη, ἐκδιωχθήτω ἐκ τοῦ μοναστηρίου καὶ παραδοθήτω ἐν ἑτέρῳ μοναστηρίῳ πρὸς ὑποταγήν, ὡσαύτως καὶ ἡγούμενος μὴ ἔχων χειροτονίαν πρεσβυτέρου. Ἐπὶ δὲ τῶν παρὰ γονέων διδομένων δίκην προικῶν τοῖς τέκνοις ἢ ἰδιοκτῆτων αὐτῶν πραγμάτων προσαγομένων, ὁμολογούντων τῶν προσαγόντων ταῦτα εἶναι ἀφιερωμένα τῷ Θεῷ, ὠρίσαμεν, κἂν τε μέντοι, κἂν τε ἐξέλθοι, μένειν αὐτὰ ἐν τῷ μοναστηρίῳ κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν αὐτῶν, εἰ μὴ εἴη αἰτία τοῦ προεστῶτος.	արժան իցէ»¹⁷⁸: Եւ արդ որ որ գտանիցի զայս առնել, եթէ եպիսկոպոս իցէ կամ առաջնորդ վանից կամ այլ որ ի քահանայից, կամ դադարեցի, կամ լուծցի, ըստ երկրորդ կանոնին, որ ի Քաղկեդոնի սուրբ ժողովոյն¹⁷⁹: Իսկ թէ մայրապետ իցէ, հալածեցի ի վանիցն, և տացցէ յայլ վանք ընդ հնազանդութեամբ, սալալս և առաջնորդ, որ ոչ ունի ձեռնադրութիւն քահանայի: Իսկ վասն ընչից որ տացցին ի ծնողացն զաւակաց, իբրև զպռիւզս. կամ յայլ ինքնաստաց ընչից իւրեանց մատուցեն, և խոստովանին մատուցողքն, թէ այսորիկ նշխրեալք են Աստուծոյ, հրամայեմք զայնորիկ, եթէ մնասցեն և թէ ելցեն ի վանիցն մնասցեն ինչքն ի վանքն ըստ խոստմանն իւրեանց, եթէ ոչ իցէ պատճառն յառաջնորդէն:
20.	Κ´ <i>Ὅτι οὐ δεῖ ἀπὸ τοῦ παρόντος γίνεσθαι διπλοῦν μοναστήριον καὶ περὶ τῶν διπλῶν μοναστηρίων</i> Ἀπὸ τοῦ παρόντος ὀρίζομεν μὴ γίνεσθαι διπλοῦν μοναστή-	Ի <i>Չի ոչ է պարտ յայսմհետէ կրկին վանք լինել, և յադազս կրկին վանորացն</i> Յայսմհետէ հրամայեմք ոչ լինել կրկին վանս զի գայթա-

¹⁷⁸ PG 31, Col. 192 A.

¹⁷⁹ Հմմտ. Price 2018, էջ 622, ծանոթ. 88:

ριον, ὅτι σκάνδαλον καὶ πρόσκομμα τοῖς πολλοῖς τοῦτο γίνεται. Εἰ δέ τινες μετὰ συγγενῶν προαιροῦνται ἀποτάξασθαι καὶ τῷ μονήρει βίῳ κατακολουθεῖν, τοὺς μὲν ἄνδρας δέον ἀπιέναι εἰς ἀνδρεῖον μοναστήριον καὶ τὰς γυναῖκας εἰσιέναι ἐν γυναικείῳ μοναστηρίῳ· ἐπὶ τούτῳ γὰρ εὐαρεστέϊται ὁ Θεός. Τὰ δὲ ὄντα ἕως τοῦ νῦν διπλᾶ κρατεῖτωσαν κατὰ τὸν κανόνα τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου καὶ κατὰ τὴν διαταγὴν αὐτοῦ οὕτω διατυπούσθωσαν· Μὴ διατάζθωσαν ἐν ἐνὶ μοναστηρίῳ μοναχοί καὶ μονάστρια· (920) μοιχεία γὰρ μεσολαβεῖ τὴν συνδιαίτησιν. Μὴ ἐχέτω παρρησίαν μοναχὸς πρὸς μονάστριαν ἢ μονάστρια πρὸς μοναχόν ἰδίᾳ προσομιλεῖν· μη κοιταζέσθω μοναχὸς ἐν γυναικείῳ μοναστηρίῳ μηδὲ συνεσθιέτω μονάστρια κατὰ μόνας. Καὶ ὅτε τὰ ἀναγκαῖα τοῦ βίου παρὰ τοῦ ἀνδρείου μέρους πρὸς τὰς κανονικὰς ἀποκομίζονται, ἔξωθεν τῆς πύλης ταῦτα λαμβανέτω ἢ ἡγουμένη τοῦ γυναικείου μοναστηρίου μετὰ	αἰρηθῆναι καὶ ἀναζητοῦναι ῥαզմաց լիցի այն, այլ եթէ որ յազգացաց իւրոց հրաժարեացէ յաւժարութեամբ (114բ)// և միանձնական վարուց հետևել կամեցի, զարսն հրամայեմք յարանց վանսն գնալ և զկանայս ի կանա[ն]ց վանս, վասն զի յայսուիկ հաճեցի Աստուած: Իսկ որք իցէն մինչև ցայժմն կրկին կայցէն զկանոն սուրբ հաւրն մերոյ Վասիլիոս, որ ըստ կտակաց նորա այնպէս աւրինադրեցի¹⁸⁰, մի կենցաղեցին ի մի վանք միակեացք և միայնուիիք, քանզի շնութիւն ընդ մէջ անցցէ կենակցութեանն, մի ունիցի համարձակութիւն միակե[ա]ց առ միայնուիի, կամ միայնուիի առ միակեաց առանձին գրուցել, մի ննջեցեն միակեացք ի կանա[ն]ց վանս, և մի կերիցէ միայնուիի առանձինն: Այլ եթէ հարկ լիցի զպէտս կենցաղոյս յարանց դասէն մատուցանել նոցա, արտաքո դրանն զայնուիկ առցէ մայրապետ կանաց վանիցն, հանդերձ այլ պառաւ միայնուի[ւ]ի, և թէ պատահի զազգայկից ոմն տեսանել միակե[ա]ց, առաջի մայ-
---	--

¹⁸⁰ PG 31, 1156–7; 1228; 997–1000.

	γραὸς τινος μοναστρίας. Εἰ δὲ συμβῇ καὶ συγγενῇ τινὰ θέλει θεάσασθαι ὁ μοναχός, ἐπὶ παρουσία τῆς ἡγουμένης ταύτη προσομιλείτω διὰ μικρῶν καὶ βραχέων λόγων καὶ συντόμως ἐξ αὐτῆς ἀπαναχωρείτω.	րապետ ընդ նմա խալսեսցի, ի ձեռն դոյզն և սակաւ բանից:
21.	ΚΑ΄ <i>Ὅτι οὐ δεῖ καταλιμπάνειν τοὺς μοναχοὺς τὰ οἰκεῖα μοναστήρια καὶ ἐν ἑτέροις μεταβαίνειν</i> Μὴ δεῖν μοναχόν, ἢ μονάστριαν, καταλιμπάνειν τὴν οἰκείαν μονήν καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἀπέρχεσθαι. Εἰ δὲ συμβῇ τοῦτο, ξενοδοχεῖσθαι αὐτόν ἀναγκαῖον, προσλαμβάνεσθαι δὲ ἄνευ γνώμης τοῦ ἡγουμένου αὐτοῦ οὐ προσήκει.	ԻԱ <i>Չի ոչ է պարտ թողուլ միակեցաց զվանս իրեանց և յայրումն գնալ</i> Ոչ է պարտ միակեցի կամ միայնուհոյ թողուլ զվանս իւր և յայրում գնալ: Իսկ եթէ պատահի այս, հիւրընգալել գնա հարկ է, այլ ընգալնուլ գնա առանց գիտութեան առաջնորդին իւրոյ ոչ է պարտ:
22.	ΚΒ΄ <i>Ὅτι δεῖ μετ’ εὐχαριστίας καὶ πάσης φειδοῦς καὶ εὐλαβείας μοναχοὺς, εἰ συμβῇ, μετὰ γυναικῶν ἐσθίειν</i> Θεῶ μὲν τὸ πᾶν ἀνατίθεσθαι καὶ οὐ τοῖς ἰδίοις θελήμασι δουλοῦσθαι μέγα χρῆμα τυγχάνει. Εἴτε γὰρ ἐσθίετε εἴτε πίνετε, ὁ θεῖος Ἀπόστολός φησι, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε. Χριστὸς οὖν ὁ Θεὸς	ԻԲ <i>Չի որ պարտ է հանդերձ գողութեամբ և անենայն խնամ (115ա) //ով և երկե[ւ]ղածութեամբ միակեցաց ընդ կնոջ ունել</i> Աստուծոյ զամենայն վերայանձնեալ և ոչ իւրում կամացն ծառայել մեծ ինչ իցէ, «զի թէ ուտիցէք և թէ ըմպիցէք ի փառս Աստուծոյ զամենայն արարչիք»¹⁸¹ ասէ առաքեալն: Արդ Քրիստոս Աստուածն մեր յԱ-

¹⁸¹ Ա Կորնթ. Ժ 31:

ἡμῶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις αὐ- τοῦ τὰς ἀρχὰς τῶν ἀμαρτημά- των ἐκκόπτειν προστέταχεν· οὐ γὰρ ἡ μοιχεία μόνον παρ’ αὐτοῦ κολάζεται, ἀλλὰ καὶ ἡ κίνησις τοῦ λογισμοῦ πρὸς τὴν τῆς μοιχείας ἐγχείρησιν κατακέκριται λέγοντος αὐτοῦ· Ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Ἐνθεν οὖν μαθητευθέντες λο- γισμοὺς ὀφείλομεν καθαιρεῖν. Εἰ γὰρ καὶ πάντα ἔξεστιν, ἀλλ’ οὐ πάντα συμφέρει, ὡς ἐξ ἀποστολικῆς φωνῆς διδασ- κόμεθα. Ἐπανάγκες οὖν ἐστι παντὶ ἀνδρὶ διὰ τὸ ζῆν ἐσ- θίειν. Καὶ οἷς μὲν ὁ βίος ἐστὶ γάμου καὶ τέκνων καὶ λαϊκῆς διαθέσεως, ἀναμίξ ἐσθίειν ἄν- δρας καὶ γυναῖκας τῶν ἀδια- βλήτων ἐστί, μόνον τῷ διδόντι τὴν τροφήν τὴν εὐχαριστίαν προσάγοντας καὶ μὴ διὰ τινων θυμελικῶν ἐπιτηδευμάτων εἵ- τουν σατανικῶν ἁσμάτων κι- θαρῶν τε καὶ πορνικῶν (922) λυγισμάτων. οἷς ἐπέρχεται προφητικὴ ἀρά οὕτως λέγου- σα· Οὐαὶ οἱ μετὰ κιθάρας καὶ ψαλτηρίου τὸν οἶνον πίνοντες,	ւետարանս իւր գսկիսքն մե- դացն հատանել հրամայեաց, քանզի ոչ շնութիւն միայն առ ի նմանէ դատեցցի այլև շար- ժումն խորհրդոց, առ շնու- թեան ձեռնարկութիւնն դա- տապարտեցցի՝ ասելով նմա, թէ «ամենայն որ հայի ի կին առ ի ցանկանալ նմայ. անդէն շնա- ցաւ ընդ նմա ի սրտի իւ- րում»¹⁸², ուստի արդարք ուսե- ալ, զխորհուրդս պարտիմք մաքրեալ, քանզի «թէև ամե- նայն մարթիցէ, այլ ոչ ամենայն աւգուտ»¹⁸³, որպէս յառաքելա- կան ձայնէն ուսանիմք: Հարկ իցէ ամենայն առն վասն կելոյ ուտել այլ որոց կենցաղն իցէ ամուսնութեան և աշխարհա- կան խորհ[ը]րդոց, խառն ու- տել արանց և կանա[ն]ց ոչ է խոտելի, բայց միայն Տվողին կերակրոց զգոհութիւն մատու- ցանել և մի ի ձեռն պողոնկա- կան ինչ երգոց, և արվեստից, կամ սատանայական թմբկոց և այլ պողոնգական բանից, յորոյ վերա գայցէ մարգարէական ա- նեծքն՝ այսպէս ասելով. «վայ որոց փողովք և թմբկաւք ըմ- քէն զգինի. իսկ ի գործս Տեառն ոչ նայեցցին և ի գործս ձեռաց
---	--

¹⁸² Մատթ. Ե 28:

¹⁸³ Ա Կորնթ. Չ 12, Ժ 23:

τὰ δὲ ἔργα Κυρίου οὐκ ἐμ- βλέπουσι καὶ τὰ ἔργα τῶν χει- ρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσι. Καὶ εἰ πωποτὲ εἶεν τοιοῦτοι ἐν τοῖς Χριστιανοῖς, διορθοῦσ- θωσαν· εἰ δὲ μή γε, κρατεῖτω- σαν ἐπ’ αὐτοῖς τὰ παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν κανονικῶς ἐκδο- θέντα. Οἷς δὲ ὁ βίος ἐστὶν ἡσύχιος καὶ μονότροπος, ὥς συνταξαμένοις Κυρίῳ τῷ Θεῷ ζυγὸν μονήρη ἄραι, καθίσεαι τε κατὰ μόνας καὶ σιωπήσαι. Ἀλλὰ μὴν καὶ τοῖς ἱερατικὸν ἐκλεξαμένοις βίον οὐδ’ ὅλως ἔξεστι κατ’ ἰδίαν γυναιξὶ συν- εσθίειν, εἰ μή πω μετὰ τινων θεοφόβων καὶ εὐλαβῶν ἀνδ- ρῶν καὶ γυναικῶν, ἵνα καὶ αὐ- τῇ ἡ συνεστίασις πρὸς κατόρ- θωσιν πνευματικὴν ἀπάγη. Καὶ ἐπὶ συγγενῶν δὲ τὸ αὐτὸ ποιεῖτω. Εἰ δὲ καὶ αὖθις ἐν ὁδοιπορίᾳ συμβῇ τὰ τῆς ἀναγ- καίας χρείας μὴ ἐπιφέρεισθαι μοναχόν ἢ ἱερατικὸν ἄνδρα καὶ διὰ τὸ ἀναγκαῖον καταλῶ- σαι βούλεται εἴτε ἐν πανδο- χεῖῳ ἢ ἐν οἴκῳ τινός, ἅδειαν ἔχειν αὐτὸν τοῦτο ποιεῖν, ὥς τῆς χρείας κατεπειγούσης.	նորա նշ մտա(115բ)/դրե- ցէն»¹⁸⁴: Եւ թէ երբեք ի քրիստո- նէից զայս ուղղաւորեցին բա- րիոր է, ապա թէ նշ, կայցին յինքեանս զորոց յառաջ քան զմեզ տուեալսն կանոնա- քար¹⁸⁵, իսկ որոց կենցաղն իցէ լոռութիւն և միակրաւն, որ նու- իրելէ Աստուծոյ Տեառն զլուծ միանձնութեան բառնալ, նս- տիցէն առանձին, և լռեցէն, այլև նշ միայն նորա, այլև որք զքահանայական ընդրեալ են զկենցաղն նշ ամենևին արժան իցէ առանձին ընդ կնոջ ուտել, բայց միայն թէ ուրեք ընդ եր- կել[ւ]դածաց յԱստուծոյ և բա- րեպաշտ արանց և կանա[ն]ց, որալեզի և այն ուտելն առ ուղ- ղութիւն հոգեկան ածցէ, և ընդ ազգակցածս զայս արասցէ: Այ- լև թէ ի ճանապարհի պատահի զկարևոր պէտս նշ ունել միայ- կեցի, կամ քահանայական այր, և վասն հարկի յուծանել կամի- ցի, թէ ի պոնտոկի և թէ ի տա- նումեմն ներումն ունիցի զայն առնել վասն կարևոր պիտո- յիցն: (116ա)
--	---

¹⁸⁴ Եսայի Ե 11–12:

¹⁸⁵ Հինգվեցյան ժողովի ԾԱ կանոնն արգելում էր մասնակցել ներկայա-
 ցումներին (հմմտ. Price 2018, էջ 624, ծանոթ. 100):

	(924)	
--	-------	--

Չնայած այն հանգամանքին, որ 787 թ. Նիկիայի Բ ժողովի գումարման պատճառ, ըստ էության, հանդիսացել էր պատկերների շուրջ եկեղեցում տասնամյակներ շարունակ ընթացող վեճը, այնուամենայնիվ, ուսումնասիրելով թե՛ ժողովի արձանագրությունները և թե՛ դրա կանոնները, պարզ է դառնում, որ ժողովի ժամանակ պատկերների նկատմամբ եկեղեցու վերաբերմունքին և դրանց աստվածաբանությանը շատ քիչ տեղ է հատկացվել: Ժողովի ութ նիստերից միայն երկուսն են զբաղվում պատկերների խնդրով, իսկ, ինչպես կարելի է դատել կանոնների բովանդակությունից, ապա դրանցից որևէ մեկն առհասարակ պատկերներին որպես այդպիսին չի անդրադառնում: Այս առումով կարևոր է նաև ժողովում ընդունված հավատոսահմանման տեքստը¹⁸⁶, որի առաջին մասը կրկնում է Նիկիա-Կոստանդնուպոլսյան հավատամքը, սակայն երկրորդ մասը նվիրված է պատկերների նկատմամբ վերաբերմունքին¹⁸⁷: Ուստի հաջորդիվ անհրաժեշտ ենք համարում նաև Նիկիայի Բ ժողովի հավատոսահմանման դավանագրի հրապարակումը՝ հայերեն թարգմանությամբ¹⁸⁸, որով ամբողջանում է Դ-Ը դարերի եկեղեցական ժողովներում պատկերների վերաբերյալ ընդունված կանոնների և սահմանումների «ցանկը»: Այն նաև թույլ կտա հետագա ուսումնասիրություններում ավելի մանրամասնությամբ վերլուծել պատկերամարտների և պատկերապաշտների միջև եղած վեճը Ը դարում:

<i>Ὅρος τῆς ἀγίας μεγάλης καὶ οἰκουμενικῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τὸ δεύτερον</i>	<i>Նիկիայի երկրորդ սուրբ, մեծ և տիեզերական ժողովի հանգանակը</i>
--	---

¹⁸⁶ Հունարեն բնագիրը տե՛ս ACO/II, 3, 3, էջ 820, 11–828, 17; գերմաներեն թարգմանությունը՝ **Uphus** 2004, էջ 2–11; անգլերեն թարգմանությունը՝ **Price** 2018, էջ 561–566:

¹⁸⁷ Նիկիայի Բ ժողովի հանգանակի տեքստի և դրա բովանդակության քննության մասին մանրամասն տե՛ս **Nichols** 1988, էջ 171–181; **Dumeige** 1988, էջ 258–268; **Nikolaou** 1989, էջ 43–56; **Uphus** 2004:

¹⁸⁸ Թարգմանությունն իրականացրել ենք հունարեն բնագրից՝ համեմատելով անգլերեն և գերմաներեն թարգմանությունների հետ: () փակագծերով նշել ենք բնագրի էջերը:

Ἡ ἁγία μεγάλη καὶ οἰκου-
μενικὴ σύνοδος ἡ κατὰ θεοῦ
χάριν καὶ θέσπισμα τῶν
εὐσεβῶν καὶ φιλοχρίστων ἡμῶν
βασιλέων Κωνσταντίνου καὶ
Εἰρήνης τῆς αὐτοῦ μητρὸς
συναθροισθεῖσα τὸ δεύτερον ἐν
τῇ Νικαέων λαμπρᾷ μητροπόλει
τῆς Βιθυνῶν ἐπαρχίας ἐν τῇ
ἁγίᾳ τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ τῇ ἐπο-
νομαζομένη Σοφίᾳ, ἀκολουθή-
σασα τῇ παραδόσει τῆς κα-
θολικῆς ἐκκλησίας ὥρισε τὰ
ὑποτεταγμένα.

Ὁ τὸ φῶς τῆς αὐτοῦ ἐπιγνώ-
σεως ἡμῖν χαρισάμενος καὶ τοῦ
σκότους τῆς εἰδωλικῆς μανίας
ἡμᾶς λυτρωσάμενος Χριστὸς ὁ
θεὸς ἡμῶν, νυμφευσάμενος τὴν
ἁγίαν αὐτοῦ καθολικὴν ἐκκλη-
σίαν *μὴ ἔχουσιν σπίλον ἢ ῥυτί-
δα, ταύτην ἐπηγγείλατο διαφυ-
λάττεσθαι τοῖς τε ἁγίοις αὐτοῦ
μαθηταῖς διεβεβαιούτο ληγων.
μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέ-
ρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶ-
νος· ταύτην δὲ τὴν ἐπαγγελίαν
οὐ μόνον αὐτοῖς ἐχαρίσατο,
ἀλλὰ καὶ ἡμῖν τοῖς δι' αὐτῶν
πιστεύσασιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ.
Τῆς οὖν δωρεᾶς ταύτης ἄλο-*

Սուրբ, մեծ և տիեզերական
ժողովը, որն Աստծո բարեհաճու-
թյամբ և մեր բարեպաշտ ու քրիս-
տոսասեր կայսրեր՝ Կոստանդինի և
նրա մոր՝ Իրենեի հրամանով երկ-
րորդ անգամ գումարված Բյուրան-
իայի նահանգի հռչակավոր մետրո-
պոլիս Նիկիայում, Աստծո՝ Սոֆիա
կոչվող սուրբ եկեղեցում, հետևելով
Ընդհանրական Եկեղեցու ավան-
դությանը, սահմանեց հետևյալը

Մեզ Իր իմացության լույսը
պարգևած և կռապաշտական մո-
լազարության խավարից ազատած
Քրիստոս՝ մեր Աստված, կնության
առնելով Իր սուրբ Ընդհանրական
Եկեղեցին, «որը չունի ո՛չ արատ, ո՛չ
աղտեղություն»¹⁸⁹, խոստացավ
պաշտպանել Նրան և վստահեցրեց
իր սուրբ աշակերտներին. «Եւ ա-
հաւասիկ ես ընդ ձեզ եմ զամենայն
աւուրս՝ մինչեւ ի կատարած աշ-
խարհի»¹⁹⁰: Այս խոստումը Նա
տվեց ոչ միայն նրանց, այլ նաև մեզ,
ովքեր նրանց միջոցով հավատա-
ցին Նրա Անվանը¹⁹¹:

Եւ ահա ոմանք, արհամարհե-

¹⁸⁹ Եփեսացիս Ե 27:

¹⁹⁰ Մատթ. ԻԸ 20:

¹⁹¹ Հմմտ. Հովհ. ԺԷ 20:

γήσαντές τινες ὡς ὑπὸ τοῦ ἀπα-
 τεῶνος ἐχθροῦ ἀναπτερούμενοι
 ἐξέστησαν τοῦ ὀρθοῦ λόγου,
 καὶ τῇ παραδόσει τῆς καθολικῆς
 ἐκκλησίας ἀντιταξάμενοι πρὸς
 τὴν σύνεσιν τῆς ἀληθείας διή-
 μαρτον καί, ὥς φησιν ὁ παροι-
 μιакὸς λόγος, *τούς ἄξονας τοῦ
 ἰδίου γεωργίου πεπλάνηνται καὶ
 συνῆξαν χερσὶν ἀκαρπίαν*, ὅτι
 τῶν ἱερῶν ἀναθημάτων τὴν θεο-
 πρεπῇ εὐκοσμίαν διαβάλλειν τε-
 τολμήκασιν, ἱερεῖς μὲν λεγόμε-
 νοι, μὴ ὄντες δέ. *περὶ ὧν ὁ θεὸς
 διὰ τοῦ προφήτου βοᾷ. ποιμένες
 πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶ-
 νά μου, ἐμόλυναν τὴν μερίδα
 μου. ἀνιέρως γὰρ ἐπακολουθή-
 σαντες ἀνδράσι ταῖς ἰδίαις φρε-
 σὶ πειθομένοις κατηγορήσαντες
 τῆς ἀρμοσθείσης Χριστῷ τῷ
 θεῷ ἡμῶν ἀγίας αὐτοῦ ἐκκλη-
 σίας, καὶ ἀνὰ μέσον ἀγίου καὶ
 βεβήλου οὐ διέστειλαν τὴν εἰ-
 κόνα τοῦ κυρίου καὶ τῶν ἀγίων
 αὐτοῦ ὁμοίως τοῖς ξοάνοις τῶν
 σατανικῶν εἰδώλων ὀνομάσαν-
 τες .*

լով այս պարզւել, կարծես թէ գայ-
 թակողոթ թշնամու կողմից ոգևորվե-
 լով, անկան ճշմարիտ հայեցողու-
 թյունից/ուղղամտությունից, և հա-
 կառակվելով Ընդհանրական Եկե-
 ղեցու ավանդությանը՝ բողոքովին
 մոլորվեցին ճշմարտության ճանա-
 չողությունից, և ինչպես Առակաց-
 ում է ասվում. (820) «Զի եթող զճա-
 նապարհս այգոյ իւրորոյ եւ ժողովէ
 ձեռօք իւրովք զանպտղութիւն»¹⁹²,
 քանզի նրանք համարձակվեցին
 անարգել սրբազան ընծաների¹⁹³
 աստվածահաճո զարդարանքը,
 չնայած անվանում են իրենք իրենց
 քահանաներ, սակայն դա այդպես
 չէ: Նրանց մասին Աստված մարգա-
 րեի միջոցով հայտարարում է. «Հո-
 վիւք բազումք ասականեցին զայգի
 իմ, եղծին զբաժին իմ»¹⁹⁴, քանզի
 նրանք, հետևելով իրենց սեփական
 նկրտումներով առաջնորդվող պիղծ
 մարդկանց, ամբաստանեցին մեր
 Աստված Քրիստոսի հետ պսակ-
 ված Նրա սուրբ Եկեղեցուն և
 «զսուրբն ի պղծոյն ո՛չ ընտրելին»¹⁹⁵,
 Տիրոջ և Նրա Սրբերի պատկեր-
 ներն անվանելով նույն կերպ, ինչ-

¹⁹² Առակ. Թ 12:

¹⁹³ «Ընծաների» (ἀναθήματα) ասելով՝ նկատի է առնված պաշտամունքի
 սրբազան առարկաները, այստեղ առաջին հերթին նկատի ունի պատկեր-
 ներ (Price 2018, էջ 562, ծանոթ. 40):

¹⁹⁴ Երեմ. ԺԲ 10:

¹⁹⁵ Եզեկ. ԻԲ 26:

Διὸ μὴ φέρων ὁρᾶν ὑπὸ τῆς τοιαύτης λύμης διαφθειρόμενον τὸ ὑπήκοον ὁ δεσπότης θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀπανταχῇ τῆς ἱερωσύνης ἀρχηγοὺς τῇ αὐτοῦ εὐδοκίᾳ συνεκάλεσε θεῖω ζήλῳ καὶ ἐπινεύσει Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης τῶν πιστοτάτων ἡμῶν βασιλέων, ὅπως ἡ ἔνθεος παράδοσις τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας κοινῇ ψήφῳ ἀπολάβῃ τὸ κῦρος.

Μετὰ πάσης τοίνυν ἀκριβείας ἐρευνήσαντές τε καὶ διασκεψάμενοι καὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀληθείας ἀκολουθήσαντες οὐδὲν ἀφαιροῦμεν, οὐδὲν προστίθεμεν, ἀλλὰ πάντα τὰ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἀμείωτα διαφυλάττομεν. καὶ ἐπόμενοι ταῖς ἀγίαις οἰκουμενικαῖς ἔξ συνόδοις, πρῶτα μὲν τῇ ἐν τῇ λαμπρᾷ Νικαέων μητροπόλει συναθροισθείσῃ, ἔτι γε μὴν καὶ τῇ μετ' αὐτὴν ἐν τῇ θεοφυλάκτῳ καὶ βασιλίδι πόλει, „πιστεύομεν εἰς ἓνα θεόν. πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων. καὶ εἰς ἓνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν

αἰῶνα σατωσαναγιασαν λουιρπρι τιν αν-
 ζαρθ αρδαννερην:

Ուստի Տեր Աստված, չհանդուրժելով նայել՝ ինչպես էր այն, ինչ ենթակա էր Իրեն, այդպիսի չարիքից կործանվում, մեզ՝ համայն աշխարհի քահանայության պետերին, Իր հաճությամբ և մեր ջերմեռանդ կայսրեր Կոստանդինի և Իրենեի աստվածային նախանձախնդրությամբ ու կարգադրությամբ ի մի գումարեց, որպեսզի Ընդհանրական Եկեղեցու աստվածաշնչյան ավանդությունը միասնական որոշումով իր հաստատումը ստանա:

Այդպիսով հետևելով ճշմարտության նպատակակետին և ամենայն հոգածությամբ ուսումնասիրելուց ու հետազոտելուց հետո՝ մենք որևէ բան չենք պակասեցնում և չենք ավելացնում, այլ աննվազ պահպանում ենք այն ամենն, ինչ պատկանում է Ընդհանրական Եկեղեցուն, և հետևելով սուրբ տիեզերական վեց ժողովներին, առաջին տեղում այն, որ Նիկիայի հռչակավոր մետրոպոլիայում գումարվեց, դրանից բացի իհարկե նաև այն, որ դրանից հետո աստվածապահ արքայաքաղաքում գումարվեց՝ «հավատում ենք մեկ Աստծո, Ամենակալ Հորը՝ երկնքի և երկրի, երևելիների և աներևույթների Արարչին. և մեկ Տիրոջ՝ Հիսուս

μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφὰς καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. καὶ εἰς τὸ ἅγιον, τὸ κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν. εἰς μίαν ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. ὁμολογοῦμεν ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. προσδοκῶμεν ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. ἀμήν.“

Քրիստոսին, Աստծո միածին Որդուն՝ բոլոր ժամանակներից առաջ ծնված Հորից, Լույսը՝ Լույսից, ճշմարիտ Աստված՝ ճշմարիտ Աստծուց, ծնված՝ ոչ արարված, էակից Հորը, Որի միջոցով ամեն ինչ եղավ, Ով հանուն մեզ՝ մարդկանց և մեր փրկության համար՝ իջավ երկնքից, մարմնացավ Սուրբ Հոգուց և Կույս Մարիամից և մարդացավ, Ով Պոնտացի Պիղատոսի օրերում մեզ համար խաչվեց, չարչարվեց, թաղվեց և համաձայն Գրությունների երրորդ օրը հարություն առավ, համբարձվեց երկինք, նստեց Հոր աջ կողմում, (824) գալու է նույն փառքով՝ կենդանիներին և մեռյալներին դատելու, Երա արքայությունը վախճան չունի; նաև Սուրբ Հոգուն՝ անեղին և կատարյալին, Ով բխում է Հորից, ով Հոր և Որդու հետ համապաշտելի և համափառակից է, Ով մարգարեների միջոցով խոսեց; ի մի ընդհանրական և առաքելական սուրբ Եկեղեցի; մենք ընդունում ենք մի մկրտություն մեղքերի թողության համար; մենք սպասում ենք մեռելների հարությանը և գալիք հավիտենական կյանքին: Ամեն»:

Βδελυσσόμεθα δέ καί ἀναθεμα-
 τίζομεν Ἄρειον καί τοὺς αὐτοῦ
 σύμφρονας καί κοινωνοὺς τῆς
 μανιώδους αὐτοῦ κακοδοξίας
 Μακεδόνιόν τε καί τοὺς περὶ
 αὐτὸν καλῶς ὀνομασθέντας
 πνευματομάχους. ὁμολογοῦμεν
 δὲ καὶ τὴν δέσποιναν ἡμῶν τὴν
 ἁγίαν Μαρίαν κυρίως καὶ ἁλη-
 θῶς θεοτόκον ὥς τεκοῦσαν
 σαρκὶ τὸν ἕνα τῆς ἁγίας τριάδος
 Χριστὸν τὸν θεὸν ἡμῶν, καθὰ
 καὶ ἡ ἐν Ἐφέσῳ τὸ πρότερον
 ἐδογματίσε σύνοδος, καὶ τὸν
 ἄσεβῃ Νεστόριον καί τοὺς ἀμφ’
 αὐτὸν ὡς προσωπικὴν δυάδα εἰ-
 σάγοντας τῆς ἐκκλησίας ἐξώθη-
 σε. σύν τούτοις δὲ καὶ τὰς δύο
 φύσεις ὁμολογοῦμεν τοῦ σαρκω-
 θέντος δι’ ἡμᾶς ἐκ τῆς
 ἀχράντου θεοτόκου καὶ ἀει-
 παρθένου Μαρίας, τέλειον αὐ-
 τὸν θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον
 γινώσκοντες, ὡς καὶ ἡ ἐν Χαλ-
 κηδόνι σύνοδος ἐξεφώνησεν,
 Εὐτυχῇ καὶ Διόσκορον δυσφη-
 μήσαντας τῆς θείας αὐλῆς ἐξε-
 λάσασα, συνυποβάλλοντες αὐ-
 τοῖς Σευῆρον, Πέτρον καὶ τὴν
 πολυβλάσφημον αὐτῶν ἀλληλό-
 πλοκὸν σειράν. μεθ’ ὧν καὶ τὰ
 Ὠριγένους Εὐαγρίου τε καὶ Δι-

Μենք ատում և նգովում ենք Արիո-
 սին և նրա նման մտածողներին ու
 նրա մոլագար ցնորամտություննե-
 րը կիսողներին, նաև Մակեդոնին և
 նրա հետևորդներին, ովքեր իրա-
 վացիորեն անվանվում են հոգե-
 մարտներ: Մենք ընդունում ենք, որ
 մեր Տիրուհի սուրբ Մարիամն իրա-
 կան և ճշմարիտ Աստվածածին է,
 քանզի Նա մարմնով ծնունդ տվեց
 Սուրբ Երրորդությունից Մեկին՝
 մեր Աստված Քրիստոսին, ինչպես
 դա նաև սահմանեց Եփեսոսում
 գումարված առաջին ժողովը, որը
 նաև եկեղեցուց հեռացրեց պիղծ
 Նեստորին և նրա կողմնակիցներին
 [ի Քրիստոս] անձերի եկվություն
 ներմուծելու համար: Դրա հետ
 մեկտեղ մենք ընդունում ենք նաև
 երկու բնությունը Նրա, Ով հանուն
 մեզ մարմնացավ անարատ Աստ-
 վածածնից և միշտ կույս Մարիա-
 մից՝ ճանաչելով Նրան որպես կա-
 տարյալ Աստված և կատարյալ
 մարդ, ինչպես դա հռչակել էր Քաղ-
 կեդոնի ժողովը՝ աստվածհայեցիչ-
 ներ Եվտիքեսին և Դիոսկորոսին
 Աստծո հոտից վտարելուց հետո,
 մենք նրանց ենք ավելացնում Սևե-
 րոսին և Պետրոսին և նրանց բազ-
 մաթիվ աստվածհայեցողությունների
 իրար փոխկապակցող շղթան¹⁹⁶:

¹⁹⁶ Խոսքը Սևերոս Անտիոքացու և Պետրոս Ապամեացու մասին է, ովքեր բանադրվել էին Կոստանդնուպոլսի 536 թ. ժողովին:

δύμου μυθεύματα ἀναθεματίζο-
 μεν, ὥς καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινου-
 πόλει συγκροτηθεῖσα πέμπτη
 σύνοδος. εἴτά τε καὶ δύο θελή-
 ματα καὶ ἐνεργείας κατὰ τὴν
 τῶν φύσεων ιδιότητα ἐπὶ Χρισ-
 τοῦ κηρύττομεν, καθ’ ὃν τρό-
 πον καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπό-
 λει ἕκτη σύνοδος ἐξεβόησεν,
 ἀποκηρύξασα Σέργιον, Ὀνώρι-
 ον, Κύρον, Πύρρον, Μακάριον
 τοὺς ἀθελήτους τῆς εὐσεβείας
 καὶ τοὺς τούτων ὁμόφρονας.
 καὶ συνελόντες φαμέν. πάσας
 τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐγγράφως
 καὶ ἀγράφως τεθεσπισμένας ἡ-
 μῖν παραδόσεις ἀκαινοτομήτως
 φυλάττομεν. ὧν μία ἐστὶ καὶ ἡ
 τῆς εἰκονικῆς ἀναζωγραφήσεως
 ἐκτύπωσις ὥς τῇ ἱστορίᾳ τοῦ
 εὐαγγελικοῦ κηρύγματος συνά-
 δουσα πρὸς πίστωσιν τῆς ἀληθι-
 νῆς καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν τοῦ
 θεοῦ λόγου ἐνανθρωπήσεως καὶ

Նրանց հետ միասին մենք նգովում
 ենք նաև Որոգիների, Եվագրիոսի և
 Դիդիմոսի հորինվածքները, ինչպես
 դա արել է Կոստանդնուպոլսում
 գումարված հինգերորդ ժողովը: Եվ
 ապա հաստատելով հայտարարում
 ենք Քիստոսի երկու կամքեր և ներ-
 գործություններ՝ բնությունների ա-
 ռանձնահատկությունների համա-
 ձայն, ինչպես դա հռչակել է նաև
 Կոստանդնուպոլսում գումարված
 վեցերորդ ժողովը՝ դատապարտե-
 լուց հետո բարեպաշտությանն ան-
 պատրաստական Սերգիոսին, Հո-
 նորիոսին, Կյուրոսին, Պյուրոսին,
 Մակարիոսին և նրանց համախոհ-
 ներին¹⁹⁷: Եվ ամփոփելով ասում
 ենք հետևյալը. բոլոր եկեղեցական
 ավանդությունները, որոնք հաս-
 տատվել են գրավոր կամ բանավոր,
 մենք պահպանում ենք անփոփոխ:
 Դրանցից մեկը նաև արտապատ-
 կերումն է¹⁹⁸ սրբապատկերային
 նկարչությանը. որպես մի բան, որ

¹⁹⁷ Այս հատվածն ավելի ընդարձակ կա նաև Հիերիայի հավատո հանգա-
 նակում: Իսոպք միաներգործական-միակամական վարդապետության հե-
 տևորդների մասին է (տե՛ս **Մելքոնեան** 2024):

¹⁹⁸ Հունարեն համարժեքը *ἐκτύπωσις* բառն է, որը նշանակում է ոչ նշանա-
 կում է պատկերում/պատկերացում/նկարագրություն: Մակայն ոչ թե պայ-
 մանական պատկերացում, այլ բնօրինակի իրական վերապատկերում, ինչ-
 պես կնիքի դրոշմը: Սա նաև ենթադրաբար կապվում է այն սրբերի մասին
 բազմաթիվ պատմություններով, որոնք հայտնվում են մարդկանց երազնե-
 րին և ճանաչվում են իրենց ուղղակի նմանությամբ սրբապատկերներում
 նկարված իրենց կերպարների շնորհիվ (տե՛ս **Auzépy** 1987, էջ 162; հմմտ
Price 2018, էջ 564, ծանոթ. 51):

εις ὁμοίαν λυσιτέλειαν ἡμῖν
χρησιμεύουσα. τὰ γάρ ἀλλήλων
δηλωτικὰ ἀναμφιβόλως καὶ τάς
ἀλλήλων ἔχουσιν ἐμφάσεις.

Τούτων οὕτως ἐχόντων τὴν βα-
σιλικὴν ὥσπερ ἐρχόμενοι τρί-
βον ἐπακολουθοῦντες τῇ τε θε-
ηγόρῳ διδασκαλίᾳ τῶν ἁγίων
πατέρων ἡμῶν, καὶ τῇ παρα-
δόσει τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας
- τοῦ γάρ ἐν αὐτῇ οἰκήσαντος
ἁγίου πνεύματος εἶναι ταύτην
γινώσκομεν - ὀρίζομεν σὺν ἀκ-
ριβείᾳ πάσῃ καὶ ἐμμελείᾳ παρα-
πλησίως τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου καὶ
ζωοποιοῦ σταυροῦ ἀνατίθεσθαι
τάς σεπτὰς καὶ ἁγίας εἰκόνας
τὰς ἐκ χρωμάτων καὶ ψηφίδος
καὶ ἐτέρας ὕλης ἐπιτηδείως
ἐχούσης ἐν ταῖς ἁγίαις τοῦ θεοῦ
ἐκκλησίαις, ἐν ἱεροῖς σκεύεσι
καὶ ἐσθήσεσι, τοίχοις τε καὶ σα-
νίσιν, οἴκοις τε καὶ ὁδοῖς, τὴν τε
τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆ-
ρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰκό-
να, τῆς ἀχράντου δεσποίνης ἡ-

ἡσαυητοιῦν է ավետարանական
պատուհի պատգամին՝ հաստատել
Աստված-Բանի իրական և ոչ թե
երևութական մարդացումը, և որը
ծառայում է մեզ՝ նույն օգուտը
[բերելով]: Քանզի այն [բաները],
որոնք փոխադարձաբար վկայում
են իրար, առանց կասկածի նաև
բացատրում/արտահայտում են
իրար:(824)

Քանզի այդպես է, [ապա] մենք,
իրևև արքայական ճանապարհով
գնացողներ¹⁹⁹, հետևում ենք մեր
սուրբ Հայրերի աստվածախոս
վարդապետությանն ու Ընդհան-
րական Եկեղեցու ավանդությանը,
քանզի գիտենք, որ այդ ավանդույթ-
յունը Սուրբ Հոգուց է, ով բնակվում
է դրանում, [և] ամենայն մանրակր-
կիտությանը ու հոգածությանը
սահմանում ենք. նույնկերպ, ինչ-
պես պատվելի և կենսատու Իսաչի
նշանը, մեծարելի և սուրբ պատկեր-
ները՝ [իհնեն դրանք արված] գույնե-
րով, խնամքարերից կամ այլ պատ-
շանելի նյութից, պետք է վերադր-
ված [իհնեն] Աստծո սուրբ եկեղեցի-
ներում, սուրբ անոթներին և հա-
զուստներին, պատերին և տախ-
տակներին, տներում և ճանա-
պարհներին, և այն էլ մեր Տեր,
Աստված և Փրկիչ Հիսուս Քրիստո-

¹⁹⁹ Թվոց Ի 17:

μῶν τῆς ἀγίας θεοτόκου τιμίων
τε ἀγγέλων καὶ πάντων ἁγίων
καὶ ὁσίων ἀνδρῶν - ὅσῳ γὰρ
συνεχῶς διὰ εἰκονικῆς ἀνατυ-
πώσεως ὀρῶνται, τοσοῦτον καὶ
οἱ ταύτας θεώμενοι διανίσταν-
ται πρὸς τὴν τῶν πρωτοτύπων
μνήμην τε καὶ ἐπιπόθησιν -, καὶ
ταύταις ἀσπασμὸν καὶ τιμητι-
κὴν προσκύνησιν ἀπονέμειν -
οὐ μὴν τὴν κατὰ πίστιν ἡμῶν
ἀληθινὴν λατρείαν, ἥ πρέπει
μόνη τῇ θεῷ φύσει, ἀλλ' ὄν
τρόπον τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου καὶ
ζωοποιοῦ σταυροῦ καὶ τοῖς ἁγί-
οις εὐαγγελίοις καὶ τοῖς λοιποῖς
ἱεροῖς ἀναθήμασι - καὶ θυμια-
μάτων καὶ φώτων προσαγωγὴν
πρὸς τὴν τούτων τιμὴν ποιεῖσ-
θαι, καθὼς καὶ τοῖς ἀρχαίοις εὐ-
σεβῶς εἴθισται. ἡ γὰρ τῆς εἰκό-
νος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον δια-
βαίνει, καὶ ὁ προσκυνῶν τὴν εἰ-
κόνα προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἐγ-
γραφομένου τὴν ὑπόστασιν.
(826)

Οὕτω γάρ κρατύνεται ἡ τῶν
ἀγίων πατέρων ἡμῶν διδασκα-
λία εἴτουν παράδοσις τῆς καθο-

սի, մեր անադարտ Տիրուհի սուրբ
 Աստվածածնի, կամ պատվելի
 հրեշտակների և բոլոր սուրբ ու
 երանելի այրերի պատկեր[ներ]ը,
 [քանզի] որքան շարունակական են
 նրանք սրբապատկերային արտա-
 նկարչության միջոցով հայվում,
 այնքան նրանց նայողները հակ-
 վում են հիշել դրանց նախակեր-
 պարներին և բաղձանքով [լցվել]
 նրանց հանդեպ. անհրաժեշտ է
 նրանց հարգանք և փառաբանող
 երկրպագություն մատուցել, [սա-
 կայն] ոչ այն իրական երկրպագու-
 թյունը՝ համապատասխան մեր հա-
 վատքին, որը պատշաճ է միայն
 աստվածային բնությանը [մատու-
 ցել], այլ այն նույն կերպով, որով
 մեծարանք է մատուցվում պատվե-
 լի և կենսատու Խաչի նշանին,
 սուրբ Ավետարաններին և մնացյալ
 սրբազան ընծաներին, [ինչպես նա-
 և] նրանց պատվին պետք է խնկ-
 արկում և լույս մատուցվի, ինչպես
 դա հատուկ էր նախնիների բարե-
 պաշտական սովորությանը, քանզի
 պատկերին մատուցված հարգան-
 քը փոխանցվում է նաև նախակեր-
 պարին, և ով պատվում է պատկե-
 րը, դրանում պատվում է պատկեր-
 վածի հիպոստատ: (826)

Քանզի այսպիսով հաստատվում է մեր սուրբ Հայրերի վարդապետությունը, այն է՝ Ընդհանրական եկե-

λικῆς ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περά-
των εἰς πέρατα δεξαμένης τό
εὐαγγέλιον, οὕτω τῷ ἐν Χριστῷ
λαλήσαντι Παύλῳ καὶ πάσῃ τῇ
θείᾳ ἀποστολικῇ ὁμηγύρει καὶ
πατρικῇ ἀγιότητι ἐξακολουθοῦ-
μεν κρατοῦντες τὰς παραδόσεις
ἃς παρειλήφαμεν, οὕτω τοὺς
ἐπινικίους τῇ ἐκκλησίᾳ προφη-
τικῶς κατεπάδομεν ὕμνους·
Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών,
κήρυσσε, θύγατερ Ἰερουσαλήμ.
Τέρπου καὶ εὐφραίνου ἐξ ὅλης
τῆς καρδίας σου. περιεῖλε κύρι-
ος ἐκ σοῦ τὰ ἀδικήματα τῶν
ἀντικειμένων σοι. λελύτρωσαι
ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν σου. κύριος
βασιλεύς ἐν μέσῳ σου. οὐκ ὄψει
κακὰ οὐκέτι, καὶ εἰρήνη ἐπὶ σοὶ
εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον.

Τοὺς οὖν τολμῶντας ἐτέρως
φρονεῖν ἢ διδάσκειν ἢ κατὰ
τοὺς ἐναγεῖς αἵρετικούς τὰς ἐκ-
κλησιαστικὰς παραδόσεις ἀθε-
τεῖν καὶ καινοτομίαν τινὰ ἐπινο-
εῖν ἢ ἀποβάλλεσθαι τι ἐκ τῶν
ἀνατεθειμένων τῇ ἐκκλησίᾳ, εὐ-
αγγέλιον ἢ τύπον τοῦ σταυροῦ
ἢ εἰκονικὴν ἀναζωγράφησιν ἢ

ηῆցու ավանդությունը, որն ընդու-
նել է Ավետարանը աշխարհի մի
ծայրից մյուսը: Այսպես մենք հետև-
ում ենք Պողոսին, ով խոսեց Քրիս-
տոսով²⁰⁰, և Առաքյալների աստվա-
ծային ողջ բազմությանն ու Հայրե-
րի սրբազնությանը՝ կառչելով ա-
վանդություններից, որոնք մենք
ստացել ենք²⁰¹: Այսպիսով մենք
մարգարեական [կարգի] հաղթա-
կան երգեցողությամբ [ղիմում ենք]
Եկեղեցուն. «Ուրախ լեր յոյժ դուս-
տր Սիովնի, եւ քարոզեա Երուսա-
ղէմ. ուրախ լեր՝ եւ զուարճացիր
յամենայն սրտէ քումմէ դուստր Ե-
րուսաղէմի: Չի եհան ի քէն Տէր
շուրջ զանիրաւութիւնս. փրկեաց
զքեզ Տէր ի ձեռաց թշնամեաց քոց.
Թագաւոր Իսրայէլի»²⁰² Տէր ի միջի
քում, եւ ոչ եւս տեսցես զչարիս»²⁰³:
[Եվ] ահա նրանք, ովքեր հանդգ-
նում են այլ կերպ մտածել, ուսու-
ցանել կամ անհծյալ հերետիկոսնե-
րի նմանողությամբ մերժել Եկեղե-
ցու ավանդություններն ու որևէ նո-
րարարություն հորինել կամ մերժել
որևէ բան, որ ընծայված է Եկեղե-
ցուն - [լինի դա] Ավետարան, Խաչի
նշան, սրբապատկերային նկար

²⁰⁰ Բ Կորնթ. Բ 17:

²⁰¹ Բ Թեսաղոնիկ. Բ 15:

²⁰² Հունարենում «Իսրայէլի»-ին բացակայում է: Մենք առաջնորդվել ենք
Աստվածաշնչի Չոհրապյան հրատարակությամբ:

²⁰³ Սովոնիա Գ 14-15:

ἅγιον λείψانون μάρτυρος, ἢ ἐπινοεῖν σκολιῶς καὶ πανούργως πρὸς τὸ ἀνατρέψαι τι τῶν ἐνθέσμων παραδόσεων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἔτι γε μὴν ὥς κοινοῖς χρῆσθαι τοῖς ἱεροῖς κειμηλίοις ἢ τοῖς εὐαγέσι μοναστηρίοις, ἐπισκόπους μὲν ὄντας ἢ κληρικοὺς καθαιρεῖσθαι προστάσσομεν, μονάζοντας δὲ ἢ λαϊκοὺς τῆς κοινωνίας ἀφορίζεσθαι.	կամ սրբազան մասունք – կամ այլատերվածորեն ու չարամտորեն մտադրվում է ոչնչացնել Ընդհանրական եկեղեցու օրինական ավանդության նույնիսկ որևէ հատվածը միայն, ինչպես նաև [հանդգնում է] սրբազան անոթները կամ նվիրական վանքերը կիրառել հասարակ մարդկանց²⁰⁴ նմանորոշյալ, [ապա] կարգադրում ենք այսպես՝ եթե եպիսկոպոս կամ կղեր լինի, ապա կարգալույծ արվի, եթե վանական կամ աշխարհական, ապա որոշվի [Եկեղեցուց]²⁰⁵:
---	--

²⁰⁴ Հունարենով այստեղ կիրառված է *κοινοῖς*, որ նշանակում է *պրոֆան*:

²⁰⁵ Հունարեն *κοινωνία* բառը նշանակում է և՛ *հաղորդություն*, և՛ *համայնք*, հետևաբար այստեղ խոսքը եկեղեցուց հեռացվելու մասին է առհասարակ: